

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΤΜΗΜΑ: ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Π.Μ.Σ.: ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΘΕΜΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»
Ανιχνεύοντας τις τάσεις της ευρωπαϊκής και της τουρκικής κοινής γνώμης
και των πολιτικών ελίτ

Επιβλέπων Καθηγητής
Κ. Στεφάνου

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ ΘΑΝΟΣ
Α.Μ.: 1205 Μ 019

ΑΘΗΝΑ
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2007

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

Ο συγγραφέας αισθάνεται την ανάγκη να ευχαριστήσει καταρχάς το Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών, στο οποίο «θήτευσε» για 2 χρόνια και ιδιαίτερα τους επιστημονικούς συνεργάτες Έλ. Γιαννίκη, Κ. Καπόπουλο, Σ. Κούρταλη, Δ. Μαζιώτη, Α. Χαρδαλούπα. Ελ. Φωτίου, Ali Osman Egilmez, για τη καθοριστική υλική και ηθική στήριξή τους, τον Πρόεδρο του Κ Υφαντή, και τον Διευθυντή Αλ Παπαναστασίου για τις πολύτιμες συμβουλές τους.

Σημαντική πηγή για την επιστημονική ολοκλήρωση της εργασίας αποτέλεσαν οι συζητήσεις-συνεντεύξεις με τον δημοσιογράφο Τάσο Παππά, την αρχισυντάκτρια του περιοδικού *The Economist* Α. Κονάχου, τους καθηγητές Θάνο Βερέμη, Νεοκλή Σαρρή, Στέλιο Περράκη, Δημήτρη Χρυσόχου, Δημήτρη Ξενάκη, τον υπεύθυνο εξωτερικής πολιτικής του ΣΥ.ΡΙ.ΖΑ. Πάνο Τριγάζη, και τον επιβλέποντα της εργασίας καθηγητή Κ. Στεφάνου.

Τέλος καθοριστική ήταν η συμβολή του Β. Λουκανίδη στην επιμέλεια και αισθητική μορφοποίηση της Διπλωματικής εργασίας.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	
Η εννοιολογική προσέγγιση της Κοινής Γνώμης.....	9
1.1. Ο ρόλος των ΜΜΕ στην κατασκευή της Κοινής Γνώμης.....	11
1.2. Μεθοδολογική Προσέγγιση	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	
Οι ιδιαιτερότητες της Τουρκικής ένταξης.....	20
2.1. Εκσυγχρονισμός και τουρκική ένταξη:.....	26
Μια διαλεκτική σχέση;.....	26
2.2. Ευρωπαϊκή Ένωση και εκδημοκρατισμός:	29
Το μέσον ή ο σκοπός ;.....	29
2.3. Ο παρεμβατικός ρόλος του στρατού	34
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	
Ο Διάλογος για την Ένταξη της Τουρκίας ως Αντανάκλαση των	
Υποστηριζόμενων Οραμάτων για το μέλλον της Ευρώπης.....	38
3.1. Η ένταξη της Τουρκίας μέσα από το πρίσμα της Ευρωπαϊκής Κοινής Γνώμης.....	41
3.2. Μια σύντομη καταγραφή των τάσεων σε κάθε χώρα-μέλος.....	57
ΕΕ-15	Error! Bookmark not defined.
3.3. Η γαλλική κοινή γνώμη.....	62
3.4. Η τουρκική ένταξη και η διαμάχη της γαλλικής πολιτικής σκηνής.....	70
3.5. Η διαλεκτική σχέση γερμανική κοινής γνώμης και πολιτικής ηγεσίας.	76
3.6. Το στήριγμα της Ενταξιακής Προοπτικής της Τουρκίας από το Ηνωμένο Βασίλειο.....	82
3.7. Η ιδιαιτερότητα της ελληνικής κοινής γνώμης	86
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	
Η κεμαλική παράδοση στις σχέσεις με την Ευρώπη και τη διαδικασία	
εκδημοκρατισμού: Από τον Κεμάλ στην Κοπεγχάγη	94
4.1. Οι διεργασίες στο εσωτερικό της Τουρκίας: Ευρωσκεπτικιστές και Φιλοευρωπαίοι	97
4.2. Ο αναδυόμενος ρόλος της Κοινωνίας των Πολιτών.....	105
4.3. Οι θέσεις των πολιτικών κομμάτων.....	107
4.2. Οι τάσεις της τουρκικής κοινής γνώμης	110
Επίλογος.....	114
Βιβλιογραφία	120
Πρωτογενείς Πηγές	120

Εισαγωγή

Το ζήτημα της ένταξης της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί τα τελευταία χρόνια σταθερό χαρακτηριστικό των συνόδων κορυφής της. Η κατάσταση αυτή δείχνει ότι η Τουρκία δεν είναι ένα περιφερειακό, αλλά ένα κεντρικό θέμα. Η συζήτηση για την ένταξη της Τουρκίας προαναγγέλλει ολικές πολιτικές αλλαγές στην Ευρώπη. Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως σκοπό να αναδείξει τις θέσεις της ευρωπαϊκής και τουρκικής κοινής γνώμης όπως αυτές διασταυρώνονται με τις κυρίαρχες αντιλήψεις των ηγετικών πολιτικών ελίτ. Εκείνο που έχει ως σκοπό να αποδείξει είναι πως οι τάσεις και οι αντιλήψεις σχετικά με το ζήτημα της τουρκικής υποψηφιότητας, διαπερνούν οριζόντια τα πολιτικά και κομματικά συστήματα των κρατών.

Η έρευνας βασίζεται στο εργαλείο της Συγκριτικής Πολιτικής προσδιορίζοντας ιδέες, αντιλήψεις, θεωρίες, εντάσσοντας αυτές σε ένα συγκεκριμένο γεωγραφικό πλαίσιο, ώστε να αποφευχθούν οι παράλληλες μονογραφίες και να επιτευχθεί η σύγκριση ιδεών.

Αρχικά επιχειρείται μια αναλυτική διερεύνηση της έννοιας της κοινής γνώμης, η οποία δεν αντιμετωπίζεται ως μια μηχανική ή ντετερμινιστική διαδικασία, αλλά ως μια δυναμική και λειτουργική πράξη, που βρίσκεται σε συνεχή αλληλεπίδραση με τις κυρίαρχες πολιτικές ελίτ. Σε αυτό το πλαίσιο καθοριστικός είναι ο καθοδηγητικός ρόλος των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, αναλαμβάνοντας τη διαμόρφωση και χειραγώγηση της κοινής γνώμης. Ιδιαίτερα στα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής η έλλειψη πρωτογενούς εμπειρίας από το κοινό, πολλαπλασιάζει την επιρροή τους. Με αυτό τον τρόπο τα ΜΜΕ δεν αντανakλούν απλώς τη κοινωνική πραγματικότητα, αλλά αποτελούν έναν από τους παράγοντες που την ορίζουν και τη συγκροτούν.

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

Η σημασία της μελέτης των τάσεων της κοινής γνώμης αποδείχθηκε με το πιο κατηγορηματικό και εμφατικό τρόπο στα δημοψηφίσματα που έλαβαν χώρα στη Γαλλία και την Ολλανδία. Η αναδυόμενη εξουσία της κοινής γνώμης καθιστά αναγκαία τη συγκατάθεσή της, ιδιαίτερα σε ζητήματα υψηλής πολιτικής, αποτυπωμένη είτε σε επίσημες και ανεπίσημες μετρήσεις (δημοψηφίσματα-δημοσκοπήσεις) είτε μέσα από οργανωμένες ομάδες πίεσης, επηρεάζοντας τις εκάστοτε κυβερνήσεις οι οποίες «συναινούν» υπό το φόβο του πολιτικού κόστους. Για να επιτευχθεί η διαλεκτική σύνδεση των τάσεων για τη τουρκική υποψηφιότητα και του μελλοντικού μετασχηματισμού της Ένωσης, η ανάλυση στηρίζεται σε τρία θεωρητικά επίπεδα, που λειτουργούν ως κριτήρια κατάταξης και κατηγοριοποίησης των τάσεων αυτών:

- Λειτουργικό (utilitarian hypothesis). Οι «Λειτουργιστές» αντιλαμβάνονται την Ευρωπαϊκή Ένωση ρεαλιστικά με όρους κόστους και οφέλους.
- Ταυτότητας (identitarian hypothesis). Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι μια γεωγραφικά προσδιορισμένη ενότητα με ισχυρή αίσθηση κοινής ταυτότητας, ιστορίας, κουλτούρας και παραδόσεων.
- Μετά-εθνική (post-national hypothesis). Η Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση πρέπει να διέπεται από παγκόσμιες αρχές και αξίες όπως: δημοκρατία, ανθρώπινα δικαιώματα, κράτος δικαίου.

Για την καταγραφή της κοινής γνώμης των κρατών μελών απέναντι στην Τουρκική υποψηφιότητα, η εργασία βασίζεται στη μελέτη, ανάλυση και επεξεργασία των Ευρωβαρομέτρων. Τα Ευρωβαρόμετρα καθιερώθηκαν το 1973 και διεξάγονται δύο έως και πέντε φορές το χρόνο, ενώ τα αποτελέσματά τους δημοσιεύονται δύο φορές το χρόνο. Κάθε έρευνα πραγματοποιεί περίπου 1000 συνεντεύξεις πρόσωπο με πρόσωπο (με εξαίρεση τη Γερμανία όπου το δείγμα είναι 2000 άτομα, το Λουξεμβούργο 600 και το Ηνωμένο Βασίλειο 1300, συμπεριλαμβανομένων

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

300 από την Β. Ιρλανδία). Εκτός από τα Ευρωβαρόμετρα, στοιχεία λαμβάνονται από «think tanks» των κυριότερων ευρωπαϊκών χωρών, αλλά και από τις σημαντικότερες ευρωπαϊκές και τουρκικές εφημερίδες. Διεξοδικότερη ανάλυση λαμβάνει χώρα στη Γαλλία, τη Γερμανία, τη Μ. Βρετανία και την Ελλάδα.

Η Γαλλία αποτελεί μαζί με τη Γερμανία την ατμομηχανή της Ένωσης, ενώ και στις δυο χώρες η προοπτική ένταξης επηρεάζει σε καθοριστικό βαθμό τις εσωτερικές εξελίξεις τους. Παράλληλα έχει το μεγαλύτερο ποσοστό μουσουλμάνων στην Ε.Ε. (7%), ενώ στη Γερμανία ζει μια πολυπληθής τουρκική κοινότητα. Η επιρροή της γαλλικής και της γερμανικής κοινής γνώμης διαμορφώνει σε κάποιο σημείο και τις τάσεις των υπολοίπων χωρών ή τουλάχιστον δημιουργεί μια δυναμική προς μια ορισμένη κατεύθυνση.

Η Μ. Βρετανία αφενός έχει μετά τη Πολωνία το μεγαλύτερο ποσοστό στήριξης στη τουρκική υποψηφιότητα, αφετέρου αποτελεί την πιο ισχυρή φιλοατλαντική ευρωπαϊκή δύναμη, λειτουργώντας συχνά ως ανάχωμα στην προώθηση της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Τέλος η Ελλάδα αποτελεί μια ξεχωριστή περίπτωση εξαιτίας της διαχρονικής διαμάχης με τη Τουρκία, η οποία προσδιορίζει καταλυτικά τις διαθέσεις της ελληνικής κοινής γνώμης και των κυρίαρχων πολιτικών ελίτ για την τουρκική ένταξη. Η προοπτική ένταξης της Τουρκίας αναμένεται να οξύνει τις εσωτερικές αντιθέσεις και αντιφάσεις της Ε.Ε. και των μελών της. Αν και τα 25 κράτη-μέλη έδωσαν το πράσινο φως για την έναρξη των διαπραγματεύσεων, είναι σαφές πως η συμφωνία τους δεν είναι για όλους εξίσου δεσμευτική ή ανάλογης πολιτικής σημασίας. Παράλληλα η ίδια η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει τονίσει πως οι διαπραγματεύσεις ένταξης είναι από τη φύση τους μια ανοικτή διαδικασία (open-ended). Ο στόχος δηλαδή είναι σαφής, αλλά δε μπορεί να τύχει εκ των προτέρων εγγυήσεων. Σε

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

αυτό το σημείο να υπογραμμίσουμε δυο σημαντικές διαφοροποιήσεις συγκριτικά με τις προηγούμενες διευρύνσεις της Ένωσης:

- Πρώτον, ένα καταρχάς ζήτημα εξωτερικής πολιτικής για τα κράτη της Ε.Ε. έχει ήδη αναχθεί σε εσωτερικό κοινωνικό πρόβλημα. Με αυτή την έννοια, σε αντίθεση με άλλα πεδία πολιτικής της Ε.Ε., στο θέμα της Τουρκίας ο ρόλος των κοινωνιών των χωρών της Ε.Ε. θα είναι διευρυμένος και πιο ενεργητικός από ότι σε προηγούμενες διευρύνσεις. Μάλιστα, η διαπραγμάτευση με την Τουρκία και οι δυσκολίες που αυτή θα συναντήσει, θα υπονομεύει τους ιδεολογισμούς που είχαν ιστορικά κατασκευαστεί για το ευρωπαϊκό εγχείρημα αυξάνοντας σε μια τέτοια περίπτωση τον Ευρωσκεπτικισμό.
- Δεύτερον, στο ζήτημα της Τουρκίας υπάρχει μεγάλη απόσταση ανάμεσα στους σχεδιασμούς των κυρίαρχων ομάδων στην Ε.Ε. και στους πληθυσμούς των κρατών – μελών.

Η Τουρκία ξεκίνησε τις διαπραγματεύσεις ένταξης στην Ε.Ε. Αυτό είναι ένα αποφασιστικό βήμα για την ίδια μιας και η λειτουργία της Ε.Ε. υπόκειται σε μεγάλο βαθμό στη λογική ενός μηχανισμού αυτοματισμών και διάχυσης δράσεων (spill-over effect).

Όμως, σε αντίθεση με άλλες διευρύνσεις, μπορούμε να προβλέψουμε από τώρα ότι θα υπάρξουν ισχυρές αναταράξεις στην πορεία. Και αυτό, διότι η λογική της διαπραγμάτευσης ως προς την ένταξη προωθείται από διαφορετικές πλευρές με διαφορετικά κριτήρια. Οι ευρωπαϊκές πιέσεις για εσωτερικές μεταρρυθμίσεις στην Τουρκία ενεργοποιούν ισχυρά ανακλαστικά σε μια χώρα με έντονη την αίσθηση της εθνικής κυριαρχίας.

Σήμερα η Ευρώπη παρά το γεγονός ότι δε θέλει να οδηγήσει στη σύγκρουση και στην ολική αναστολή των διαπραγματεύσεων στέλνει αντιφατικά μηνύματα στην Τουρκία, με αποτέλεσμα να εξασθενεί το

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

κίνητρο της ένταξης ως μοχλός μεταρρυθμίσεων. Ο τρόπος και η αντιφατική προσέγγιση που η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αντιμετωπίσει την ενταξιακή διαδικασία της Τουρκίας προκάλεσε τεράστια ματαίωση και απογοήτευση, όχι μόνο στους ευρωσκεπτικιστές, σε αυτούς που έχουν σαφή εχθρότητα, τους εθνικόφρονες της Τουρκίας, αλλά και στο μεγαλύτερο φάσμα της πολιτικής σκηνής, ενός δηλαδή σεβαστού ποσοστού των πολιτών. Η μελέτη της κοινής γνώμης αποκτά ιδιαίτερη και πολλαπλασιαστική αξία στη προσπάθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης να έρθει εγγύτερα στους πολίτες. Η αυξημένη σημασία της αποτυπώνεται έντονα στο ευαίσθητο ζήτημα της τουρκικής ένταξης, μιας και φαίνεται να προσδιορίζει και να καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την ημερήσια πολιτική της διάταξη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η εννοιολογική προσέγγιση της Κοινής Γνώμης

Το σύγχρονο κράτος Δικαίου χαρακτηρίζεται από ένα νομικό χαρακτηριστικό, το Σύνταγμα και από ένα πολιτικό, τις εκλογές. Την προσδιοριστική για τη πλουραλιστική δημοκρατία ισορροπία ανάμεσα στο Σύνταγμα και τις εκλογές, ανατέμνει η εισαγωγή της έννοιας της «κοινής γνώμης» ως ουσιώδους παράγοντα της δημοκρατικής λειτουργίας του κράτους¹.

Η κοινή γνώμη αποτελεί μία από τις βασικότερες έννοιες των κοινωνικών επιστημών και ιδιαίτερα της πολιτικής επιστήμης. Αν και γίνεται αμέσως αντιληπτό το γενικό νόημα της έκφρασης «κοινή γνώμη», εν τούτοις παρατηρείται μια ποικιλία ορισμών και μεθόδων προσέγγισής της. Με μια πρώτη προσέγγιση η κοινή γνώμη προσδιορίζεται ως «το σύνολο των απόψεων των ατόμων σχετικά με κάποιο ζήτημα που τους ενδιαφέρει». Επεκτείνοντας τον παραπάνω συλλογισμό η κοινή γνώμη είναι η κυρίαρχη αντίληψη, η επικρατούσα άποψη της πλειοψηφίας πάνω σε ένα συγκεκριμένο θέμα. Αντίθετα ο Lowell² υπογραμμίζει πως «η γνώμη της πλειοψηφίας δεν είναι πάντοτε κοινή». Με άλλα λόγια η διαμόρφωση μίας πλειοψηφίας δεν είναι επαρκεί από μόνη της, αλλά πρέπει η μειοψηφία να αποδέχεται εκ πεποιθήσεως και όχι εκ φόβου την επικρατούσα άποψη, τονίζοντας με αυτό τον τρόπο τη σημασία της επιρροής της κοινής γνώμης στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.

Οι πολίτες εκφράζουν την άποψή τους τόσο μεμονωμένα ως μονάδες όσο και οργανωμένα, μέσα από κόμματα, συνδικάτα, ομάδες πίεσης, μη κυβερνητικές οργανώσεις. Για αυτό το λόγο μια σειρά από

---

¹ Καπόπουλος Κ., (Αύγουστος 2007) περ. "The Economist", «Άνθρωπος και Χώρος στον 21^ο αιώνα» Τεύχος 42, , σελ, 25

² Φραγκονικολόπουλος Χ., Κανελλόπουλος Α. (1995),: *Παρόν και μέλλον της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής: δομές και τρόποι άσκησης*. Σιδέρη, σελ. 170

μελετητές³ θεώρησαν πως το σύνολο των ατόμων έχουν άποψη για κάποια από τα δημόσια θέματα και όχι για όλα όσα περιλαμβάνει η ημερήσια διάταξη. Ως εκ τούτου εισήχθη η έννοια του «ειδικού κοινού», ώστε να περιγράψει τα τμήματα εκείνα του πληθυσμού που έχουν τη τεχνογνωσία να καταθέσουν την άποψή τους για συγκεκριμένα θέματα.

Προϋπόθεση της άποψης είναι η γνώση του θέματος, η οποία περιστρέφεται γύρω από δύο βασικούς άξονες: Σε πρώτο επίπεδο απαιτείται η ύπαρξη ολοκληρωμένης και αντικειμενικής ενημέρωσης, και σε δεύτερο επίπεδο η επιστημονική κατάρτιση η οποία θα κατοχυρώσει τη δυνατότητα νομιμοποιημένης πρόσληψης και ερμηνείας του θέματος. Η θεώρηση αυτή αποσκοπεί στην εξασφάλιση της μεγαλύτερης δυνατής αποτελεσματικότητας (efficiency) στην αξιοποίηση της κοινής γνώμης. Ο ορισμός του «κοινού» πρέπει να γίνεται με κριτήρια το κύρος και το «ειδικό ποιοτικό βάρος» της άποψης και όχι το ποσοτικό του μέγεθος. Η αντίληψη αυτή διακατέχεται παρόλα αυτά από τον κίνδυνο μειωμένης ή εσφαλμένης αντίληψης των αυθεντικών τάσεων της κοινής γνώμης.

Αξιοσημείωτος είναι ο ορισμός που δίνει στη κοινή γνώμη ο Kornhauser συμπεριλαμβάνοντας «τις απόψεις και τα επίκαιρα συναισθήματα ορισμένου κοινού σε συγκεκριμένο χρόνο με οποιοδήποτε ζήτημα ενδιαφέροντος για το κοινό»⁴. Η έννοια της «κοινής γνώμης» συνεπώς χαρακτηρίζεται ως φωτογραφική απεικόνιση μιας αντίληψης που ενυπάρχει σε συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες. Η σημασία της λαμβάνει πολλαπλασιαστική αξία σε συνθήκες κρίσης και όταν διακυβεύονται σημαντικά εθνικά ζητήματα. Η προστιθέμενη αξία της κοινής γνώμης στις περιόδους αυτές αποτυπώνεται μέσα από τα δημοψηφίσματα, όπου λαμβάνουν χώρα κυρίως όταν η κυβερνητική

---

³ Goldhamer H., (1950) "Public Opinion and Personality", The American Journal of Sociology, Vol 55, No 4, January, pp.346-354 στο www.links.jstor.org

⁴ Kornhauser A., (1975) "Public opinion ans social class", The American journal of Sociology, Vol LV, July, σελ. 335-336

πλειοψηφία αποφεύγει να διατυπώσει ξεκάθαρα την άποψή της σε ένα θέμα.

Λαμβάνοντας υπόψη τους παραπάνω ορισμούς και τα σημεία σύγκλισης αυτών, μπορούμε να ορίσουμε την έννοια της «κοινής γνώμης» ως τη συνισταμένη των απόψεων ενός μεγάλου αριθμού ατόμων μιας κοινωνίας, η οποία σχηματίζεται από τη διαλεκτική αντίθεση και σύνθεση μεταξύ τους». Ωστόσο θα πρέπει να έχουμε υπόψη πως η κοινή γνώμη είναι ένα φυσικά παροδικό και ακαθόριστο φαινόμενο, διαρκώς μεταβαλλόμενο και διαρκώς υφιστάμενο μεταβολές οι οποίες εξαρτώνται από συγκυριακούς παράγοντες και επιρροές. Παρόλα αυτά «η κοινή γνώμη αντανακλά βαθιά ριζωμένα πολιτιστικά γνωρίσματα, συμπεριφορές, ιστορικές κληρονομίες, μύθους και παραδόσεις. Υπό αυτή την έννοια μπορεί να είναι μια ισχυρή πηγή εξωτερικής πολιτικής.»⁵

1.1. Ο ρόλος των ΜΜΕ στην κατασκευή της Κοινής Γνώμης

Οι ηγετικές ελίτ μιας κοινωνίας επιθυμούν να γνωρίζουν τις διαθέσεις της κοινής γνώμης, το πώς δηλαδή σκέφτεται ο πολίτης, τι τον ενοχλεί, τι επιθυμεί να αλλάξει, ώστε να διορθώνουν τη πορεία τους, να εκλογικεύουν τις πολιτικές τους και να προλαβαίνουν τις ανεπιθύμητες εξελίξεις. Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και δευτερευόντως οι δημοσκοπήσεις αποτελούν τα βασικά κανάλια στα οποία η κοινή γνώμη εξωτερικεύεται στη κοινωνία ως σύνολο. Τα ΜΜΕ επηρεάζουν καταλυτικά στις μέρες μας τον τρόπο συμμετοχής στη πολιτική σφαίρα, καθώς μέσω της διαμεσολαβητικής λειτουργίας τους, ορίζουν και οριοθετούν το περιεχόμενό και τα όριά της. Η ανάπτυξή τους δεν

---

⁵ Ιωακείμης Π.Κ. (2003): «Το μοντέλο Σχεδιασμού Εξωτερικής Πολιτικής στην Ελλάδα» στο Τσάκωνας Π.Ι.» (επιμ): *Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική Πολιτική. Μια συνολική προσέγγιση*, Σιδέρη τόμος Α, σελ 95

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

επηρέασε μόνο τον τρόπο επικοινωνίας και ενημέρωσης στις σύγχρονες κοινωνίες, αλλά και τη διαμόρφωση πολιτικής άποψης. Έχουν επιβληθεί ως το βασικότερο πεδίο δημόσιας συζήτησης, έχουν αναδειχθεί σε προνομιακό χώρο άσκησης πολιτικής μέσα από δύο επίπεδα:

A) μέσα από το επίπεδο της αποκλειστικής δυνατότητάς τους να προσφέρουν στους εκπρόσωπους της πολιτικής εξουσίας ακροατήριο.

B) μέσα από τις σχέσεις εμπιστοσύνης που έχουν καταφέρει να δημιουργήσουν οι διάφοροι όμιλοι των ΜΜΕ με το αντίστοιχο ακροατήριό τους⁶.

Τα ΜΜΕ έχουν αναδειχθεί ως οι πρωταρχικοί φορείς που επικεντρώνουν το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης, σε ζητήματα Εξωτερικής Πολιτικής. Η δυναμική τους δεν εξαντλείται εκεί αλλά διευρύνεται στην ικανότητα κινητοποίησης του κοινού, δραματοποιώντας εθνικά ζητήματα, τα οποία συχνά ανάγονται σε εθνικές κρίσεις. Η ενίσχυση της συλλογικής ταυτότητας επιτυγχάνεται μέσα από τη προβολή ενοποιητικών στοιχείων συσπείρωσης και εθνικής ομοψυχίας. Σε αυτές τις περιπτώσεις παρατηρείται αυξημένο το ενδιαφέρον του κοινού, μιας και συνηθίζει να μη δίνει τη δέουσα προσοχή στα εξειδικευμένα προβλήματα εξωτερικής πολιτικής, όσο στα θεμελιακά⁷.

Οι δημοσκοπήσεις αποτελούν το σύγχρονο νομιμοποιημένο μέσο έκφρασης και συνακόλουθα συμμετοχής της κοινής γνώμης. Από την άλλη πλευρά η άποψη πως οι δημοσκοπήσεις είναι η πεμπτουσία της συμμετοχικής δημοκρατίας χαρακτηρίζεται ως αφελής, επειδή περιορίζει τη δημοκρατία σε δημοψηφισματικού χαρακτήρα πρακτικές (κλασσική μέθοδος που χρησιμοποιούν τα ολοκληρωτικά καθεστώτα), ενώ η δημοκρατία προϋποθέτει τη διαβούλευση, τη σύγκρουση, την ανταλλαγή

---

⁶ Σαμπάν Πατρίκ, (2004) *Η κατασκευή της κοινής γνώμης*, μτφρ. Σταματίνα Μανδηλαρά, Πατάκης, σελ. 34

⁷ Κοτζιάς Ν., (2000) «Παγκοσμιοποίηση και Εξωτερική Πολιτική» στο Τσάκωνας Π.Ι. (επιμ), σελ. 338

ιδεών, το συμβιβασμό ή η ρήξη⁸. Η απόπειρα κατανόησης της σχέσης ΜΜΕ-Κοινής Γνώμης-Πολιτικής Ελίτ όπως αυτές φιλτράρουν τα ζητήματα Εξωτερικής Πολιτικής μας οδηγεί σε δυο βασικές παραδοχές:

- Ο πλημμελώς ενημερωμένος πολίτης, με χαμηλή μορφωτική επάρκεια αδυνατεί να παρέμβει αποτελεσματικά κατά τη διαδικασία διαμόρφωσης της κοινής γνώμης σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής. Στις μέρες μας τον “παιδαγωγικό” αυτό ρόλο έχουν αναλάβει τα ΜΜΕ και η γνωστή φράση του MacLuan “το μέσον είναι το μήνυμα” μοιάζει πιο επίκαιρη από ποτέ.
- Το τρίγωνο ΜΜΕ-Κοινή Γνώμη-Πολιτική ελίτ βρίσκεται σε μια άκρως διαδραστική σχέση. Η μελέτη των επιλογών του σχεδιασμού της εξωτερικής πολιτικής μπορούν να εξηγηθούν ορθά, αν ληφθούν υπόψη τρεις παράγοντες: η κοινή γνώμη, ο ρόλος των πολιτικών ελίτ, και η αλληλεπίδραση μεταξύ ελίτ, και κοινής γνώμης⁹.

Η κοινή γνώμη αποτελεί στη σύγχρονη διεθνή πραγματικότητα έναν άτυπο, μη θεσμοποιημένο μηχανισμό πίεσης, στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής. Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης επίδραση πραγματοποιείται κυρίως σε τομείς χαμηλής πολιτικής¹⁰. Η λεγόμενη Διπλωματία των Πολιτών έλαβε πολλές φορές το ρόλο ενός άτυπου διαπραγματευτή σε μια σειρά ζητημάτων. Παρόλα αυτά η ισχύς της κοινής γνώμης δείχνει να αυξάνεται τελευταία και σε ζητήματα υψηλής πολιτικής. Τα δημοψηφίσματα στη Γαλλία και στην Ολλανδία, αποτελούν ένα μέρος της δυναμικής που έχει προσλάβει η κοινή γνώμη, σε ευαίσθητους πολιτικούς τομείς για το μέλλον της Ευρώπης. Η διαδικασία της διεύρυνσης και της περαιτέρω εμβάθυνσης θα χρειαστούν και τη νομιμοποιημένη αποδοχή της κοινής γνώμης.

---

⁸ Παππάς Τ. (2006) *Ποια Αριστερά-Ποια Δεξιά*, Πόλις, σελ. 47

⁹ Ιωακειμίδης Π.Κ. στο ίδιο σελ. 95

¹⁰ Για παράδειγμα περιβάλλον, πολιτισμός.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η αξιολόγηση και η αξιοποίηση της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης σχετικά με την πρόοδο της ενταξιακής διαδικασίας της Τουρκίας, έχει καταστεί σαφές πως συνιστά ένα από τα πρωτεύοντα ζητήματα την Ημερήσια Διάταξη της Ένωσης¹¹.

1.2. Μεθοδολογική Προσέγγιση

Η ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί ένα από τα πιο αμφιλεγόμενα και επίμαχα ζητήματα πάνω στο οποίο οι κυβερνήσεις και οι πολίτες είναι βαθύτατα διχασμένοι σχετικά με την υποστήριξη της υποψηφιότητας. Εκείνο που η παρούσα εργασία έχει ως στόχο να αποδείξει είναι πως οι θέσεις και οι αντιλήψεις των Ευρωπαίων ηγετών και πολιτών διαπερνούν οριζόντια τα πολιτικά και κομματικά συστήματα των κρατών. Τα επιχειρήματα στα οποία βασίζονται οι απόψεις των πολιτών και των πολιτικών ελίτ, είναι πολυδιάστατα και προέρχονται από διαφορετικές αρχές, αξίες, και προσδοκίες, ενώ συνδέονται άρρηκτα με το μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Συγκεκριμένα οι ιδεολογικοί και θεωρητικοί άξονες με βάση τους οποίους θα επιχειρήσουμε να ερμηνεύσουμε τις αντιλήψεις σχετικά με το μέλλον της Τουρκίας-και τη μελλοντική μορφή της Ένωσης- διακρίνονται σε τρία επίπεδα:

- ¹²**Λειτουργικό επίπεδο** (*utilitarian hypothesis*)

Οι «Λειτουργιστές» αντιλαμβάνονται την Ευρωπαϊκή Ένωση σε πραγματιστική βάση με όρους κόστους και οφέλους: όσο μεγαλύτερες είναι οι προσδοκίες αποκόμισης κερδών στο τομέα της οικονομίας, της

---

¹¹ Βλ. σχετικά: “Λευκή Βίβλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Επικοινωνία” ΣΧΕΔΙΟ ΔΡΑΣΗΣ (SEC) 2005 985 τελικό, 20 Ιουλίου 2005 ΣΧΕΔΙΟ Δ: COM (2005) 494 τελικό, 13 Οκτωβρίου 2005

¹² Βλ. Antonia M. Ruiz-Jimenez and Jose I. Torreblanca (2007) “*European public opinion and Turkey’s accession. Making sense of Arguments For and Against*” Working Paper Documento de Trabajo,

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

κοινωνίας, και της ασφάλειας τόσο ενισχυτική είναι η στήριξη του ευρωπαϊκού εγχειρήματος και το αντίθετο. Η συγκατάθεσή τους σε περαιτέρω διευρύνσεις εξαρτάται από τη «συνεισφορά» των υποψηφίων κρατών και τη δυνατότητά τους να ενισχύσουν την ευημερία και την ασφάλεια της Ένωσης¹³. Η συγκεκριμένη προβληματική αντιλαμβάνεται την Ευρωπαϊκή Ένωση ως το μέσον επίτευξης μιας σειράς στόχων (instrumental support). Βασίζεται σε μια ορθολογική εκτίμηση κόστους και οφέλους τόσο στη περίπτωση εμβάθυνσης της ολοκλήρωσης όσο και στη περίπτωση της προσχώρησης νέων μελών. Η εκτίμηση του κόστους διαφέρει σε κάθε περίπτωση ανάλογα με το επίπεδο των κριτηρίων: ευρωπαϊκά, εθνικά, τοπικά ή προσωπικά αλλά και το επίπεδο διάστασης: οικονομική, πολιτική, θεσμική, ασφάλειας. Το στοιχείο της αποτελεσματικότητας των θεσμών και της σχεδόν χρησιμοθηρικής ή ρεαλιστικής προσέγγισης της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνιστά το θεμελιώδες στοιχείο λήψης μιας απόφασης. Συνεπώς για να παραφράσουμε λίγο τον καθηγητή Κ. Στεφάνου «η δημοκρατική νομιμοποίηση των νέων δράσεων και πολιτικών (όπως στη περίπτωση της διεύρυνσης), δε στηρίζεται στην εκ των προτέρων συμμετοχή και διαμόρφωσή τους, αλλά στην αποτελεσματικότητα και στην εκ των υστέρων αποδοχή τους»¹⁴. Εντάσσοντας τη θεωρία στη προοπτική ένταξης της Τουρκίας, όσο περισσότερο προσλαμβάνεται επικερδής και ωφέλιμη, τόσο μεγαλύτερη είναι και η αποδοχή της από το σύνολο της κοινής γνώμης.

- **Ταυτότητας** (*identitarian hypothesis*)

---

¹³ Βλ. Moravcsik A., Vachudova M.A.(2003), "National Interest, state power and the EU enlargement" Working paper, No 97, Center for European Studies, Harvard University,

¹⁴ Στεφάνου Κ.,(1999) *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση Γενικά και Θεσμικά Χαρακτηριστικά μετά τη Νίκαια*, Τόμος Α': σελ. 82

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

Σύμφωνα με τη δεύτερη άποψη η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι μια γεωγραφικά προσδιορισμένη ενότητα με ισχυρή αίσθηση κοινής ταυτότητας, ιστορίας, κουλτούρας και παραδόσεων. Για όσους πρεσβεύουν αυτή την άποψη η Ένωση αποτελεί ένα σύνολο πολιτικών και δράσεων, τα οποία βασίζονται σε ένα σύνολο θεμελιωδών αρχών μέσα στο πλαίσιο μιας κοινότητας αξιών¹⁵. Η στήριξή τους σε περαιτέρω διευρύνσεις παρέχεται μόνο όταν η υποψηφιότητα πληροί όλες εκείνες τις «προϋποθέσεις συγγένειας»¹⁶. Τα υποψήφια κράτη θα πρέπει να διέπονται από κοινές με τα ήδη κράτη-μέλη αρχές στο πεδίο της ιστορικής, πολιτιστικής, γεωγραφικής εγγύτητας. Η πολιτισμική ενότητα συνιστά τη βάση αλλά και καθορίζει τα όρια και τις μορφές της πολιτικής οργάνωσης. Οι κοινές αξίες και παραδόσεις, ο πολιτισμικός πυρήνας της Ένωσης συναποτελούν το νομιμοποιητικό φίλτρο κάθε απόφασης. Το στοιχείο του κόστους και του οφέλους δε διαδραματίζει μεγάλο ρόλο. Οι πολίτες υποστηρίζουν την ένταξη μιας χώρας όταν αισθάνονται πολιτισμική και αξιακή συγγένεια με τους πολίτες των υποψηφίων κρατών. Στο ζήτημα της τουρκικής ένταξης όσο περισσότερο οι ευρωπαίοι πολίτες αντιλαμβάνονται τη Τουρκία ως μέρος της Ευρώπης, γεωγραφικά, ιστορικά και πολιτισμικά, τόσο αυξημένη θα είναι και η υποστήριξή τους.

- **Μετά-εθνικό** (*post-national hypothesis*)

Η Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση πρέπει να εμποτίζεται από παγκόσμιες αρχές και αξίες όπως: δημοκρατία, ανθρώπινα δικαιώματα, κράτος δικαίου. Αυτές οι αρχές συνιστούν τις προϋποθέσεις για την ένταξη μιας χώρας. Σχετικά με τη διεύρυνση όσοι υποστηρίζουν αυτή την άποψη, αποδίδουν μικρή σημασία στη πολιτιστική, ιστορική

---

¹⁵ Βλ. Beentham D., C. Lord, (1998) Legitimacy and the European Union, New York, Logman

¹⁶ Antonia M. Ruiz-Jimenez and Jose I. Torreblanca, (2007) σελ. 7

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

διαφορετικότητα των υποψηφίων κρατών¹⁷. Όσοι πληρούν τα συγκεκριμένα κριτήρια έχουν το δικαίωμα αυτομάτως να εισχωρήσουν στην Ένωση, όσοι δεν τα πληρούν πρέπει να προχωρήσουν στην εφαρμογή εκείνων των πολιτικών και οικονομικών μεταρρυθμίσεων που θα αποτελέσουν διαβατήριο εισόδου¹⁸.

Σύμφωνα με αυτή τη προβληματική η αποδοχή και εφαρμογή των πολιτικών αρχών στις οποίες θεμελιώνεται η Ένωση, προσδιορίζουν και το ποσοστό αποδοχής της τουρκικής υποψηφιότητας. Είναι προφανές πως αυτές οι τρεις προβληματικές διέπουν σε διαφορετικά επίπεδα τη κοινή γνώμη και τις πολιτικές ηγεσίες και η μεγαλύτερη επιρροή της μιας θα έχει ως συνέπεια τη μικρότερη επιρροή της άλλης. Όσον αφορά τη Τουρκία, κάθε μία από αυτές τις θεωρητικές αναφορές μας οδηγεί σε ποικίλα και ανομοιογενή ερωτήματα.

Όσοι ασπάζονται τη πρώτη πραγματιστική άποψη έχουν ως κριτήριο τα κέρδη τα οποία θα αποκομίσουν ή τις ζημίες που θα υποστούν βραχυπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα: Για παράδειγμα οι οπαδοί αυτής της θέσης ταλαντεύονται αν μια ενδεχόμενη ένταξη της Τουρκίας θα επιφέρει κατάρρευση των ευρωπαϊκών αγορών ή από την άλλη ένα τέτοιο ενδεχόμενο εξισορροπείται από την θετική επιρροή που θα έχει στο δημογραφικό πρόβλημα γήρανσης του πληθυσμού της Ένωσης; Ακολουθώντας αυτή την προβληματική συμπεραίνουμε πως η αντίθεση της πλειοψηφίας των Ευρωπαίων στη τουρκική υποψηφιότητα, συνδέεται με το γεγονός πως τα λειτουργικά μειονεκτήματα υπερτερούν έναντι των πλεονεκτημάτων.

Τα κριτήρια της Κοπεγχάγης είναι κατά βάση πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά, ενώ ταυτόχρονα αφορούν μια σειρά μεταρρυθμίσεων στις

---

¹⁷ Βλ. Chrysochoou, D.N., (2001), "Towards a civic conception of the European polity", ESRC, "One Europe or Several?" Programme Working Paper No 33/01, Economic, Social and Research Council, London.

¹⁸ Antonia M. Ruiz-Jimenez and Jose I. Torreblanca, (2007), p. 8

οποίες οφείλει να προχωρήσει η Άγκυρα προκειμένου να ενταχθεί στην ευρωπαϊκή οικογένεια. Αν και με βάση τις διακηρύξεις καταστατικών αρχών της ίδιας της Ένωσης το στοιχείο της θρησκείας δεν αποτελεί παράγοντα ή κριτήριο ένταξης μιας υποψήφιας χώρας, στην περίπτωση της τουρκικής υποψηφιότητας έχει γίνει αρκετές φορές λόγος ακόμη και σε πολιτικούς κύκλους, για τη «συμβατότητα» της Ισλαμικής χώρας με τις πολιτικές πεποιθήσεις και ιδεώδη των ευρωπαϊκών δημοκρατιών που απαρτίζουν την Ένωση¹⁹. Τα τελευταία χρόνια, οι προσπάθειες της Τουρκίας να προωθήσει την επιθυμία της για πλήρη ένταξη, τοποθετήθηκαν στο υπόβαθρο του διάλογου για τη συνταγματοποίηση της ΕΕ. Το γεγονός ότι η προτεινόμενη Συνταγματική Συνθήκη απορρίφθηκε από τους Γάλλους και τους Ολλανδούς με τα αντίστοιχα δημοψηφίσματα το καλοκαίρι του 2005, μεταφράστηκε από κάποιους ως το τέλος της ενοποιητικής διαδικασίας αφενός και των τουρκικών ελπίδων για πλήρη ένταξη αφετέρου²⁰. Αν και η άποψη αυτή έχει κάποια βάση, δεν είναι πολιτικά ορθό να υποστηριχθεί ότι το αποτέλεσμα των δημοψηφισμάτων συνεπάγεται και μια πλήρη κατάρρευση της ΕΕ ως ενοποιητικού εγχειρήματος.

Η ιστορική εξέλιξη της ΕΕ δεν υπήρξε ποτέ μια απλή, γραμμική διαδικασία. Σημαντικά εμπόδια έχουν εμφανιστεί και είναι πιθανό να ξαναεμφανιστούν κατά τη διαδικασία εμβάθυνσης και διεύρυνσης του ευρωπαϊκού οικοδομήματος.

Πρέπει, τέλος, να λάβουμε υπόψη μας ότι η Τουρκία βιώνει μια μεταβατική περίοδο προς τον εξευρωπαϊσμό του πολιτικού της συστήματος και της εξωτερικής της πολιτικής. Επομένως, οι πολιτικές δομές είναι ρευστές, γεγονός που καθιστά τον εντοπισμό των φορέων

---

¹⁹ Βερέμης Θάνος Συνέντευξη στην Εφημερίδα «Η Καθημερινή» στον Π. Αθανάσινα: «Η Τουρκία ανάμεσα στη Δύση και το Ισλάμ», 12/10/06

²⁰ Sedat Laciner, "Turkish Islam and Turkey's EU Membership", The Journal of Turkish Weekly, 15/07/2006

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

λήψεως αποφάσεων μια εξαιρετικά δύσκολη διαδικασία. Οι μεταρρυθμίσεις άλλαξαν το πολιτικό τοπίο, αλλά ταυτόχρονα βαθιά ριζωμένες παραδόσεις συνεχίζουν να επιδρούν στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής, που ανέκαθεν είναι καλυμμένο με ένα πέπλο μυστικότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Οι ιδιαιτερότητες της Τουρκικής ένταξης

Μια σύντομη ιστορική αναδρομή

Από μια συγκριτική οπτική γωνία, η Τουρκία συνιστά μια ενδιαφέρουσα περίπτωση για τη μελέτη εναλλακτικών δρόμων προς τη νεότερη εποχή. Η ειρωνεία του τουρκικού παραδείγματος είναι ότι οι τουρκικές ελίτ έχουν αναμφίβολα επιλέξει τη Δύση ως σημείο αναφοράς, με αποτέλεσμα ο εκσυγχρονισμός να θεωρείται σχεδόν συνώνυμος με τον Εκδυτικισμό. Φυσική απόρροια του γεγονότος αυτού υπήρξε η ανάπτυξη στενών ή και οργανικών σχέσεων με την Ευρώπη.

Οι σχέσεις της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα εξελίσσονται μέσα στο πλαίσιο της Συμφωνίας Σύνδεσης γνωστή και ως «Συμφωνία Άγκυρας»²¹. Η Συμφωνία Σύνδεσης είχε ως βασικό στόχο τη βαθμιαία πραγματοποίηση της Τελωνειακής Ένωσης και περιελάμβανε τους όρους για την ελεύθερη διακίνηση εμπορευμάτων, υπηρεσιών, κεφαλαίων και πολιτών, μεταξύ Τουρκίας και Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Το 1970, με το Συμπληρωματικό Πρωτόκολλο που προστέθηκε στη συμφωνία, τέθηκαν οι βασικοί στόχοι στις σχέσεις Ε.Κ. – Τουρκίας, σύμφωνα με τους οποίους θα διασφαλιζόταν η συνεχής και ισορροπημένη ενίσχυση των εμπορικών και οικονομικών σχέσεων. Σύμφωνα με το χρονοδιάγραμμα η Τουρκία θα έμπαινε στη τελική φάση για την ολοκλήρωση της τελωνειακής ένωσης το νωρίτερο το 1980 και το αργότερο το 1995.

---

²¹ Η συμφωνία αυτή έθετε τους όρους με τους οποίους η Τουρκία θα συμμετείχε στην Κοινή Αγορά, αλλά τελικά αποδείχτηκε ότι στην εφαρμογή θα παρέμενε ένα κενό γράμμα. Ειδικότερα τη δεκαετία του '70, με εξαίρεση κάποιες ελάχιστες δασμολογικές εκπτώσεις σε προϊόντα εισαγωγής στην Τουρκία από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, οι δασμοί στο εμπόριο μεταξύ Τουρκίας – ΕΚ παρέμειναν ως είχαν.

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

Η αίτηση που έκανε η χώρα για ένταξη στην Κοινότητα το 1987 απορρίφθηκε από την τελευταία μετά από την αρνητική γνώμη της Επιτροπής. Οι λόγοι που πρόβαλε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ήταν ότι η Κοινότητα δεν ήταν σε θέση να δεχθεί άλλα μέλη πριν από το 1993, λόγω της εφαρμογής της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης ενώ παράλληλα διαπίστωνε σοβαρή αδυναμία της Τουρκίας να δημιουργήσει γόνιμες συνθήκες για έναρξη των διαπραγματεύσεων. Παρόλα αυτά η Επιτροπή παρότρυνε τη χώρα να προχωρήσει σε αλλαγές με σκοπό την εντονότερη σύσφιξη των σχέσεων²² με την Κοινότητα διαβεβαιώνοντας για τη πραγματοποίηση της τελωνειακής ένωσης όπως είχε προβλεφθεί στη Συμφωνία της Άγκυρας. Πράγματι η Τελωνειακή Ένωση ολοκληρώθηκε στις 31 Δεκεμβρίου 1995²³ με απόφαση του Συμβουλίου Σύνδεσης και με αυτόν τον τρόπο σημειώθηκε ένα ουσιαστικό βήμα ως προς την εναρμόνιση της Τουρκίας με το κοινοτικό κεκτημένο όσον αφορά την εμπορική και τελωνειακή νομοθεσία. Στην ουσία, η Τουρκία έπρεπε να εναρμονίσει τη νομοθεσία της με αυτήν της ΕΕ στη δασμολογική πολιτική, την εμπορική πολιτική, τον ανταγωνισμό και την προστασία των πνευματικών, βιομηχανικών και εμπορικών δικαιωμάτων²⁴.

Κατόπιν αιτήματος της Επιτροπής στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Λουξεμβούργου το 1997, υιοθετήθηκε το 1998 η Ευρωπαϊκή Στρατηγική²⁵ για τις σχέσεις με τη Τουρκία. Τα κύρια σημεία της προενταξιακής στρατηγικής ήταν η εναρμόνιση της νομοθεσίας της με αυτήν της Ε.Ε. και

---

²² Τα μέτρα που έλαβε η Επιτροπή για τη σύσφιξη των σχέσεων στρέφονταν γύρω από: την ολοκλήρωση της Τελωνειακής Ένωσης, την εντατικοποίηση της δημοσιονομικής συνεργασίας, την προώθηση της πολιτιστικής και βιομηχανικής συνεργασίας και τον εμπλουτισμό των πολιτικών και πολιτισμικών δεσμών.

²³ Decision No 1/95 of the EC-TURKEY ASSOCIATION COUNCIL of the 22 December 1995 on implementing the final phase of the Customs Union (96/142/EC)

²⁴ Τουρκική Πρωθυπουργία, Γενική Γραμματεία Εξωτερικού Εμπορίου, Γενική Διεύθυνση Ευρωπαϊκής Ένωσης, *Anrupa Birliđi ve Türkiye (Ε.Ε. και Τουρκία)*, (Τουρκία, 2002), σελ. 310-332

²⁵ Ανακοίνωση της Επιτροπής με τίτλο "Ευρωπαϊκή στρατηγική για την Τουρκία - Πρώτες λειτουργικές προτάσεις της Επιτροπής" - COM(1998) 124 και Δελτίο 3-1998.

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

η υιοθέτηση του κοινοτικού κεκτημένου. Επιπλέον το κείμενο διεύρυνε την τελωνειακή ένωση, ώστε να περιλαμβάνει τους τομείς των υπηρεσιών και των αγροτικών προϊόντων.

Το 1999 στο Συμβούλιο του Ελσίνκι αναγνωρίστηκε η ιδιότητα της Τουρκίας ως υποψήφιας προς ένταξη χώρας. Εκεί λαμβάνει χώρα μια ουσιαστική αναβάθμιση των σχέσεων μεταξύ Ε.Ε. και Τουρκίας. Η απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Ελσίνκι για απονομή της ιδιότητας της υποψήφιας προς ένταξη χώρας στην Τουρκία το Δεκέμβριο του 1999 είναι ένα σημείο καμπής στις ευρωτουρκικές σχέσεις. Στις αρχές του 1996 η Τουρκία είχε γίνει μέλος της τελωνειακής ένωσης.

Χωρίς να υποτιμούμε τον αντίκτυπο της Τελωνειακής Ένωσης για την Τουρκία, οφείλουμε να παραδεχτούμε ότι η Τελωνειακή Ένωση *per se* απέτυχε να προσδώσει ένα κατάλληλο πλαίσιο υποχρεώσεων και κινήτρων που θα προκαλούσαν μια σημαντική μεταρρύθμιση στο τουρκικό πολιτικό σύστημα και στην τουρκική οικονομία²⁶. Είναι προφανές ότι μετά την απόφαση του Ελσίνκι τα κίνητρα για να προβεί η χώρα σε μεταρρυθμίσεις αυξήθηκαν. Η πίεση για προσαρμογή στους κοινοτικούς κανόνες, όπως επίσης και στους κανόνες άλλων διεθνών πολυμερών οργανισμών -Διεθνές Νομισματικό Ταμείο- δημιούργησαν μεγάλες ευκαιρίες για αλλαγές τόσο στο πολιτικό όσο και στο οικονομικό σύστημα της Τουρκίας. Αυτές οι ευκαιρίες δημιουργήθηκαν παρά την εκτεταμένη επιρροή και παράδοση του κεμαλικού κράτους όπως επίσης και των άλλων ιδιαιτεροτήτων του τουρκικού πολιτικού συστήματος.

---

²⁶ Ziya Oni, *Domestic Politics*(2003), *International Norms, and Challenges to the State: Turkey – EU Relations in the Post- Helsinki Era*, Turkish Studies, Vol. 4, No. 1, p. 23

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

Ταυτόχρονα τονίστηκε πως οι διαπραγματεύσεις δεν θα ξεκινούσαν εάν η Τουρκία δεν εκπλήρωνε τα πολιτικά κριτήρια της Κοπεγχάγης²⁷.

Ογδόντα και πλέον χρόνια από την ίδρυση της η «Τουρκική Δημοκρατία» αντιμετωπίζει ίσως τη σοβαρότερη και μεγαλύτερη πρόκληση της σύγχρονης μεταοθωμανικής, μετακεμαλικής ιστορίας της. Η ευρωπαϊκή προοπτική της χώρας συνδέεται άμεσα με τη προσπάθεια εκδημοκρατισμού της, μέσα από κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές, συνταγματικές μεταρρυθμίσεις.

Οι διαδικασίες εκδημοκρατισμού και εξευρωπαϊσμού δεν ταυτίζονται πάντα. Η διαδικασία της διεύρυνσης δύναται να δημιουργήσει ένα μοχλό εξευρωπαϊσμού, αλλά η ιδιάζουσα περίπτωση της τουρκικής υποψηφιότητας δε καθιστά αναμενόμενη την αποτελεσματικότητα του²⁸. Αν και μοιράζονται πολλά κοινά στοιχεία, η δυναμική του εξευρωπαϊσμού σηματοδοτεί διαφορετικές εξελίξεις από αυτή της διαδικασίας εκδημοκρατισμού μιας χώρας.²⁹ Είτε μελετούμε πολιτικές, είτε πολιτεύματα, υπάρχουν δύο τρόποι για να διακρίνουμε τις δομικές

---

²⁷ Στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κοπεγχάγης, στις 13 Δεκεμβρίου 2002, καθορίστηκαν τρία βασικά κριτήρια που έπρεπε να ικανοποιήσουν οι υποψήφιοι χώρες πριν από την προσχώρησή τους.

- Το πολιτικό κριτήριο: η ύπαρξη σταθερών θεσμών που εγγυώνται τη δημοκρατία, το κράτος δικαίου, το σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου και την προστασία των μειονοτήτων.
- Το οικονομικό κριτήριο: η ύπαρξη μιας βιώσιμης οικονομίας της αγοράς και η ικανότητα αντιμετώπισης του ανταγωνισμού και των δυνάμεων της αγοράς στο εσωτερικό της ΕΕ.
- Το κριτήριο της υιοθέτησης του κοινοτικού κεκτημένου: η ικανότητα της υποψήφιας χώρας να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις και να αποδεχθεί κυρίως τους στόχους της πολιτικής, οικονομικής και νομισματικής ένωσης.
[:http://www.europa.eu.int/abc/12lessons/index3_el.htm](http://www.europa.eu.int/abc/12lessons/index3_el.htm)

²⁸ Asuman Goksel, (2001)“Europeanisation of the Turkish Administrative System: Enlargement as a tool of Europeanisation”, paper prepared for the first YEN Research Meeting ,Siena November

²⁹ Βλ. Johan P. Olsen (2001), “The Many faces of Europeanization”, ARENA Working Papers No 48 WP ½

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

αλλαγές που επιφέρει ο εξευρωπαϊσμός σε ένα κράτος. Καταρχήν, ο «εξευρωπαϊσμός» είναι μια επίπονη διαδικασία εκσυγχρονισμού της άσκησης πολιτικών και της συνολικής λειτουργίας του κράτους³⁰. Η αλλαγή που στην προκειμένη περίπτωση ταυτίζεται με τον εξευρωπαϊσμό απαιτεί μία σειρά μεταρρυθμιστικών μέτρων, δομικών, διοικητικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών. Ο δεύτερος παράγοντας έχει να κάνει με το πόσο «δεκτικοί» είναι στις αλλαγές οι πολιτικοί και τοπικοί παράγοντες, και το πόσο επιρρεπείς είναι στις πιέσεις των ομάδων συμφερόντων³¹.

Η Ευρώπη αποτελούσε για τον Κεμάλ Ατατούρκ ένα στρατηγικής σημασίας πολιτιστικό και πολιτισμικό μέγεθος και ένας πολιτικός εταίρος με επιτυχημένο οικονομικό υπόδειγμα το οποίο θα έπρεπε να αποτελέσει «πρότυπο και παράδειγμα προς μίμηση για τη Τουρκία»³². Η πραγματική επιτυχία της διαδικασίας εξευρωπαϊσμού σε υποψήφιες χώρες με χαρακτηριστικά όπως αυτά της Τουρκίας εξαρτάται από τη φύση/ποιότητα των σχέσεων με την Ε.Ε.³³. Η Ε.Ε. διαθέτει εκείνο το θεσμικό πλαίσιο που της επιτρέπει να ασκεί επιρροή και πιέσεις στο δρόμο του εκδημοκρατισμού. Αντίθετα με άλλους περιφερειακούς οργανισμούς όπως η NAFTA, η εκπλήρωση ορισμένων δημοκρατικών χαρακτηριστικών αποτελεί προϋπόθεση για την σύνδεση με την Ε.Ε. .

Ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του ογδόντα και του ενενήντα αλλά κυρίως με την αναθεωρημένη Συνθήκη του Άμστερνταμ, η ΕΕ έδωσε ακόμα μεγαλύτερη έμφαση σε θέματα προστασίας

---

³⁰ Μαζιώτης Δημήτρης (2006) «Προκλήσεις και εγγενή διλήμματα από την ενταξιακή πορεία της Τουρκίας», «Διεθνείς Εξελίξεις», τεύχος 6, εκδόσεις Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών, σελ 2

³¹ Tanja A. Borzel and Thomas Risse (2000), "When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change", Robert Schuman Centre for Advances Studies, EUI Working papers No /56

³² Βλ. Πεσμαζόγλου Στ.,(1993) *Ευρώπη-Τουρκία. Αντανακλάσεις και διαθλάσεις. Η στρατηγική των κειμένων*, Θεμέλιο, σελ.194-196

³³ Μαζιώτης Δ., στο ίδιο σελ 2

ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ποιότητας της δημοκρατίας, κράτους δικαίου, ενισχύοντας την απαρέγκλιτη τήρηση τους από κράτη-μέλη και υπό ένταξη χώρες³⁴. Ο θετικός ρόλος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στη δημοκρατική σταθεροποίηση της Ισπανίας, της Πορτογαλίας και της Ελλάδας μέσω πολιτικών προϋποθέσεων και οικονομικών κινήτρων είναι γνωστός. Η πρόσβαση στους κοινοτικούς πόρους μέσω της περιφερειακής πολιτικής και όχι μόνο, βοήθησαν την οικονομική ανάπτυξη των χωρών αυτών με θετικό αντίκτυπο στην εδραίωση του δημοκρατικού συστήματος. Παρόμοιες διαδικασίες βρίσκονται σε εξέλιξη -αν και με μικρότερη ένταση- σήμερα στις λεγόμενες «δημοκρατίες υπό μετάβαση» των χωρών του πρώην ανατολικού μπλοκ.

Πρέπει να σημειώσουμε ότι η συμμετοχή στη Κοινότητα συνεπάγεται την ανάθεση (attribution) αρμοδιοτήτων από τα κράτη-μέλη και προϋποθέτει την αποδοχή της διαιρετότητας της κυριαρχίας³⁵. Την ίδια στιγμή συντελείται μια διαδικασία αποκέντρωσης της κατανομής αρμοδιοτήτων από τους κεντρικούς θεσμούς στις τοπικές και περιφερειακές αρχές, ενώ παράλληλα η εσωτερική πολιτική των κρατών υπερεθνικοποιείται, αφού εξωτερικοί παράγοντες τόσο κράτη όσο και μη κρατικοί δρώντες, όπως ομάδες της κοινωνίας των πολιτών που δρουν υπερεθνικά, αποκτούν ολοένα και μεγαλύτερο ρόλο στο προπαρασκευαστικό στάδιο των αποφάσεων του κάθε κράτους μέλους ξεχωριστά.

Αυτές οι διαδικασίες απειλούν τα θεμέλια του παραδοσιακού έθνους-κράτους με συνέπεια να προκαλούν τις αντιδράσεις των εθνικών ελίτ, ιδιαίτερα στις υποψήφιες χώρες, αφού η θέση και τα προνόμια τους αμφισβητούνται. Με άλλα λόγια ενώ τα οικονομικά και πολιτικά οφέλη

---

³⁴ Karl Cordell (ed.1999), *Ethnicity and Democratisation in the New Europe*, Routledge, London, p 45

³⁵ Βλ. Στεφάνου Κ., (2002), σελ. 127, ο οποίος παραπέμπει σε P. Pescatore., "L'apport du droit communautaire au droit international public", CDE 1970, 501 (502-507)

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

για την κοινωνία ως σύνολο από τη διαδικασία ολοκλήρωσης είναι σημαντικά, εντούτοις το κόστος για ορισμένες ομάδες που θα πρέπει να απολέσουν τα προνόμια τους λειτουργεί ανασταλτικά στην προώθηση των αναγκαίων μεταρρυθμίσεων³⁶.

2.1. Εκσυγχρονισμός και τουρκική ένταξη:

Μια διαλεκτική σχέση;

Το Κεμαλικό ή ρεπουμπλικανικό πρότυπο εκσυγχρονισμού στην Τουρκία του εικοστού αιώνα έχει να επιδείξει ορισμένα σημαντικά επιτεύγματα. Χάρη σε αυτό πραγματοποιήθηκαν ιδιαίτερης σημασίας βήματα εκβιομηχανισμού και οικονομικής ανάπτυξης. Λόγω του έντονα κοσμικού του χαρακτήρα κατάφερε να παραμερίσει την Ισλαμική πολιτική τάξη, σε μια κατά μείζονα λόγο μουσουλμανική κοινωνία. Εντός του εκσυγχρονιστικού αυτού σχεδίου, η Τουρκία επιδίωξε να πραγματοποιήσει τη μετάβαση προς το πιο δημοκρατικό πολιτικό σύστημα που είχε στη μεταπολεμική περίοδο, εγκαθιδρύοντας τις βασικές θεσμικές συνιστώσες της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας. Παρά τα περιστασιακά στρατιωτικά πραξικοπήματα, η κοινοβουλευτική δημοκρατία παραμένει το κυρίαρχο καθεστώς της Τουρκίας καθ' όλο το μεταπολεμικό διάστημα³⁷.

Μέχρι τη δεκαετία του '90 όμως, η εκσυγχρονιστική πορεία της Τουρκίας είχε φθάσει σε κάποιο αδιέξοδο. Στο οικονομικό επίπεδο η ανάπτυξη αποτελούσε γεγονός, αλλά οι ρυθμοί της δεν ήταν τέτοιοι ώστε να επιφέρουν μια ραγδαία αύξηση του βιοτικού επιπέδου σε σύντομο χρονικό διάστημα. Η Τουρκία βίωνε και αναπαρήγαγε ένα δυαδικό

---

³⁶ Μαζιώτης,(2006) στο ίδιο σελ 3

³⁷ Jacoby, Tim. (2003) "For the People, Of the People and By the Military: The Regime Structure of Modern Turkey", *Political Studies*, Vol. 51, University of Manchester, σελ. 669-685

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

πρότυπο οικονομικής ανάπτυξης, στο οποίο οι πλούσιες περιοχές συνυπήρχαν με σημαντικά ποσοστά φτώχειας και ραγδαία πληθυσμιακή αύξηση. Σε πολιτικό επίπεδο οι υπάρχοντες πολιτικοί θεσμοί αδυνατούσαν να ανταποκριθούν στις κοινωνικές απαιτήσεις για διεύρυνση της συμμετοχής. Ο συνδυασμός υπερεθνικισμού και υπερεκκοσμίκευσης της εξουσίας που χαρακτήριζε το Κεμαλικό πρότυπο εκσυγχρονισμού απέκλειε σημαντικά τμήματα του τουρκικού λαού από την ενεργό συμμετοχή στην επίσημη πολιτική ζωή της χώρας³⁸.

Έτσι, μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '90, ο τουρκικός εκσυγχρονισμός βρισκόταν αντιμέτωπος με δυο μεγάλες προκλήσεις: από τη μία πλευρά υπήρχε η ανάγκη αναμόρφωσης του «μαλακού κράτους» σε οικονομικό επίπεδο, ώστε η οικονομική ανάπτυξη να προχωρήσει πιο γρήγορα, ισόρροπα και χωρίς επιβαρυντικές κρίσεις και διακοπές. Από την άλλη πλευρά υπήρχε η απαίτηση αναμόρφωσης του «σκληρού κράτους» στο πολιτικό επίπεδο, ώστε να δημιουργηθεί ένα άνοιγμα για τις κοινωνικές εκείνες ομάδες που απέβλεπαν στην επέκταση των θρησκευτικών ελευθεριών ή την άσκηση των δικαιωμάτων των μειονοτήτων εντός του κοσμικού και ενιαίου έθνους- κράτους.

Στο Κεμαλικό εκσυγχρονιστικό σχέδιο, εκσυγχρονισμός και εκδυτικισμός αποτελούσαν εν πολλοίς συνώνυμους όρους και, ασφαλώς, η δημιουργία στενών σχέσεων με την Ευρώπη αποτελούσε αντιστοίχως εύλογη προϋπόθεση για τον Εκδυτικισμό. Ως εκ τούτου η Τουρκία αποτέλεσε ένα από τα κράτη που προσπάθησαν να αναμειχθούν ενεργά στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, από τα πρώτα στάδιά της, συνδεδεμένη με την Ευρωπαϊκή Ένωση το 1963³⁹. Το βάθος της σχέσης που

---

³⁸ Emine Kart, "Turkey needs to peddle harder on EU bicycle", *Turkish Daily News*, 11/09/2005

³⁹ Η συμφωνία αυτή έθετε τους όρους με τους οποίους η Τουρκία θα συμμετείχε στην Κοινή Αγορά, αλλά τελικά αποδείχτηκε ότι στην εφαρμογή θα παρέμενε ένα κενό γράμμα. Ειδικότερα τη δεκαετία του '70, με εξαίρεση κάποιες ελάχιστες δασμολογικές

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

αναπτύχθηκε μεταξύ Τουρκίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά την περίοδο 1963-1999, όταν η πρώτη κατέστη υποψήφια προς ένταξη χώρα, δε θα πρέπει να υποτιμάται. Σταδιακά σφυρηλατήθηκαν μεταξύ τους ενισχυμένοι εμπορικοί και επενδυτικοί δεσμοί, που οδήγησαν τελικώς στην υπογραφή της Συμφωνίας για την Τελωνειακή Ένωση το 1995. Δεν αμφισβητείται το γεγονός ότι οι ισχυροί δεσμοί που αναπτύχθηκαν στο οικονομικό επίπεδο, άσκησαν έντονη επίδραση στην πολιτική ζωή της χώρας αποθαρρύνοντας κατά κάποιον τρόπο πραξικοπήματα που θα λειτουργούσαν ως τροχοπέδη στην πορεία της εξομάλυνσης και σταθεροποίησης της τουρκικής δημοκρατίας⁴⁰. Αυτή η σύντομη ιστορική ανασκόπηση μας επιτρέπει να προβούμε στη διατύπωση δυο συμπερασμάτων:

Πρώτον, η ενδεχόμενη ένταξη της Τουρκίας ήγειρε μια σειρά από ερωτήματα γύρω από τα όρια και την έννοια της Ευρωπαϊκής ταυτότητας⁴¹. Δεύτερον, η ικανότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης να επιτύχει ένα εκ βάθρων μετασχηματισμό στις χώρες που βρίσκονται στη περιφέρειά της, στους τομείς της οικονομίας και των δημοκρατικών θεσμών, θα είναι εξ ορισμού περιορισμένη, εφόσον η προσπάθεια της δεν συνοδεύεται από μια προοπτική ένταξης των χωρών αυτών σε σύντομο χρονικό διάστημα στους κόλπους της.

εκπτώσεις σε προϊόντα εισαγωγής στην Τουρκία από την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, οι δασμοί στο εμπόριο μεταξύ Τουρκίας – ΕΚ παρέμειναν ως είχαν

⁴⁰ Mehmet Ali Birand, "If the food is bad, Turkey will leave the table", Turkish daily news, 10/09/2005

⁴¹ Ροζάκης Χ., "Οι προοπτικές της Τουρκίας σε μια Μελλοντική Ευρώπη", Περιοδικό "Διαρκής Μεταρρύθμιση", Ηλεκτρονική έκδοση, 1/07/2007

2.2. Ευρωπαϊκή Ένωση και εκδημοκρατισμός:

Το μέσον ή ο σκοπός ;

Οι σχέσεις της Τουρκίας με την Ευρωπαϊκή Ένωση αναβαθμίστηκαν μετά τη Διάσκεψη του Ελσίνκι το 1999. Το γεγονός ότι δόθηκε στην Τουρκία η ιδιότητα της υποψήφιας προς ένταξη χώρας αύξησε την δημοφιλία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τόσο ενόπιον των ηγετικών ελίτ όσο και του τουρκικού λαού. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να επιταχυνθεί η διαδικασία ανοικοδόμησης σε οικονομικό και σε πολιτικό επίπεδο, δίνοντας στην Τουρκία την ευκαιρία να επιτύχει σε σύντομο χρονικό διάστημα (2002-2004) έναν άνευ προηγουμένου βαθμό εκδημοκρατισμού. Οι μεταρρυθμίσεις υπήρξαν ιδιαίτερα εντυπωσιακές σε τομείς-κλειδιά, όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα, τη προστασία των μειονοτήτων, τη βελτίωση του δικαστικού συστήματος και το μερικό έλεγχο του ρόλου και της παρέμβασης του στρατού.

Στον τομέα των ανθρώπινων δικαιωμάτων σημαντική πρόοδος επιτεύχθηκε αναφορικά με την καταπολέμηση των βασανιστηρίων και της κακομεταχείρισης στις φυλακές, με την ελευθερία έκφρασης και τα δικαιώματα του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι⁴². Στον τομέα της προστασίας των μειονοτήτων, επιτεύχθηκε διεύρυνση των πολιτιστικών δικαιωμάτων των Κούρδων, καθώς και μη μουσουλμανικών μειονοτήτων.

---

⁴² Συμπεράσματα της Προεδρίας «Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Σεβίλλης» 21-22/06/2002, 13463/02

Ο Εκδημοκρατισμός στην Τουρκία: Επιτεύγματα και Περιορισμοί.

Επιτεύγματα	Περιορισμοί
<ul style="list-style-type: none"> • Σημαντική βελτίωση σε θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες σχετικά με την προσωπική ελευθερία και ασφάλεια • Σημαντική διεύρυνση των δικαιωμάτων της ελευθερίας της θρησκείας, της έκφρασης και του Τύπου • Διεύρυνση των δικαιωμάτων του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι • Δικαιότερες δικές, κατάργηση των βασανιστηρίων, κατάργηση της θανατικής ποινής • Ισότητα των φύλων • Αυξημένη σημασία της κοινωνίας των πολιτών • Αυστηρότερη νομοθεσία για τη χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων • Μείωση του ρόλου του στρατού στην πολιτική μέσω της μείωσης της επιρροής του Εθνικού Συμβουλίου Ασφάλειας και της αύξησης του αριθμού των πολιτών που συμμετέχουν σε αυτό • Διεύρυνση των κοινωνικών δικαιωμάτων • Νέες νομοθετικές ρυθμίσεις σχετικά με το δικαίωμα των μειονοτήτων να αποκτούν εξουσία.	<ul style="list-style-type: none"> • Δικαιώματα των γυναικών και ισότητα στην κοινωνική, πολιτική και δικαστική σφαίρα • Ζητήματα μειονοτήτων: προβλήματα εφαρμογής μεταρρυθμίσεων • Το ζήτημα των θρησκευτικών μειονοτήτων και τα δικαιώματά τους στην Τουρκία • Το Κουρδικό ζήτημα • Η ελλιπής εφαρμογή των νέων νομοθετικών ρυθμίσεων σε πολλές περιοχές • Η πρακτική των βασανιστηρίων δεν έχει ακόμη εξαλειφθεί πλήρως • Η ελευθερία του λόγου και της σκέψης υφίστανται ακόμη περιορισμούς • Η ανάπτυξη της κοινωνίας των πολιτών βρίσκεται ακόμη κάτω από τα μέσα ευρωπαϊκά επίπεδα, ενώ αυτή διαδραματίζει έναν πολύ περιορισμένο ρόλο στη διαδικασία διακυβέρνησης • Ο στρατός εξακολουθεί να αποτελεί ένα σημαντικό πολιτικό παράγοντα και δε βρίσκεται ακόμη κάτω από πολιτικό έλεγχο.

Το γεγονός ότι η Τουρκία πίστεψε περισσότερο στο ενδεχόμενο ένταξης της στην Ευρωπαϊκή Ένωση μετά το 1999 συνέβαλλε στη διαδικασία ενδυνάμωσης του φιλοευρωπαϊκού συνασπισμού στην τουρκική πολιτική ζωή⁴³. Ο φιλοευρωπαϊκός συνασπισμός, δηλαδή οι ομάδες αυτές της τουρκικής κοινωνίας -κυρίως από το χώρο της κοινωνίας των πολιτών- που όχι μόνο ευνοούσαν την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αλλά και δεσμεύονταν για την ανάληψη

⁴³Baykal, Sanem, (2004), "Avrupa Birliği'nin Geleceği: Meşruiyet Sorunu, Anayasallaşma Süreci ve Bütünleşmenin Nihai Hedefi Üzerine", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2004, s. 146.

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

μεταρρυθμιστικών μέτρων, είχε κατακτήσει έδαφος ήδη από τη δεκαετία του '90⁴⁴. Μετά την απόφαση του Ελσίνκι σημειώθηκε διεύρυνση της βάσης του συνασπισμού, με τον τελευταίο να περιλαμβάνει πλέον σημαντικά πρόσωπα της κρατικής γραφειοκρατίας (ενώ πριν αποτελείτο από αμιγώς κοινωνικούς- επιχειρηματικούς φορείς). Έπειτα από τις εκλογές του Νοεμβρίου του 2002 η κυρίαρχη πολιτική δύναμη της νέας εποχής, το Κόμμα Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (ΑΚΡ), αναλάβει τον καθοδηγητικό ρόλο των φιλοευρωπαίων.

Η δυναμική διαδικασία που ξεκίνησε με την απόφαση του Ελσίνκι βοήθησε επίσης στο να μειωθεί η δύναμη των Ευρωσκεπτικιστών, ή αλλιώς, του αντιευρωπαϊκού συνασπισμού στην Τουρκία. Περιλαμβάνει τα τμήματα εκείνα του κράτους, των κομμάτων και της κοινωνίας που δεν εναντιώνονται στην ίδια την ιδέα της ένταξης⁴⁵, αλλά είναι ενάντια στην εφαρμογή βασικών παραμέτρων των κριτηρίων της Κοπεγχάγης (όπως για παράδειγμα την εκπαίδευση και μετάδοση ραδιοηλεκτρονικών εκπομπών στην Κουρδική γλώσσα), με την αιτιολογία ότι τέτοιες μεταρρυθμίσεις θα υπονόμευαν την εθνική κυριαρχία, οδηγώντας στη διάλυση του τούρκικου κράτους. Οι σοβαρότατες οικονομικές κρίσεις που βίωσε η Τουρκία το Νοέμβριο του 2000 και το Φεβρουάριο του 2001 επέφεραν εκτεταμένη ανεργία και χρεοκοπίες, αγγίζοντας όλα τα κοινωνικά στρώματα, έκανε τα οικονομικά οφέλη από την ένταξη στην Ε.Ε. να μοιάζουν περισσότερο ελκυστικά σε σχέση με το παρελθόν. Οι σημαντικότεροι εγχώριοι οικονομικοί δρώντες και η διεθνής οικονομική κοινότητα έδωσαν μεγαλύτερη έμφαση στο δυνητικό ρόλο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως μόνιμης ασπίδας προστασίας, αντί της εναλλακτικής λύσης να στηρίζεται η χώρα σε περιοδικά πειθαρχικά

---

⁴⁴ Βλ. Fuat Keyman and Ziya Oni, (March 2003) *Democratization and Challenges to the Turkish State in the Presence of a Powerful EU Anchor: The Post- Helsinki Era*, Koc University,

⁴⁵ Βλ. Soner Cagaptay (December 2002), *"The November 2002 Elections and Turkey's New Political Era"*, Middle East Review of International Affairs, Vol 6 No 4,

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

μέτρα που θα επιβάλλει το ΔΝΤ, με σκοπό για την επίτευξη διαρκούς οικονομικής ανάπτυξης και την αποφυγή οικονομικών κρίσεων⁴⁶.

Συνεπώς, η συμπεριφορά των ξένων επενδυτών εξαρτιόταν όλο και περισσότερο από την ικανότητα της χώρας να προβεί σε πολιτικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις σχετικές με την ένταξή της στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ειρωνικό ότι οι περιοδικές εκθέσεις των διεθνών οικονομικών θεσμών και των διεθνών τραπεζών εστίαζαν στο πολιτικό σκέλος των κριτηρίων της Κοπεγχάγης ως μέσο ερμηνείας της εκάστοτε κατάστασης της τουρκικής οικονομίας.

Το επόμενο κομβικό σημείο στη δυναμική αυτή διαδικασία υπήρξε ο πόλεμος στο Ιράκ. Πριν από αυτόν, οι στρατιωτικοί θεσμοί ασφάλειας της Τουρκίας, βασικός παράγοντας του αντιευρωπαϊκού συνασπισμού, συχνά αντιλαμβάνονταν το τρίγωνο συνεργασίας Η.Π.Α.-Ισραήλ-Τουρκίας ως έναν εναλλακτικό συνασπισμό πολιτικής και στρατιωτικής ισχύος απέναντι στον άξονα της Ευρώπης⁴⁷. Εντούτοις, η επιδείνωση των σχέσεων με τις Η.Π.Α, που επήλθε μετά τη μη έγκριση από το τουρκικό κοινοβούλιο της εφαρμογής της απόφασης σχετικά με τη διέλευση των αμερικανικών στρατευμάτων από τα τουρκικά σύνορα στο Ιράκ, βοήθησε στο να αποδυναμωθεί σημαντικά, αν όχι να υπονομευθεί πλήρως, η μακροχρόνια στρατηγική συμμαχία της Τουρκίας με τις Η.Π.Α. Η απόφαση της Τουρκίας να απέχει από τον πόλεμο και να μην επιτρέψει τη διέλευση των στρατευμάτων από τα σύνορά της είχε ως αποτέλεσμα την προσέγγιση της χώρας με την Ευρώπη, και κυρίως με τη Γαλλογερμανική πλευρά. Με τις Η.Π.Α σταθερά εγκατεστημένες στη Μέση Ανατολή, ο

---

⁴⁶ Erkan Erdogan, (June 2002) *"Turkey and Europe: Undivided but not United"*, Middle East Review of International Affairs, Vol 6 No 2,

⁴⁷ Αθανασοπούλου Εκ., (2002) «Σχέσεις Τουρκίας-Ισραήλ στη Δεκαετία του 1990: Παράμετροι και επιδιωκόμενα οφέλη» στο Βερέμης, Ντόκος (επιμ) *Η σύγχρονη Τουρκία. Κοινωνία, Οικονομία, και Εξωτερική Πολιτική*, Παπαζήσης

στρατός δεν ήταν πλέον σε θέση να επέμβει στο Βόρειο Ιράκ με το επιχείρημα μιας μεγάλης απειλής ασφάλειας⁴⁸.

Αυτή η αλυσίδα γεγονότων είχε ως άμεση συνέπεια την αλλαγή της ισορροπίας ισχύος στην τουρκική πολιτική, σε βάρος της θέσης και της ισχύος του στρατού. Οι αναπάντεχες αυτές εξελίξεις έδωσαν άλλη διάσταση στη δυναμική της κοινής γνώμης μετά το Ελσίνκι. Οι επιμέρους απόψεις στην Ευρώπη αναφορικά με την ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση άρχισαν να μεταβάλλονται και να γίνονται πιο δεκτικές απέναντι σε αυτή τη προοπτική.

Από την άλλη πλευρά για πολλούς μελετητές του «τουρκικού φαινομένου», ο εκδημοκρατισμός της Τουρκίας δεν είναι κυρίως αντικείμενο θεσμών, όσο της νοοτροπίας «που δίνει ζωή και μετατρέπει σε πράξη τους θεσμούς»⁴⁹. Είναι κυρίως ζήτημα βιωμένου πολιτικού πολιτισμού προς την αντίληψη της εξουσίας και της ισχύος. Το εσωτερικό καθεστώς βασίζεται σε μια ιεραρχική δομή με συνδετικούς ιστούς την εξουσία και το φόβο. Το εσωτερικό πλέγμα εξουσίας και φόβου, εξωτερικεύεται στη συμπεριφορά της χώρας με άλλα κράτη και οργανισμούς. Οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες δεν απορρέουν από κάποιες κοινωνικές διεργασίες, αλλά είναι αποτέλεσμα επιβολής από τη κεντρική εξουσία. Αυτή η top-down διαδικασία (και όχι bottom-up), δημιουργεί μηχανικά πρότυπα συμπεριφοράς και όχι συνθήκες υγιούς αλλαγής του συστήματος. Η θεσμοποιημένη παρέμβαση του στρατού στη διοικητική και πολιτική ζωή της χώρας έρχεται σε αντίθεση με την αναγκαιότητα εμπέδωσης των σύγχρονων ευρωπαϊκών θεσμών.

---

⁴⁸ Gokhan Yucel (2002), *"Turkish National Security Doctrine and Democratization in the New Security Environment"*, paper prepared for presentation at the conference, " Challenge and Change for the Military Institution: The Military Profession and Military Leadership in the 21st Century", Royal Military College, Kingston- Ontario, Canada

⁴⁹ Πρόλογος Σαορή Ν., (2004) στο Γιαλλουρίδης Χ., "Η Τουρκία στον 21^ο αιώνα. Ο μακρύς δρόμος προς την Ανατολή", Σιδέρης, σελ. 17

2.3. Ο παρεμβατικός ρόλος του στρατού

Ο στρατός αποτελεί έναν από τους θεμελιώδεις πυλώνες του τουρκικού πολιτικού συστήματος. Έχει παρέμβει τρεις φορές στη δημοκρατική λειτουργία του κράτους με τα πραξικοπήματα του 1960, 1971 και τέλος το 1980. Παρόλο που κάθε φορά άσκησε εξουσία για αρκετά σύντομο χρονικό διάστημα, κατοχύρωσε σημαντικές εγγυήσεις του ρόλου του στο πολιτικό καθεστώς. Αυτό το πέτυχε χρησιμοποιώντας δύο κύριες στρατηγικές.

Πρώτον, ενσωμάτωσε στο σύνταγμα συγκεκριμένες αξίες όπως την εδαφική και εθνική ακεραιότητα του κράτους.

Δεύτερον, δημιούργησε επίσημους θεσμούς, όπως το Συμβούλιο Εθνικής Ασφαλείας, με σκοπό να προστατεύσει τις εν λόγω αξίες.

Παρόλο τον επίσημο διαχωρισμό τους διατηρείται διαρκώς «μια άτυπη συμφωνία» μεταξύ του στρατού και των πολιτικών ελίτ⁵⁰. Αυτή η κατάσταση έχει αρχίσει να αλλάζει μετά το 2001 με τις μεταρρυθμίσεις που έχουν γίνει στο Σύνταγμα. Πολλές και σημαντικές εξουσίες που κατείχε ο Στρατός περιορίστηκαν, καθώς επίσης και έχει ξεκινήσει μια διαδικασία ελέγχου σχετικά με τις οικονομικές του διασυνδέσεις⁵¹.

Από την εγκαθίδρυση της Τουρκικής Δημοκρατίας ο νόμος και η παράδοση έχουν εμπιστευθεί στον στρατό τη διασφάλιση της ακεραιότητας του κεμαλικού κράτους και του τουρκικού έθνους απέναντι σε εξωτερικές αλλά και εσωτερικές απειλές. Στις συχνές παρεμβάσεις του στην πολιτική ζωή της χώρας, ο στρατός δεν προσπάθησε ποτέ να επιβάλλει μόνιμο στρατιωτικό. Δρώντας περισσότερο ως θεματοφύλακας

---

⁵⁰ Βλ. Fuat Keyman and Ziya Oni, (June 2003) *Helsinki, Copenhagen and Beyond: Challenges to the New Europe and the Turkish State*, Koc University

⁵¹ Aydin, Senem and E. Fuat Keyman August 2004), "European Integration and the Transformation of Turkish Democracy", *EU-Turkey Working Papers*, No.2, σελ. 1-47

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

του τουρκικού κράτους ο στρατός προσπαθούσε να επαναφέρει την κατά την κρίση του «σωστή δημοκρατική τάξη» με αυταρχικά μέσα όποτε έκρινε ότι αυτή διακυβευόταν⁵².

Η παρουσία του στρατού στην πολιτική ζωή της Τουρκίας δημιουργεί αμφιβολίες για τα δημοκρατικά χαρακτηριστικά της χώρας και έχει προκαλέσει πολλές αντιδράσεις από μέρους της ΕΕ τόσο από τη πλευρά της Ευρωπαϊκής Επιτροπής όσο και από την πλευρά του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Στο εσωτερικό πεδίο όμως πρέπει να παραδεχτούμε ότι ο στρατός δείχνει να απολαμβάνει της εμπιστοσύνης μεγάλου μέρους του τουρκικού λαού⁵³. Σύμφωνα με τις εκθέσεις του ευρωβαρομέτρου ο στρατός είναι ο πιο αξιόπιστος και σεβαστός θεσμός στην Τουρκία συγκεντρώνοντας ποσοστά που υπερβαίνουν το 80%. Αντίθετα το ποσοστό εμπιστοσύνης στους πολιτικούς πέφτει κάτω από το 20% στοιχεία που εξηγεί άλλωστε και τον καταποντισμό των δημοφιλών προσώπων της τουρκικής πολιτικής

Στις 24 Ιουνίου 2000, διέρρευσε στο τουρκικό τύπο η πληροφορία ότι το πανίσχυρο Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας (Milli Guvenlik Kurulu-MGK) δεν έκρυβε τη δυσαρέσκειά του για την υποχρεωτική αναθεώρηση κάποιων άρθρων του υπάρχοντος συντάγματος για τη διατήρηση και βελτίωση της θέσης της χώρας ως υποψήφιου προς ένταξη μέλους στην Ε.Ε.⁵⁴. Το εύρος και η έκταση των πολιτικών αρμοδιοτήτων του

---

⁵² Βλ. B.Karakartal, (1994) *Turkey: The Army as Guardians of the Political Order*, στο Clapham and Philip (eds), *The Political Dilemmas of Military regimes*, Croom Helm Press, W.Hale, *Turkish Politics and the Military*, Routledge Press

⁵³ Nathalie Tocci, (September 2001) *"21st Century Kemalism: Redefining Turkey – EU Relations in the ,Post- Helsinki Era"*, CEPS Working Document No 170

⁵⁴ MGK snag in Copenhagen Criteria", *Turkish Daily News*, 24 June 200, όπως παραπέμπεται από Καραμπελιά Γ., «Η αβάσταχτη ελαφρότητα της πολιτικής κυριαρχίας των στρατιωτικών στη Τουρκία: Η Θεσμική διάσταση», στο Βερέμης Θ., Ντόκος Θ., (επιμ), *Η σύγχρονη Τουρκία. Κοινωνία, Οικονομία και Εξωτερική Πολιτική*, ΕΛΙΑΜΕΠ Παπαζήση, σελ. 243

Συμβουλίου, αποτυπώνεται στο Νόμο 2945⁵⁵, όπου ενδεικτικά στις θεσμοθετημένες δυνατότητες του συγκαταλέγονται οι εξής:

- Εκφράζει την άποψή του για τη λήψη αποφάσεων σε θέματα σχετικά με το προσδιορισμό και εφαρμογή της πολιτικής της εθνικής ασφάλειας του κράτους.
- Καθορίζει τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν για την επίτευξη των εθνικών στόχων
- Επαναξιολογεί διαρκώς τα νέα δεδομένα στην πολιτική, οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική δομή του τουρκικού έθνους και επανακαθορίζει τις δράσεις, εφόσον αυτό είναι αναγκαίο⁵⁶.
- Λαμβάνει τα απαραίτητα μέτρα για τη διασφάλιση της καθεστηκίας τάξης με γνώμονα τις επαναστατικές μεταρρυθμίσεις του Ατατούρκ.
- Εκφράζει την άποψή του σχετικά με διμερείς συνεργασίες που άπτονται ζητημάτων ασφάλειας και άμυνας⁵⁷.

Οι ατατουρκικές συγκεντρωτικές και αυταρχικές δομές, δεν επιτρέπουν τη προσαρμογή σε έναν δημοκρατικό εκσυγχρονισμό του πολιτικού συστήματος γιατί κάτι τέτοιο αντιβαίνει στη ίδια τους την ύπαρξη⁵⁸. Η προώθηση και η εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων σηματοδοτεί αυτόματα και την αυτοκατάργησή τους. Συνεπώς γεννιέται το ερώτημα εάν η διαδικασία ένταξης της Τουρκίας, λειτούργει διαδραστικά και αυτόματα ως καταλύτης για μια σειρά θεσμικών-διαρθρωτικών αλλαγών. Οι

---

⁵⁵ Παράγραφοι 13 και 14 του άρθρου 4 του Νόμου 2945. Σύμφωνα με το νόμο αυτό ως εθνική ασφάλεια ορίζεται «η προάσπιση και διαφύλαξη της κρατικής συνταγματικής τάξης, της εθνικής οντότητας και ακεραιότητας από κάθε είδους εξωτερικές απειλές στους τομείς πολιτικής, κοινωνικής, πολιτιστικής και οικονομικής μορφής συμφερόντων σε διακρατικό επίπεδο, καθώς και του νομικού καθεστώτος των συμφωνιών.», Καραμπελιάς στο ίδιο σελ. 246

⁵⁶ Βλ. Kemal Derviş et al. , (December 2004) *The European Transformation of Modern Turkey*, Doğan Kitapçılık A.Ş. p.56-57

⁵⁷ Καραμπελιάς Γ., στο ίδιο σελ 246

⁵⁸ Γιαλλουρίδης στο ίδιο, σελ. 53

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

περισσότεροι αναλυτές δεν αποδέχονται την διαδικασία ένταξης ως ένα «ανώδυνο φίλτρο εκδημοκρατισμού», αλλά υποστηρίζουν πως ένας βεβιασμένος «εξευρωπαϊσμός» θα μπορούσε να ενισχύσει την ισλαμοποίηση της μεγάλης κοινωνικής μερίδας⁵⁹.

Εν τέλει ο ρόλος του στρατού ως εγγυητή του δυτικού-κεμαλικού κράτους επιβιώνει, ως πολιτική σταθερά, των επιμέρους επεμβάσεων του στην πολιτική ζωή. Αποτελεί ανοικτό ζήτημα το εάν η στρατηγική εξευρωπαϊσμού της Τουρκίας αποδειχτεί τόσο ισχυρή και περιεκτική ώστε να συμπεριλάβει τον στρατό και να κατορθώσει να αναπροσδιορίσει τη θέση του σύστημα εξουσίας στο τουρκικό πολιτικό σύστημα. Η μορφή και η έκταση της στρατιωτικής επέμβασης, εάν δηλαδή πρόκειται για απλή άσκηση επιρροής, απόπειρα ελέγχου της πολιτικής ζωής ή εγκαθίδρυσης στρατιωτικής δικτατορίας, εξαρτάται από παράγοντες όπως είναι τα χαρακτηριστικά του πολιτικού συστήματος, η σταθερότητα και ο βαθμός νομιμοποίησης των πολιτικών θεσμών, το επίπεδο κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης, οι εξωτερικές και διεθνείς συνθήκες (περιλαμβανομένου του ρόλου ισχυρών κρατών), και τα στοιχεία οργάνωσης, στρατολόγησης, βαθμού εξειδίκευσης και ιδεολογικού προφίλ του ίδιου του στρατού.

Σε χώρες με προηγούμενη εμπειρία κράτους δικαίου, η αποκατάσταση της προηγούμενης ισορροπίας στις σχέσεις στρατού και πολιτικής μετά τη λήξη της περιόδου στρατιωτικών επεμβάσεων δεν είναι εύκολη υπόθεση, όπως δεν είναι εύκολη και η εξεύρεση μιας νέας ισορροπίας⁶⁰.

---

⁵⁹ Mansfield, E.D.-Snyder, J., "Democratization and war", στο "Foreign Affairs", vol.74, No 3, May-July 1995, p.68-98

⁶⁰ Βλ. Fuat Keyman and Ziya Oni, (2003) στο ίδιο σελ 24

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Ο Διάλογος για την Ένταξη της Τουρκίας ως Αντανάκλαση των Υποστηριζόμενων Οραμάτων για το μέλλον της Ευρώπης

Ο Εκδυκτισμός, σύμφωνα με την τουρκική άποψη, δεν περιοριζόταν στη δέσμευση για την πλήρωση μιας σειράς οικονομικών, επιστημονικών και τεχνολογικών προδιαγραφών, αλλά και στη καθιέρωση μιας μη θρησκευτικής δημοκρατικής πολιτικής τάξης⁶¹. Εντούτοις, η διαδικασία εκ βάθρων εκσυγχρονισμού που βιώνει η Τουρκία, δεν δημιούργησε εντάσεις μόνο εντός της μουσουλμανικής της κοινότητας, αλλά και στις σχέσεις της με την Ευρώπη.

Η μακροχρόνια φιλοδοξία της Τουρκίας να καταστεί μέρος της Ευρώπης αποτελεί πηγή έντασης, προκαλώντας διχόνοια και διαμάχες όχι μόνο στο εσωτερικό της Τουρκίας, αλλά και στην ίδια την Ευρώπη. Κατά τη διάρκεια των διαδοχικών γύρων διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας/ Ένωσης, δεν έχει υπάρξει κάποια συγκρίσιμη περίπτωση με αυτήν της Τουρκίας που να έχει προκαλέσει τόσο έντονο διάλογο σχετικά με τη φύση της Ευρωπαϊκής ταυτότητας και τα ίδια τα σύνορα της σύγχρονης Ευρώπης. Η Τουρκία υπήρξε μια μοναδική περίπτωση, η οποία ενώ φαινόταν να εμφανίζει αδιαμφισβήτητες διαφορές από τον πυρήνα της Ευρώπης σε πολιτισμικούς όρους, ταυτόχρονα επιθυμούσε τη δημιουργία στενών σχέσεων με την τελευταία. Ενώ οι ευρωτουρκικές σχέσεις εισέρχονται σε μια νέα τροχιά, τα τελευταία χρόνια, χαρακτηρίζονται ακόμα από ρευστότητα. Παρά την ιστορική απόφαση της Ευρωπαϊκής Ένωσης να αρχίσει ενταξιακές διαπραγματεύσεις το

---

⁶¹ Tanja A. Borzel and Thomas Risse, "When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change", Robert Schuman Centre for Advances Studies, EUI Working papers No 2000/56, p 34

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

Δεκέμβριο του 2004, ο διάλογος που αφορά στην ουσιαστική ενσωμάτωση της Τουρκίας είναι πολύ πιθανό να παραμείνει μια πηγή διαμάχης και ενεργού διαλόγου για πολλά ακόμη χρόνια. Τα πρώτα εμπόδια έχουν γίνει ήδη εμφανή από το άνοιγμα και προσωρινό κλείσιμο του πρώτου διαπραγματευτικού κεφαλαίου καθώς και από τη διαδικασία monitoring and screening των υπόλοιπων κεφαλαίων. Οι πολιτικές εντάσεις στο εσωτερικό της Τουρκίας δυσχεραίνουν τις όποιες προσπάθειες στην κατεύθυνση της υιοθέτησης του κοινοτικού κεκτημένου.

Γεγονός είναι ότι ο διάλογος για την πιθανή ένταξη της Τουρκίας έχει αναχθεί σε πεδίο διαμάχης σχετικά με τη μελλοντική μορφή της ΕΕ. Ένας σημαντικός σε μέγεθος συνασπισμός για την προώθηση της ένταξης της Τουρκίας αναδύθηκε στην ΕΕ και μάλιστα διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο ήδη από το Συμβούλιο της ΕΕ το Δεκέμβριο του 2004. Το αρνητικό είναι ότι επήλθε μια ακόμη περισσότερο σύνθετη διαφοροποίηση των οραμάτων για το μέλλον της Ευρώπης.

Η ισχυρή αντίθεση για την ένταξη της Τουρκίας στη Γαλλία που διαχέεται σε όλο το πολιτικό και κομματικό της φάσμα, δεν μπορεί εξάλλου να εξηγηθεί αλλιώς με δεδομένο το ότι η Γαλλία υπήρξε παραδοσιακά ένα κράτος-υποστηρικτής της «βαθιάς» ενοποίησης, τόσο σε πολιτικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η πιθανή ένταξη της Τουρκίας θεωρείται τόσο από τη δεξιά όσο και από την αριστερά, ως παράγοντας ανασταλτικός της διαδικασίας της Ευρωπαϊκής ενοποίησης⁶². Πράγματι, η συμμαχία μεταξύ των Γάλλων, σε όλο το γαλλικό πολιτικό φάσμα, και των Γερμανών Χριστιανοδημοκρατών έχει γίνει ο σκληρός πυρήνας της αντίδρασης ενάντια στην τουρκική ένταξη, με την καγκελάριο Angela Merkel και τον Nicholas Sarkozy να αναδεικνύονται ως κύριοι υπέρμαχοι μιας «προνομιακής συνεργασίας»

---

⁶² Βλ. Oya Memisoglu,, (2007) "EU-Turkey relations and the new political context" June 8Ankara

μεταξύ ΕΕ και Τουρκίας. Τα επιχειρήματα όσων προεσβέουν την ασυμβατότητα της διαδικασίας πολιτικοποίησης της Ένωσης, με την ενταξιακή πορεία της χώρας εστιάζεται σε τρία σημεία. Το πρώτο συνίσταται στο καθαρά πολιτισμικό επιχείρημα ότι, εξ ορισμού, η Τουρκία δεν αποτελεί μέρος του Ευρωπαϊκού πολιτισμού και της ευρωπαϊκής κουλτούρας.⁶³

Το δεύτερο σημείο ή επιχείρημα είναι ότι η ένταξη μιας τόσο μεγάλης χώρας όπως η Τουρκία θα διατάραζε την εσωτερική συνοχή μιας οντότητας όπως η ΕΕ, στο κέντρο του οποίου βρίσκεται ο Γαλλογερμανικός άξονας. Το τρίτο επιχείρημα είναι πως η Τουρκία αποτελεί το μεγαλύτερο κράτος μέλος σε πληθυσμό - σχεδόν αμέσως μετά την προσχώρησή της- πράγμα που έχει με τα σημερινά δεδομένα επιπτώσεις στους θεσμούς⁶⁴.

Τέλος, η Τουρκία έχει γίνει το σημείο αναφοράς για όσους νιώθουν ότι η ΕΕ έχει μετατραπεί σε ένα άνωθεν ελιτιστικό εγχείρημα, με πολλές εξουσίες να έχουν αποδοθεί στους κεντρικούς της θεσμούς, ενώ απομένει για τον απλό πολίτη ένα ελάχιστο επίπεδο συμμετοχής στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων. Αυτό μας οδηγεί στη διαπίστωση μιας ενδιαφέρουσας διαφοροποίησης: ενώ στην Τουρκία οι πολίτες όσο και η ελίτ συνέκλιναν στο ιδανικό της πλήρους ένταξης, στην ΕΕ υπάρχει

---

⁶³ 7βλ. Σχετικά Christopher Brewin (August 2003), "A Changing Turkey: Europe's Dilemma", in *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Vol.5, Number 2, , και Stephanos Pasmazoglou, (1997) "Turkey and Europe, Reflections and Refractions: Towards a Contrapuntal Approach", in *South European Society and Politics*, Vol. 2, No. 1, pp 138-159,

⁶⁴Εάν η Τουρκία προσχωρήσει στην Ένωση το 2015 θα έχει έναν πληθυσμό 82,1 εκατομμυρίων κατοίκων, κατά τι μικρότερο από αυτόν της Γερμανίας (82,4 εκατομμύρια), ενώ ως ποσοστό του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 28,αμφότερες θα βρίσκονται άνω του 14%. Μέχρι το 2025, η Τουρκία θα είναι το μεγαλύτερο κράτος μέλος της ΕΕ με 87 εκατομμύρια κατοίκους και θα αποτελεί 15,5% του πληθυσμού. Οι προβλέψεις για το έτος 2050 είναι ακόμα πιο ενδιαφέρουσες. Ο πληθυσμός της χώρας σύμφωνα με αυτές θα ανέρχεται σε 97 εκατομμύρια - 17,7% του συνολικού πληθυσμού της Ε.Ε. των 28.

σοβαρή διάφορα μεταξύ εξουσίας και κυβερνωμένων για το θέμα της τουρκικής ένταξης.

3.1. Η ένταξη της Τουρκίας μέσα από το πρίσμα της Ευρωπαϊκής Κοινής Γνώμης

Μια από τις σημαντικότερες προκλήσεις που έχει να αντιμετωπίσει η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι η αύξηση της «λαϊκής υποστήριξης» σε μια σειρά από ζητήματα. Η άνοδος του ευρωσκεπτικισμού των πολιτών, η οποία παρατηρήθηκε μετά τη Συνθήκη του Μάαστριχ, σηματοδότησε και το τέλος της επονομαζόμενης «χαλαρής συναίνεσης» (permissive consensus), η οποία χαρακτήριζε τη συμπεριφορά των πολιτών, κατά τη διάρκεια της ενοποιητικής διαδικασίας. Η υποστήριξη της διεύρυνσης και της εμβάθυνσης διαφέρουν ως προς το μέγεθος και την ένταση τους μέσα στις χώρες της Ένωσης. Η Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση προωθείται μέσα από την αλληλεπίδρασή της με ξεχωριστά εθνικά, πολιτικά, οικονομικά και κοινωνικά πρότυπα που παράγουν διαφορετικούς συνδυασμούς κινήτρων (incentives), προσδοκιών και φόβων⁶⁵. Η επίλυση διλημάτων, σαν αυτό της τουρκικής ένταξης, καθιστά αναγκαία μια πιο ολοκληρωμένη κατανόηση της δυναμικής της κοινής γνώμης και της επίδρασής της στις πολιτικές πεποιθήσεις και στη διαδικασία διαμόρφωσης των πολιτικών μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η τουρκική υποψηφιότητα βρίσκεται ολοένα και πιο έντονα στην ημερήσια διάταξη του ενδιαφέροντος της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης. Η συζήτηση για τη μελλοντική μορφή της Ένωσης, στηρίζεται σε δυο κυρίως πυλώνες: στο ζήτημα της πολιτικής και θεσμικής εμβάθυνσης και στο ζήτημα της περαιτέρω διεύρυνσης. Το ειδικό βάρος της Τουρκίας δεν καθιστά την υποψηφιότητά της ως *μία ακόμα διεύρυνση* και οι πολίτες

---

⁶⁵ Βλ. Κουκουδάκης Γιώργος «Το Ζήτημα της ταυτότητας στις Ευρωτουρκικές σχέσεις» στο www.ekem.gr, 16/1/2007

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

δείχνουν να το έχουν αντιληφθεί. Η Ευρωπαϊκή Κοινή Γνώμη δεν περιορίζεται σε συγκεκριμένα κομματικά και πολιτικά κριτήρια. Η ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας διαπερνά οριζόντια τα κομματικά και πολιτικά συστήματα των κρατών, ενώ παράλληλα διαμορφώνεται με διαφορετικούς όρους σε κάθε χώρα.

Το 1976, τρία χρόνια έπειτα από τη πρώτη διεύρυνση, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διεξήγαγε έρευνα σχετικά με το «ποιες άλλες χώρες θα επιθυμούσατε να ενταχθούν σύντομα στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα». Το 50% απάντησε χωρίς ενδοιασμό την Ελβετία, το 44% την Ισπανία, το 39% την Αυστρία, το 24% την Ελλάδα και το 10% τη Τουρκία⁶⁶. Οι αναλυτές των αποτελεσμάτων συνέδεσαν το μικρό ποσοστό της κοινής γνώμης υπέρ της ένταξης της Τουρκίας στο «γεωγραφικό και πολιτισμικό χάσμα που την χωρίζει από την Ευρώπη». Είκοσι πέντε χρόνια αργότερα, μια δημοσκόπηση που διεξήχθη για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, μεταξύ Μαρτίου-Μαΐου 2002⁶⁷ έδειξε πως η κοινή γνώμη εξακολουθεί να τελεί σε μερική άγνοια σχετικά με τη Τουρκία. Παράλληλα στην ίδια έρευνα η Τουρκία εξακολουθούσε να βρίσκεται στη χαμηλότερη θέση όσον αφορά στη προοπτική πλήρους μέλους και το 47% εναντιώνονταν στην υποψηφιότητά της.

Από το 1999, μετά δηλαδή το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ελσίνκι έως το 2003, η υποστήριξη της κοινής γνώμης στη προοπτική διεύρυνσης κυμαίνεται μεταξύ 47% και 52%⁶⁸. Το στοιχείο αυτό φανερώνει πως οι Ευρωπαίοι πολίτες έχουν αποδεχθεί σε ικανοποιητικό βαθμό για την σκοπιμότητα και χρησιμότητα της διεύρυνσης. Η ανάλυση των ευρωβαρομέτρων δείχνει πως η κοινή γνώμη αντιλαμβάνεται την αναγκαιότητα σταθερών δημοκρατιών με ευημερούσες οικονομίες της

---

⁶⁶ The Economist "The battle for Turkey's soul", 5/5-11/5, p.31

⁶⁷ European Commission: "Eurobarometer-Public Opinion in the European Union, Report No 58", <http://europa.eu.int/comm/publicopinion>

⁶⁸ Ο υπολογισμός αποτελεί τον Μ.Ο. των στοιχείων των Ευρωβαρομέτρων 52 έως 60.

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

αγοράς, αν και διατηρείται πάντα ένα σεβαστό ποσοστό που αντιτίθεται στη διεύρυνση. Οι πολίτες θέτουν ως κριτήρια ένταξης το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων το κράτος δικαίου, την ικανότητα προσαρμογής στο κοινοτικό κεκτημένο, και την καταπολέμηση της εγκώριας εγκληματικότητας. Επίσης σε υψηλή θέση για τον μέσο πολίτη είναι και το πρόβλημα της προστασίας του περιβάλλοντος. Μετά το 2003 και την ένταξη των 10 νέων κρατών, η υποστήριξη των ευρωπαίων για τη πολιτική της Διεύρυνσης αυξάνεται σημαντικά, γεγονός που εξηγείται από το «πνεύμα αλληλεγγύης» των πολιτών των μελών αυτών προς τις υποψήφιες και σε πολλές από αυτές γειτονικές τους χώρες.

Τα ίδια κριτήρια τοποθετούνται και στη τουρκική υποψηφιότητα, με ιδιαίτερη έμφαση στη προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των μειονοτήτων, στην ικανότητα προώθησης οικονομικών και πολιτικών μεταρρυθμίσεων. Η καχυποψία και ο σκεπτικισμός της κοινής γνώμης προκαλούνται από τους εξής παράγοντες:

1. Τον πληθυσμό: ως κριτήριο ψήφου αναμένεται να επιφέρει μια σειρά από θεσμικές μεταλλαγές στο οικοδόμημα της Ένωσης, περιπλέκοντας περισσότερο τις ήδη υπάρχουσες σύνθετες πολιτικές ισορροπίες μεταξύ των κρατών μελών.
2. Την εσωτερική πολιτική και οικονομική κατάσταση: Η καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών, σε συνδυασμό με τα μεγάλα ποσοστά φτώχειας σε μια ανισομερώς αναπτυγμένη περιοχή, καθιστά αναγκαίες τις οικονομικές μεταρρυθμίσεις και τον εκδημοκρατισμό του πολιτικού συστήματος. Ειδάλλως ο φόβος των Ευρωπαίων επιπτώσεις στο κοινοτικό προϋπολογισμό και στη ΚΑΠ, αλλά και η απειλή μαζικών μεταναστευτικών ροών, θα οξύνεται.
3. Το ζήτημα της χριστιανικής ταυτότητας και των γεωγραφικών ορίων. Ο κίνδυνος του ισλαμικού φονταμενταλισμού που

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

εκφράζεται ολοένα και περισσότερο πολιτικά και ο λεγόμενος «ίλιγγος των συνόρων» απόρροια των συνεχόμενων διευρύνσεων έχει, θέσει επί τάπητος ζητήματα ιστορικής γεωγραφικής και πολιτιστικής συνέχειας.

Οι παραπάνω ενδοιασμοί έχουν την αφετηρία σε διαφορετικές πολιτικές, ιδεολογικές και κομματικές συντεταγμένες οι οποίες εντάσσονται με διαφορετικούς όρους και περιεχόμενο σε κάθε χώρα-μέλος. Αρκετοί θεωρούν πως η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει καθήκον και υποχρέωση να προχωρήσει στη συνέχιση των διαπραγματεύσεων για την πλήρη ένταξη και τον εκδημοκρατισμό της χώρας.

Από την άλλη πλευρά πάρα πολλοί είναι αυτοί που δεν ενδιαφέρονται για τη πρόοδο της Τουρκίας και διάκινται αρνητικά προς την τουρκική υποψηφιότητα. Μια σημαντική μερίδα της κοινής γνώμης, η οποία για πολλούς είναι και η κυρίαρχη επιθυμεί την ένταξη της χώρας σε ένα ειδικό καθεστώς. Ορθότερα όπως χαρακτηρίζεται στη Τουρκία, οι εταίροι θα ήθελαν τη Τουρκία να είναι «χωλό μέλος»⁶⁹. Μάλιστα, ακόμα και αν Τουρκία εκπληρώσει όλες τις υποχρεώσεις της απέναντι στην Ευρωπαϊκή Ένωση, οι ευρωπαίοι παραμένουν αντίθετοι στην ένταξη, όπως φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα:

---

⁶⁹ Όπως παρατίθεται στο Mehmet Ozcan, USAK/ISRO Head of Center for European Studies, «Is There Possibility for EU-Turkey Relations to be Suspended?», στο The Journal of Turkish politics 17/05/2007

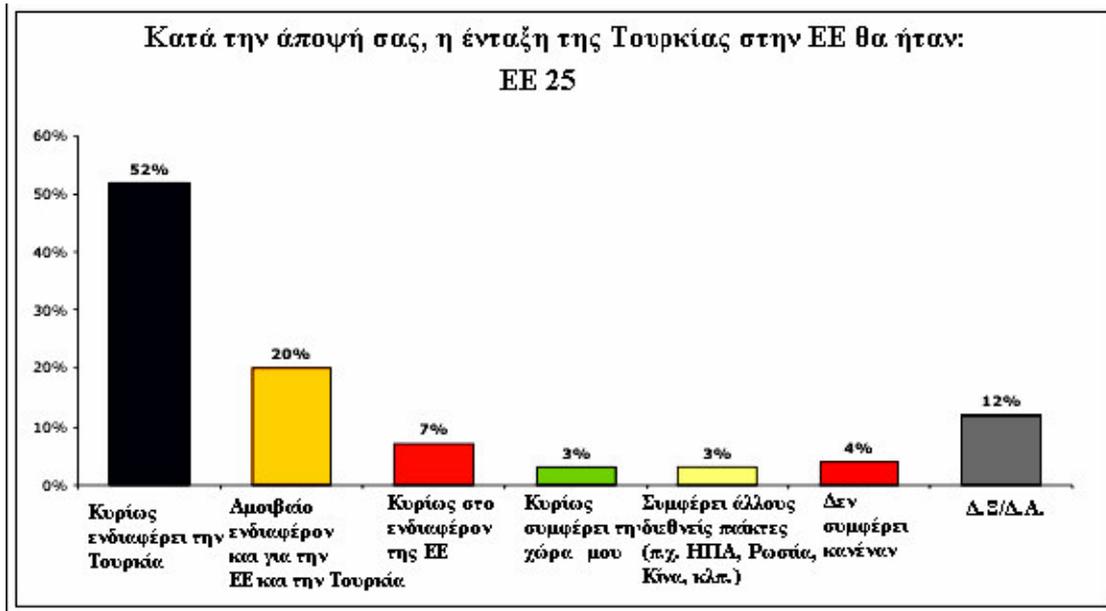
«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

Σύμφωνα με τα στοιχεία που δίνονται στο Special Eurobarometer 255, Spring 2006

Επίσης, η πλειοψηφία των ευρωπαίων κρίνει ότι η Τουρκική υποψηφιότητα εξυπηρετεί περισσότερο την ίδια την Τουρκία και όχι την Ένωση. Μόλις 20% των πολιτών θεωρούν ότι η ένταξη της Τουρκίας στην ΕΕ συμφέρει και τα δύο μέρη⁷⁰

⁷⁰ Κοτσιαρός Αθ.,(επιμ 2007) “Ευρωπαϊκή Κοινή Γνώμη και Τουρκία” Διαπραγμάτευση ενάντια στη θέληση των πολιτών; Εργαστήρι Ευρωπαϊκής και Οικονομικής Ενοποίησης, σελ. 18

Η δυναμική της κοινής γνώμης λαμβάνει αυξημένη σημασία στη προσπάθεια της Ένωσης να έρθει εγγύτερα στους πολίτες, να γεφυρώσει την απόσταση μεταξύ πολιτών και πολιτικών. Οι Ευρωπαίοι πολίτες ως σύνολο αντιτίθενται στη ιδέα της τουρκικής ένταξης, τουλάχιστον άμεσα. Στις 17 Δεκεμβρίου 2004 η Τουρκία έλαβε το χρίσμα της υποψήφιας προς ένταξη χώρας. Τον Μάιο και τον Ιούνιο ως κύριος λόγος στα αρνητικά δημοψηφίσματα της Γαλλίας και της Ολλανδίας, τέθηκε η «τουρκική απειλή». Παρόλα αυτά μελετώντας τα ποσοτικά αποτελέσματα των δημοσκοπήσεων, διαπιστώνουμε πως μόνο το 6% στη Γαλλία και 3% στην Ολλανδία συνέδεσαν την αρνητική τους ψήφο με την εναντίωσή τους στην τουρκική ένταξη⁷¹. Αυτό αποτελεί ένα πρώτο δείγμα της σημασίας που έχει η εξέταση της κοινής γνώμης σε ένα θέμα που θα απασχολεί τουλάχιστον για την επόμενη δεκαετία.

Η απουσία άμεσης και καθαριστικής σύνδεσης με το τελικό αποτέλεσμα μεταξύ του ολλανδικού και του βρετανικού όχι στη Συνταγματική Συνθήκη και της τουρκικής υποψηφιότητας, δε μπορεί να

⁷¹ Antonia M. Ruiz Jimenez and Jose I. Torreblanca (2007) στο ίδιο, σελ. 13

συγκαλύψει τη κυρίαρχη αρνητική τάση μέσα στα πρωτοπόρα κράτη-μέλη της Ένωσης στη προοπτική της περαιτέρω διεύρυνσης. Οι Ευρωπαίοι δείχνουν πλέον ελάχιστη θετική ανταπόκριση εν γένει στην διεύρυνση, ειδικά όταν αυτή περιλαμβάνει τη Τουρκία. Παρουσιάζονται σαφώς διχασμένοι στη πιθανότητα ένταξης της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας, της Σερβίας, αλλά τα ποσοτικά δεδομένα φανερώνουν πως η προοπτική της τουρκικής υποψηφιότητας συγκεντρώνει τα χαμηλότερα ποσοστά και μόνο η περίπτωση ένταξης της Αλβανίας δύναται πλέον να συγκριθεί μαζί της⁷². Η κατάσταση μοιάζει ακόμα δυσκολότερη για τη Τουρκία μιας και δεν έχει επωφεληθεί από το γεγονός πως οι πολίτες των δέκα νέων κρατών διάκεινται θετικά στο ενδεχόμενο μελλοντικής διεύρυνσης.

Όπως έχουμε αναφέρει τα χαμηλά επίπεδα υποστήριξης της τουρκικής υποψηφιότητας, εδράζονται σε διαφορετικούς και συχνά αντιφατικούς παράγοντες. Κωδικοποιημένα θα αναφέρουμε:

- Την ασυμβατότητα των πολιτιστικών και θρησκευτικών ευρωπαϊκών αρχών της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου με το αναδυόμενο πολιτικό Ισλάμ.
- Τον δημογραφικό παράγοντα, ο φόβος του οποίου πρόσκειται τόσο στη ενδεχόμενη θεσμική μεταμόρφωση του ευρωπαϊκού οικοδομήματος όσο και στο ξέσπασμα μαζικών μεταναστευτικών ροών.
- Τον ενδοιασμό σχετικά με την ικανότητα της Τουρκίας να ενσωματώσει το κοινοτικό κεκτημένο.
- Την αρνητική επίδραση που θα έχει η ένταξη μιας μεγάλης, ανισομερώς αναπτυγμένης σε έκταση χώρας στον κοινοτικό προϋπολογισμό και στην Κοινή Αγροτική Πολιτική.

---

⁷² Antonia M. Ruiz Jimenez and Jose I. Torreblanca (2007) στο ίδιο

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

- Η γεωπολιτική της θέση σηματοδοτεί την διεύρυνση των εξωτερικών ορίων της Ένωσης με ότι αυτό μπορεί να συνεπάγεται.
- Η ένταξη μιας τέτοιας χώρας μάλλον θα λειτουργήσει ανασταλτικά στη πολιτική ολοκλήρωση και στο όραμα της ομοσπονδιοποίησης.

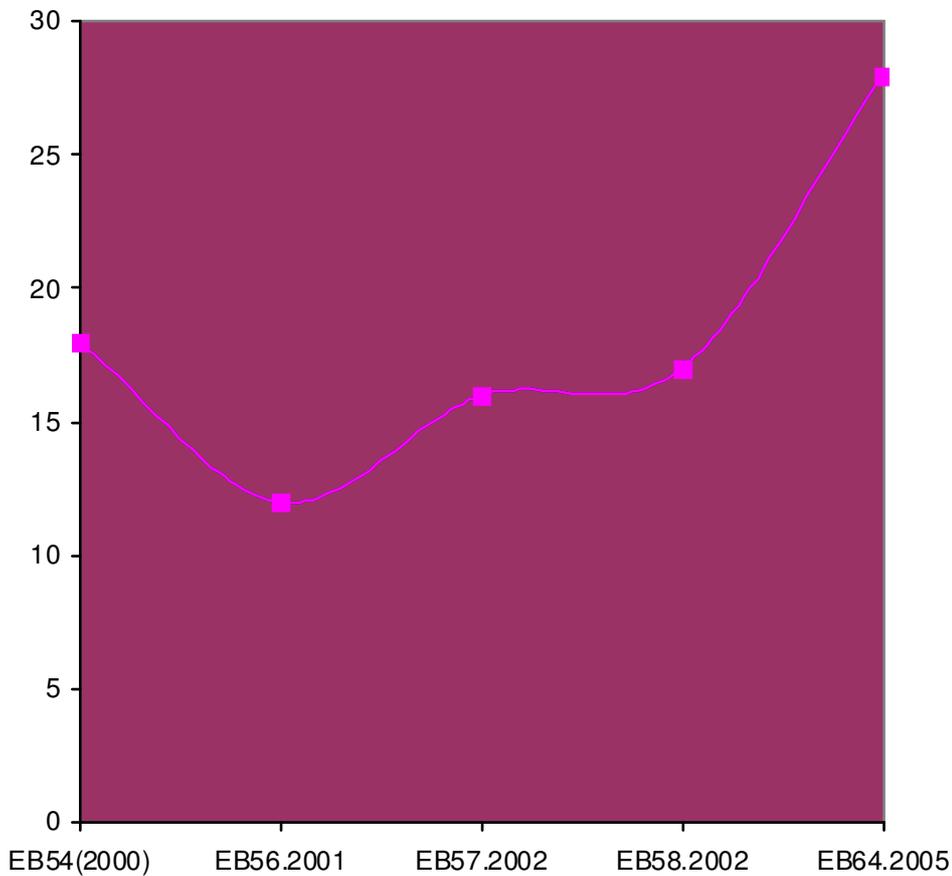
Σύμφωνα με τα Ευρωβαρόμετρα η υποστήριξη της τουρκικής ένταξης δεν είναι μόνο μικρή αλλά και συνεχώς μειούμενη. Η μείωση αυτή περιστρέφεται γύρω από δυο άξονες: Αφενός οι οπαδοί της ένταξης έχουν δεν έχουν αυξηθεί (29-33% το 2000), αφετέρου οι υποψήφιος προς ένταξη χώρες έχουν πολλαπλασιαστεί όλα αυτά τα χρόνια (πολλές από αυτές είναι ήδη μέλη) και η σύγκριση έχει αναπόφευκτα οξυνθεί.

Όπως το σχεδιάγραμμα δείχνει, οι διαθέσεις της κοινής γνώμης προς την ενταξιακή προοπτική της Τουρκίας εξελίσσονται προς το χειρότερο. Ενώ το Φθινόπωρο του 2001 (Ευρωβαρόμετρο 56) το ποσοστό το οποίο αντιτίθετο κυμαινόταν περίπου στο 46% μεταξύ των 15 κρατών της Ένωσης, 4 χρόνια αργότερα και υπό το «βάρος» της τελευταίας διεύρυνσης το ποσοστό αυτό αυξήθηκε στο 57% (Ευρωβαρόμετρο 64). Πρέπει να υπογραμμίσουμε πως η μεταβολή στο ποσοστό απορρέει κυρίως από την αρνητική στάση μεγάλου μέρους των αναποφάσιστων. Η αύξηση των αρνητικών τάσεων αποκτά ιδιαίτερη σημασία εάν συμπεριλάβουμε πως η πλειοψηφία των πολιτών των δέκα νέων κρατών είναι θετικά προσκείμενη στην ένταξη⁷³.

---

⁷³ Κοτσιαρός στο ίδιο (2007), σελ 16

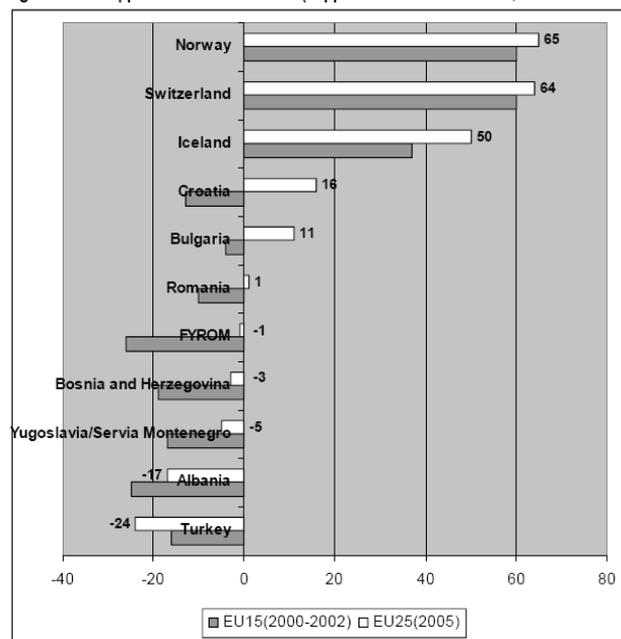
Η Εξέλιξη του ποσοστού υποστήριξης της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης σχετικά με την ένταξη της Τουρκίας

Πηγή: Ευρωβαρόμετρα 54, 56, 57, 58, 64

Συγκρίνοντας μεταξύ των υποψηφίων και εν δυνάμει υποψηφίων κρατών θα διαπιστώσουμε πως η τουρκική ένταξη έχει τη μικρότερη αποδοχή ανάμεσα στα μέλη. Παράλληλα αποτελεί το μοναδικό υποψήφιο κράτος στο οποίο η διεύρυνση του 2004 είχε σαφώς αρνητική επίδραση στις τάσεις της κοινής γνώμης.

Η υποστήριξη των υποψηφίων κρατών από τα μέλη της Ένωσης.

Σημ. : Συγκριτικά αντιπαραβάλλονται οι απόψεις των κρατών πριν και μετά τη διεύρυνση. Το σχεδιάγραμμα βασίζεται στα Ευρωβαρόμετρα 54.1(2000), 57.1(2000), 64.2 (2005)

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχοντας αντιληφθεί την έκδηλη αντίθεση της πλειοψηφίας της κοινής γνώμης στην τουρκική ένταξη, δημιούργησε μια σειρά ερωτήσεων στα Ευρωβαρόμετρα σχετικά με τους λόγους υποστήριξης ή εναντίωσης. Η ερμηνεία αυτών των ερωτήσεων ενδέχεται να βοηθήσει την Επιτροπή και την ΕΕ στη διαυγέστερη κατανόηση των αιτιών των τάσεων και ενστάσεων της κοινής γνώμης⁷⁴. Για κάθε μία από τις παρακάτω ερωτήσεις οι Ευρωπαίοι πρέπει να απαντήσουν εάν συμφωνούν πλήρως, διαφωνούν πλήρως, συμφωνούν μερικώς, διαφωνούν μερικώς. :

- Η Τουρκία μερικώς ανήκει στην Ευρώπη για γεωγραφικούς λόγους
- Η Τουρκία εν μέρει ανήκει στην Ευρώπη για ιστορικούς λόγους.
- Η ένταξη της Τουρκίας θα συμβάλλει στην αμοιβαία κατανόηση των μουσουλμανικών και των χριστιανικών αξιών.

⁷⁴ Κοτσιαρός (2007) στο ίδιο σελ. 16

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

- Οι πολιτιστικές διαφορές μεταξύ Τουρκίας και κρατών ΕΕ είναι πολύ σημαντικές για να επιτρέψουν τη σύνδεση.
- Η ένταξη της Τουρκίας θα αναζωογονήσει τον γηρασμένο πληθυσμό της Ένωσης
- Η ένταξη θα επιφέρει μαζικά κύματα μεταναστών στις πιο ανεπτυγμένες χώρες.
- Η είσοδος της Τουρκία σε 10 περίπου χρόνια προϋποθέτει το συστηματικό σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων
- Η είσοδος της Τουρκίας σε περίπου 10 χρόνια προϋποθέτει την διαμόρφωση μιας υγιούς οικονομικής κατάστασης.

Από αυτές τις ερωτήσεις μπορούμε εύκολα να διακρίνουμε πως όσες αφορούν ζητήματα ασφάλειας, οικονομίας, αναζωογόνησης του πληθυσμού σχετίζονται με τη λειτουργική προβληματική (Utilitarian). Όσοι κινούνται στην ιστορική και γεωγραφική συνέχεια ταυτίζονται με τη 2^η προβληματική (identitarian) ενώ όσοι απαντούν θετικά σε ότι σχετίζεται με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την εγκαθίδρυση κράτους δικαίου, μέσα από τη σύζευξη των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων, συγγενεύουν με την 3^η αντίληψη της υπερεθνικότητας (post-national).

Στο επίπεδο των 25 κρατών η σημασία της ταυτότητας αποτελεί τον καταλυτικότερο παράγοντα σχηματισμού της κοινής γνώμης, ακολουθεί ο λειτουργικός και τελευταίος είναι ο υπερεθνικός. Είναι έκδηλο πως τα χαμηλά ποσοστά που λαμβάνει η τουρκική υποψηφιότητα, συνδέονται περισσότερο με ιστορικούς, πολιτιστικούς λόγους, παρά με τα λειτουργικά συν και πλην που θα επιφέρει η ένταξη, ή με τις οικουμενικές αρχές⁷⁵.

Παρόλα αυτά οι αρνητικές ή οι θετικές απόψεις αποτελούν ένα αμάλγαμα και των τριών χαρακτηριστικών. Στο επόμενο κεφάλαιο θα εξεταστεί η διαλεκτική σύνδεση της κάθε προβληματικής με τους

---

⁷⁵ Amanda Akcakoca, Fraser Cameron and Eberhard Rhein (2004) "Turkey-Ready for the EU?", EPC, Issue Paper No 16 28.9. p. 14

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

συγκεκριμένους κομματικούς μηχανισμούς και πολιτικές ιδεολογίες εντός των κυριότερων κρατών. Λαμβάνει ιδιαίτερη σημασία να υπογραμμίσουμε πως καμία από τις χώρες δεν έχει ως πρωταρχικό κριτήριο την «υπερεθνικότητα».

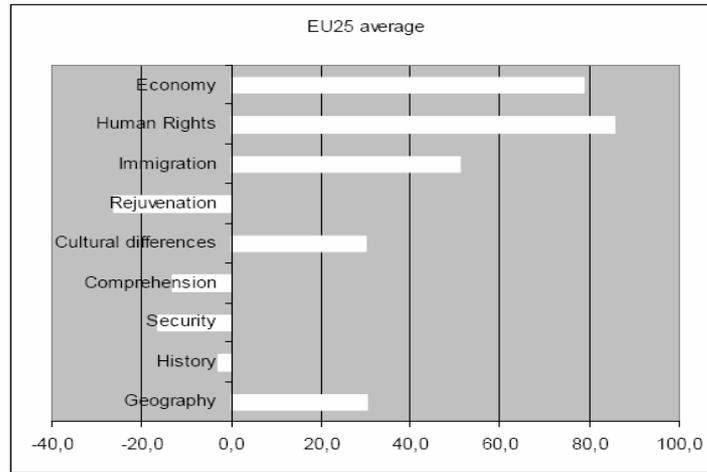
Η λειτουργική διάσταση καθορίζει τη «συμπεριφορά» των πολιτών απέναντι στη Τουρκία στην Ελλάδα, τη Κύπρο, τη Γαλλία, τη Δυτική Γερμανία, την Αυστρία, και την Ολλανδία. Η διάσταση της ταυτότητας κυριαρχεί ως κριτήριο στο Βέλγιο, το Λουξεμβούργο, την Ιταλία, την Ανατολική Γερμανία, τη Λετονία, τη Τσεχική Δημοκρατία, τη Σλοβενία, τη Λιθουανία, τη Βόρειο Ιρλανδία, τη Φιλανδία, τη Δημοκρατία της Σλοβακίας, την Ιρλανδία, τη Σουηδία, την Ουγγαρία, τη Πολωνία. Στη Μεγάλη Βρετανία, τη Πορτογαλία, την Ισπανία οι δυο προβληματικές έχουν ισότιμη σημασία, σε μεγαλύτερο βαθμό από την «υπερεθνική» διάσταση. Οι χώρες που προσδίδουν μεγαλύτερη σημασία από τις υπόλοιπες χώρες στην υπερεθνική διάσταση είναι η Β. Ιρλανδία, η Σουηδία, η Ισπανία ενώ αυτές που προσδίδουν τη μικρότερη σημασία είναι η Κύπρος, η Αυστρία και η Ελλάδα⁷⁶.

Έχοντας ήδη προσδιορίσει τα βασικά σημεία-κλειδιά τα οποία διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο, στη συζήτηση για το μέλλον της Τουρκίας ας δούμε τη σημασία που δίνουν οι Ευρωπαίοι σε κάθε ένα από αυτά.

---

⁷⁶ Συμπέρασμα που απορρέει από τη μελέτη των Ευροβαρομέτρων 52 έως 66

Η σύμπτωση απόψεων των Ευρωπαίων στα σημαντικά ζητήματα της τουρκικής υποψηφιότητας.

Παρατηρούμε πως υπάρχει ένα μεγάλο ποσοστό το οποίο θεωρεί πως η Τουρκία ανήκει στην Ευρώπη εξαιτίας της γεωγραφικής της θέσης. Η κοινή γνώμη εμφανίζεται διχασμένη στη ζήτηση της κοινής ιστορικής παράδοσης μεταξύ των δύο συμβαλλομένων μερών. Χαρακτηριστικά σε 9 χώρες (Βέλγιο, Δανία, Γερμανία, Ελλάδα, Γαλλία, Λουξεμβούργο, Κύπρος, Τσεχία, Ολλανδία) κυριαρχεί η αντίληψη πως η Τουρκία δεν έχει κοινή ιστορική συνέχεια με την Ευρώπη, σε 8 χώρες (Ισπανία, Ιρλανδία, Αυστρία, Σουηδία, Εσθονία, Ουγγαρία, Πολωνία, Σλοβακία), η πλειοψηφία πρεσβεύει το αντίθετο, ενώ σε άλλες 8 χώρες η κοινή γνώμη είναι σε μεγάλο βαθμό διαιρεμένη μεταξύ της κοινής ιστορικής κληρονομιάς.

Από την άλλη πλευρά παρατηρείται μεγαλύτερη σύγκλιση στο ποσοστό που πιστεύει πως ο πληθυσμός της Τουρκίας αναμένεται να διαφοροποιήσει τις ισορροπίες στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Οι πολίτες της Δ. Γερμανίας και της Ιρλανδίας παρουσιάζονται μοιρασμένοι. Μόνο στην Ισπανία, στη Β. Ιρλανδία και τη Μάλτα η πλειοψηφία θεωρεί πως η

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

επίδραση της τουρκικής ένταξης θα έχει θετικά αποτελέσματα. Οι περισσότεροι Ευρωπαίοι προβλέπουν αύξηση της μετανάστευσης προς τις αναπτυγμένες χώρες. Διαπιστώνουμε επίσης πως οι Ευρωπαίοι πολίτες χωρίς διακρίσεις θέτουν ως βασική προϋπόθεση της ένταξης, την βελτίωση της οικονομίας της χώρας μέσω της προώθησης μιας σειράς μεταρρυθμιστικών μέτρων. Σχετικά με την αμοιβαία κατανόηση (mutual comprehension) μεταξύ της Τουρκίας και της Ε.Ε. ως απόρροια της ένταξης, η κοινή γνώμη εμφανίζεται διχασμένη στην Ισπανία, τη Φιλανδία, την Ιρλανδία, την Ολλανδία, τη Πορτογαλία, τη Μ. Βρετανία και τη Μάλτα, ενώ μόνο στη Σουηδία, τη Πολωνία, διαπιστώνεται πως η ένταξη της Τουρκίας θα έχει θετική επίδραση στην αμοιβαία κατανόηση.

Αν και η αντίληψη των πολιτών σχετικά με τις πολιτισμικές διαφορές είναι σχεδόν καθολική, δεν συνιστά για όλους εμπόδιο στην ένταξη της Τουρκίας. Η κοινή γνώμη στην Ολλανδία, τη Μ. Βρετανία και τη Β. Ιρλανδία έχει το πολιτισμικό κριτήριο ως ανώτατο ρυθμιστικό στοιχείο στη διαμόρφωση των τάσεών τους. Τέλος παρατηρούμε πως συνολικά η κοινή γνώμη θεωρεί καθοριστικό παράγοντα της ένταξης της Τουρκίας το σεβασμό και τη προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αναλύοντας τα ποσοτικά δεδομένα των στατιστικών στοιχείων μπορούμε να διαπιστώσουμε τα εξής:

- I. Η υποστήριξη της Τουρκίας δεν είναι απλώς χαμηλή αλλά βαίνει και συνεχώς μειούμενη. Αν και προοπτική ένταξης των χωρών των Δυτικών Βαλκανίων έχει να επιδείξει μια αυξανόμενη υποστήριξη της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης, η Τουρκία δείχνει να εξαιρείται από αυτή τη τάση. Η τουρκική υποψηφιότητα αποδεικνύεται η λιγότερο δημοφιλής ανάμεσα στις χώρες που προσχώρησαν ή επιθυμούν να προσχωρήσουν στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

- II. Οι τάσεις της κοινής γνώμης περιστρέφονται γύρω από τρεις προβληματικές, σύμφωνα με το μεθοδολογικό υπόδειγμα το οποίο ακολουθήσαμε: τη λειτουργική (utilitarian/ instrumental), τη προβληματική της ταυτότητας (identitarian), και την υπερεθνική (post-national/civic). Σε κάθε μία από τις τρεις διαστάσεις ανάλυσης, οι πολίτες υιοθετούν διαφορετικά επιχειρήματα. Η κοινή γνώμη συνθέτει τις τρεις αυτές προβληματικές με διαφορετικούς τρόπους προκειμένου να υποστηρίξει ή όχι την ενταξιακή διαδικασία.
- III. Η επιχειρηματολογία των υποστηρικτών της ένταξης περιστρέφεται γύρω από την υπερεθνική προβληματική, την οποία έχει ως κριτήριο για κάθε υποψηφιότητα. Από την άλλη πλευρά όσοι αντιτίθενται στη τουρκική υποψηφιότητα, προβάλλουν την αναγκαιότητα ιστορικής συνέχειας μέσα από την ευρωπαϊκή κουλτούρα της χριστιανικής παράδοσης και του αρχαίου ελληνορωμαϊκού πολιτισμού, με κριτήριο τη προβληματική της ταυτότητας.

Από τα παραπάνω διαπιστώσεις μπορούμε επίσης συνεκδοχικά να συμπεράνουμε:

- I. Οι υπεύθυνοι διαμόρφωσης της στρατηγικής της διεύρυνσης έχουν αντιληφθεί, πως όχι μόνο πρέπει να λάβουν σοβαρότερα υπόψη τις τάσεις της κοινής γνώμης, αλλά και να κατανοήσουν τα στοιχεία εκείνα τα οποία τις καθορίζουν. Η ερμηνεία και η ορθολογική διαχείριση των αντιλήψεων έχει βαρύνουσα σημασία στην ικανότητα απορρόφησης νέων μελών (absorption capacity)⁷⁷.
- II. Ο εγκλωβισμός και η περιχαράκωση της κοινής γνώμης σε «εθνικές συντεταγμένες» δεν επιτρέπει την ανάδυση ενός αναγκαίου

---

⁷⁷ Εφ. «Ημερησία» Κοτζιάς Ν., «Οι φίλοι και οι αντίπαλοι της Τουρκίας», 9/10/2005

διευρωπαϊκού διαλόγου σχετικά με το ζήτημα της διεύρυνσης. Η συζήτηση σχετικά με τη ένταξη της Τουρκίας διεξάγεται και θα συνεχίσει να διεξάγεται σε μεγάλο βαθμό πάνω στο ζήτημα της ευρωπαϊκής ταυτότητας και των ευρωπαϊκών αξιών. Επιπροσθέτως η απουσία μιας ισχυρής Ευρωπαϊκής δημόσιας σφαίρας υποδηλώνει πως η συναινετική αποδοχή της υποψηφιότητας καθίσταται δύσκολη. Η στρατηγική «εξευρωπαϊσμού» των επιμέρους εθνικών διαλόγων σχετικά με την υποψηφιότητα της Τουρκίας, φαίνεται ίσως αναγκαία για την αποτελεσματικότερη κατανόηση του θέματος τόσο για αυτούς που είναι υπέρ όσο και αυτούς που είναι κατά της ένταξης⁷⁸.

- III. Έχοντας καταλήξει στο συμπέρασμα πως η λειτουργική διάσταση δεν αποτελεί κεντρική προβληματική στο «διάλογο», μια στρατηγική που θα τονίζει τα πιθανά θετικά αποτελέσματα της ένταξης, δύσκολα θα επηρεάσουν όσους αντιτίθενται στη τουρκική ένταξη. Εξάλλου έχοντας πρόσφατη μια μεγάλη διεύρυνση με δέκα νέα μέλη, οποιαδήποτε πρόβλεψη σχετικά με τις συνέπειες της ένταξης, πρέπει να είναι θεωρείται επισφαλής και όχι δεδομένη.

Εν κατακλείδι να συνοψίσουμε πως όσο περισσότερο η διαδικασία ένταξης «παίζει» πάνω σε στοιχεία ταυτότητας τόσο χαμηλά θα εξακολουθούν να παραμένουν τα ποσοστά στήριξης. Από την άλλη καθίσταται προφανές πως η μετατόπιση της συζήτησης σε υπερεθνικό πλαίσιο, αν και δε θα αυξήσει εμφανώς τα ποσοστά στήριξης της υποψηφιότητας, θα δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για την ανάδυση ενός ευρύτερου και γόνιμου διαλόγου για το μέλλον της Ε.Ε.

---

⁷⁸ Βλ. Zeki Kutuk "Turkey and the European Union: The simple complexity", Turkish Studies, 06/2006, Vol 7, No 2 273-292

3.2. Μια σύντομη καταγραφή των τάσεων σε κάθε χώρα-μέλος

Όπως δείχνει ο πίνακας 1 η αντίθεση στην ένταξη της Τουρκίας δεν είναι σε καμία περίπτωση ομοιογενής. Τα υψηλότερα ποσοστά παρατηρούνται μεταξύ των 15 κρατών της «παλαιάς» Ευρώπης. Ανάμεσα στα 15 κράτη υπάρχουν ουσιαστικές διαφορές: τα κράτη με τα υψηλότερα ποσοστά εναντίωσης στην ένταξη είναι η Αυστρία, η Κύπρος, το Λουξεμβούργο, η Ελλάδα, η Γαλλία και η Φιλανδία. Υπολογίζοντας τα ευρωβαρόμετρα του 2006, η Πολωνία, η Ισπανία, η Σουηδία και η Ρουμανία αποτελούσαν τις μοναδικές χώρες στις οποίες πάνω από το 50% υποστήριζε την ένταξη της Τουρκίας. Παράλληλα στη Βουλγαρία, τη Πορτογαλία, την Ιρλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο, υπήρχε μια σχετική πλειοψηφία υπέρ της υποψηφιότητας.

Πίνακας 1: Καθαρά Υπέρ και Κατά της Τουρκικής Ένταξης

	Υπέρ	Κατά	Διαφορά
ΕΕ-25	31	55	-24
ΕΕ-15	29	57	-28
NM-10	38	44	-6
Σουηδία	48	41	7
Ισπανία	40	33	7
Πολωνία	42	37	5
Πορτογαλία	40	38	2
Μάλτα	39	40	-1
Ουγγαρία	41	43	-2
Ην. Βασίλειο	38	42	-4
Σλοβενία	49	55	-6
Ιρλανδία	33	40	-7
Ολλανδία	41	52	-11
Λετονία	31	51	-20
Λιθουανία	27	50	-23
Βέλγιο	36	60	-24
Εσθονία	27	53	-26
Δανία	33	59	-26
Τσεχία	30	57	-27
Σλοβακία	28	56	-28

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

Ιταλία	27	44	-17
Φιλανδία	31	64	-33
Γαλλία	21	68	-47
Ελλάδα	29	79	-50
Γερμανία	21	74	-53
Λουξεμβούργο	19	74	-55
Κύπρος	16	80	-64
Αυστρία	11	80	-69

Σημ. Η διαφορά μεταξύ υπέρ και κατά είναι όσοι δεν ψήφισαν ή ψήφισαν υπέρ

Πηγή: Ευρωβαρόμετρο 64.2 (2005)

Ας δούμε παρακάτω κάποια ενδιαφέροντα στατιστικά στοιχεία, αναλύοντας τα σε ποιοτικά δεδομένα για κάθε χώρα:

- Στη Φιλανδία ο μέσος όρος της κοινής γνώμης που τάσσεται υπέρ κυμαίνεται από 31 έως 35%, ενώ η προοπτική της πλήρους ένταξης λαμβάνει το 40% περίπου. Η διάσταση της ταυτότητας, της ιστορικής, γεωγραφικής και θρησκευτικής συγγένειας διαδραματίζει για τους Φιλανδούς σημαντικό ρόλο στον προσδιορισμό της στάσης τους.
- Στην Ουγγαρία η υποστήριξη αγγίζει το 41% με 43% ενώ η αρνητική τάση προσδιορίζεται στο 43 με 45%. Το στοιχείο της ταυτότητας έχει και εδώ πρωτεύουσα ιδιότητα στο σχηματισμό της κοινής γνώμης.
- Η Πολωνία αποτελεί έναν από τους μείζονες οπαδούς της ένταξης, αν και αντιβαίνει στον κανόνα που ορίζει τη διάσταση της ταυτότητας ως συνώνυμης της εναντίωσης στην ένταξη. Η στάση της Πολωνίας εξηγείται μέσα από δύο λόγους: Η Πολωνία χαρακτηρίζεται ως φιλοατλαντική χώρα και η δεδομένη επιθυμία των ΗΠΑ για ένταξη της Τουρκίας, θεωρείτε πως επηρεάζει τη στάση τους. Σε δεύτερο επίπεδο η ένταξη της Τουρκίας ουσιαστικά

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

προλειάνει το έδαφος για ένταξη της γειτονικής Ουκρανίας, κάτι που διακαώς υποστηρίζει η Πολωνία⁷⁹.

- Η Σουηδία είναι από τις χώρες που «βλέπει» την Ευρωπαϊκή Ένωση σε σημαντικό βαθμό με όρους κόστους και οφέλους, με τη λειτουργική δηλαδή διάσταση της. Το ποσοστό υπέρ της Τουρκίας κυμαίνεται μεταξύ 48 και 50% ενώ το ποσοστό κατά βρίσκεται γύρω στο 40%. Ουσιαστική είναι η παρέμβαση των ισχυρών μειονοτήτων τόσο των Κούρδων, όσο και των Ασσύριων, οι οποίοι αντιμετωπίζουν τη διαδικασία ένταξης, ως πειστικό μέσο εφαρμογής εσωτερικών πολιτικών μεταρρυθμίσεων, κάτι που θα εγγυηθεί την ελάχιστη προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των μειονοτήτων⁸⁰.
- Στη Δανία η λειτουργική διάσταση (instrumental) για την Ένωση, διέπει και την διαμόρφωση της Κοινής γνώμης, η οποία εμφανίζεται οριακά διχασμένη στο συγκεκριμένο ζήτημα.
- Στην Ισπανία η στάση της κοινής γνώμης επηρεάζεται κυρίως από τη λειτουργική και υπερεθνική διάσταση. Ως εκ τούτου η πλειοψηφία της υποστηρίζει ένθερμα την τουρκική υποψηφιότητα, αν και η τάση αυτή η οποία κυμαίνεται από 40 σε 47% παρουσιάζει μεγάλες αποκλίσεις και μείωση.
- Στην Ιταλία η σχετική πλειοψηφία της, φαίνεται οριακά να υποστηρίζει την ένταξη. Σε αυτή επίσης τη περίπτωση η διάσταση της ταυτότητας βρίσκεται στη τελευταία θέση.
- Στη Λιθουανία και στη Μάλτα η κοινή γνώμη παρουσιάζεται ιδιαίτερος διχασμένη. Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει στις χώρες αυτές (όπως και στην Ιταλία και Ισπανία), η Καθολική εκκλησία η

---

⁷⁹ Γιαλλουρίδης Χριστόδουλος (2004) «Η Τουρκία στον 21^ο αιώνα. Ο μακρύς δρόμος προς την Ευρώπη» Σιδέρης σελ. 28

⁸⁰ Alain Servantie (2007) "European Public Opinion on Turkey" The Bridge. σελ. 16

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

οποία συνεχώς τονίζει την διαφορετικότητα των χριστιανικών από τις μουσουλμανικές ιδέες⁸¹.

- Στην Ολλανδία τα ποσοστά είναι σχεδόν μοιρασμένα. Η διάσταση της ταυτότητας καταλαμβάνει μηδαμινό «χώρο» στον προσδιορισμό της κοινής γνώμης.
- Αντίθετα στο Βέλγιο όπου και εκεί, όπως και στην Ολλανδία, διαβιεί ένας σημαντικός αριθμός μουσουλμάνων μεταναστών, το Ευρωβαρόμετρο καταδεικνύει μια ισχυρή αντίθεση στη προοπτική ένταξης. Παρόλη την ανυπαρξία της διάστασης της ταυτότητας ως καθοδηγητικού μοχλού των αντιλήψεων των πολιτών, η αδυναμία αρμονικής ένταξης και ενσωμάτωσης των μεταναστών γεννούν ξενοφοβικά σύνδρομα. Ιδιαίτερα το Φλαμανδικό κομμάτι αντιτίθεται πολύ πιο δυναμικά στην ένταξη της Τουρκίας⁸².
- Η Κύπρος αποτελεί λόγω ιστορικών δεδομένων μια ιδιαίζουσα περίπτωση. Υπερτερεί η λειτουργική διάσταση ως *modus Vivendi* της τουρκικής υποψηφιότητας. Παρόλα αυτά θεωρούμε πως το ισχυρό όχι στη τουρκική υποψηφιότητα δεν απορρέει από κάποια μελλοντική πρόβλεψη κόστους και οφέλους, αλλά περισσότερο από συναισθηματικούς και ιστορικούς λόγους. Χαρακτηριστικά σε πρόσφατη δημοσκόπηση το Μάρτιο του 2006 το 48% των Κυπρίων επιθυμούσαν να ζουν χωριστά από τους Τουρκοκύπριους. Το ποσοστό αυτό αγγίζει το 63% στις ηλικίες 18 με 24⁸³.
- Η Αυστρία είναι η χώρα με το μεγαλύτερο ποσοστό κοινής γνώμης το οποίο αντιτίθεται στη Τουρκία, που φτάνει και το 70%. Οι οπαδοί της ένταξης έχουν μειωθεί στο 10%, από 28% το 2002. Κατηγοριοποιώντας ηλικιακά τους αντιρρησίες θα διαπιστώσουμε

---

⁸¹ Στο ίδιο σελ 17

⁸² Βλ. "European public's views on Turkey's accession". www.euractiv.com, 9/5/2007

⁸³ Παρατίθεται στη εφημ «Καθημερινή» 12/5/2006

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

πως το 75% των νέων αντιτίθεται, ενώ το 80% των ανδρών πάνω από 40 χρόνων. Το 74,3 των πολιτών δεν αντιλαμβάνεται τη Τουρκία ως ευρωπαϊκή χώρα, δε βρίσκει με άλλα λόγια ιστορικές συγγένειες. Η στάση της αυστριακής κοινής γνώμης παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, μιας έχει το μεγαλύτερο ποσοστό αρνητικής τάσης, ξεπερνώντας ακόμα και τις ιδιάζουσες περιπτώσεις της Ελλάδας και της Κύπρου, χώρες στις οποίες παρεμβαίνουν ιστορικοί παράγοντες, στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης. Χαρακτηριστικό είναι πως ακόμα και στο ενδεχόμενο που η Τουρκία εκπληρώσει όλα τα κριτήρια και οι μετανάστες εργάτες δεν μετακινηθούν προς την Αυστρία, το 40% συνεχίζει να αντιτίθεται στη τουρκική ένταξη. Ταυτόχρονα, δεν συμμερίζονται τη προοπτικής της «ανανέωσης» του γηρασμένου ευρωπαϊκού πληθυσμού με αντίστοιχο προερχόμενο από την Τουρκία, ενώ οι επιχειρηματικές συναλλαγές με τη Τουρκία βρίσκονται σε ιδιαίτερος χαμηλά επίπεδα⁸⁴.

Επιχειρήματα υπέρ της ένταξης της Τουρκίας στην ΕΕ
Συμφωνία Αυστριακών και των πολιτών των 25 κρατών μελών υπέρ της ένταξης

⁸⁴ Ριτινιώτης Κωνσταντίνος «Η συγκρότηση του αντιτουρκικού πλέγματος στην Αυστρία» στο Κοτσιαρός (επιμ.2007) στο Κοτσιαρός (2007) σελ 20

3.3. Η γαλλική κοινή γνώμη

Η μελέτη της στάσης της γαλλικής κοινής γνώμης απέναντι στη προοπτική ένταξης της Τουρκίας αποκτά ιδιαίτερη σημασία για δύο λόγους: Αφενός γιατί η Γαλλία αποτελεί μια εκ των ηγετικών δυνάμεων, η κατεύθυνση της οποίας δύναται να επηρεάσει μεγάλο μέρος των ευρωπαϊών πολιτών, αφετέρου οι πρόσφατες εκλογές που ανέδειξαν ως νικητή τον Νικολά Σαρκοζύ δείχνουν να αποτελούν σημείο καμπής και ίσως αλλαγή πλεύσης για την εξωτερική πολιτική της χώρας.

Από το 2000 και μετά σε όλες τις έρευνες του Ινστιτούτου Ipsos η αρνητική στάση των Γάλλων ήταν καταγεγραμμένη: Το 2000 το 49% της κοινής γνώμης εναντιώνονταν σε κάθε δυνατότητα ένταξης, ενώ το 2002 το ποσοστό αυξήθηκε στο 61%. Όπως φανερώνουν τα ευρωβαρόμετρα η Γαλλία παραδοσιακά εμφάνιζε χαμηλά ποσοστά θετικής ανταπόκρισης τόσο της διεύρυνσης γενικά όσο και της τουρκικής ένταξης. Η υποστήριξη μάλιστα κυμαίνεται σταθερά κάτω από τον κοινοτικό μέσο όρο, ενώ το πρόσφατο πολιτικό παρελθόν έχει αναδείξει ως σημαντικό παράγοντα της διαμόρφωσης των τάσεων της κοινής γνώμης, όχι μόνο την εκπλήρωση των κριτηρίων της Κοπεγχάγης, αλλά και τη εσωτερική οικονομική και πολιτική κατάσταση. Όπως καταδεικνύουν τα στοιχεία των Ευρωβαρομέτρων, η απόκλιση μεταξύ γαλλικής και ευρωπαϊκής κοινής γνώμης, κυμαίνεται μεταξύ 12 και 20 ποσοστιαίων μονάδων για τη περίοδο 1999 έως 2003, έως δηλαδή τη πρώτη διεύρυνση.

Τον Φεβρουάριο 2005⁸⁵, το 57% των γάλλων πολιτών ήταν αντίθετο στην ένταξη της Τουρκίας στην Ε.Ε., ενώ μόλις το 28% ήταν σύμφωνο. Τον

---

⁸⁵ Έρευνα της εταιρείας CSA, που διενεργήθηκε στις 2 και 3 Φεβρουαρίου 2005 σε αντιπροσωπευτικό δείγμα 798 Γάλλων ενήλικων ανθρώπων, δημοσιεύτηκε στη Le Monde 10/2/2005

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

Σεπτέμβριο 2004⁸⁶ στην ίδια ερώτηση το 56% των πολιτών δήλωσε αντίθετο ενώ το 36% σύμφωνο στην ενδεχόμενη ένταξη της Τουρκίας στους κόλπους της ευρωπαϊκής οικογένειας, ενώ τον Ιούνιο 2004⁸⁷ τα ποσοστά κυμαίνονταν στο 61% - 30% αντίστοιχα. Οι πολίτες που δήλωσαν ότι θα ψηφίσουν ενάντια στο Ευρωπαϊκό Σύνταγμα καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο ποσοστό ανάμεσα σε αυτούς που αντιτίθενται στην ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας (78%). Οι πολίτες που έχουν αποφασίσει να απείχαν ή ψήφισαν λευκό στο δημοψήφισμα της 29^{ης} Μαΐου τάσσονται κατά 46% ενάντια στην ένταξη της Τουρκίας στην Ένωση.

Η καταψήφιση της Συνταγματικής Συνθήκης συνδέθηκε από πολλούς και ίσως όχι άδικα και με την ενταξιακή προοπτική της Τουρκίας. Είτε το κρίνουμε ως επικοινωνιακό λάθος είτε ως πολιτική στρατηγική, η τύχη της Συνθήκης προσδιορίστηκε από πολλούς με τη τουρκική υποψηφιότητα. Σε έρευνα που διενεργήθηκε από το Ινστιτούτο *IPSOS*, για λογαριασμό της εφημερίδας *LE FIGARO*, στις 17 και 18 Δεκεμβρίου 2004, το 34% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι η άποψη του για την ένταξη της Τουρκίας στην Ε.Ε θα παίξει καθοριστικό ή σημαντικό ρόλο στην επιλογή του για το δημοψήφισμα για το Ευρωπαϊκό Σύνταγμα. Εάν προσθέσουμε και το 20% των ερωτηθέντων που δήλωσαν ότι θα διαδραματίσει δευτερεύοντα ρόλο, βλέπουμε ότι για το 56% των γάλλων πολιτών υπάρχει άμεση σύνδεση της ευρωπαϊκής προοπτικής της Τουρκίας με το

---

⁸⁶ Η έρευνα εκπονήθηκε από το Ινστιτούτο *IPSOS* για λογαριασμό της εφημερίδας *LE FIGARO*, στις 24 και 25 Σεπτεμβρίου 2004. Η έρευνα έγινε τηλεφωνικά σε αντιπροσωπευτικό της γαλλικής κοινωνίας δείγμα 932 ενήλικων ανθρώπων.

⁸⁷ Η έρευνα εκπονήθηκε από το Ινστιτούτο *IPSOS* για λογαριασμό της εφημερίδας *LE FIGARO*, τον Ιουνίου 2004. Η έρευνα έγινε τηλεφωνικά σε αντιπροσωπευτικό της γαλλικής κοινωνίας δείγμα 932 ενήλικων ανθρώπων.

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

δημοψήφισμα για την επικύρωση του Ευρωπαϊκού Συντάγματος.⁸⁸ Η σύνδεση των δύο αυτών θεμάτων εγγράφεται σε μεγάλο βαθμό στην πολιτική στρατηγική των «ευρωσκεπτικιστών» όλων των κομμάτων που βρήκαν στο ζήτημα της Τουρκίας το κατάλληλο μέσο πειθούς ενάντια στην υιοθέτηση του Ευρωπαϊκού Συντάγματος.

Η Γαλλία είναι η χώρα με το μεγαλύτερο ποσοστό μουσουλμάνων (7% του συνολικού πληθυσμού) στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το γεγονός αυτό από μόνο του καθιστά αναγκαία την αναλυτικότερη εξέταση του ζητήματος⁸⁹. Παράλληλα αποτελεί μία από τις κινητήριες δυνάμεις της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, ενώ συχνά προβλήματα εσωτερικού ενδιαφέροντος λαμβάνουν ευρωπαϊκές διαστάσεις. Χαρακτηριστικά τόσο το δημοψήφισμα του σχεδίου συνταγματικής συνθήκης δημιούργησε μια γενικότερη ευρωπαϊκή δυναμική απόρριψης όσο και η πανηγυρική εκλογή του Νικολά Σαρκοζύ διαμόρφωσε συνθήκες σε ένα μεγάλο κομμάτι των Ευρωπαϊκών κυβερνήσεων, για τη προώθηση μιας εναλλακτικής στρατηγικής στο ζήτημα της Τουρκίας.

Η σχέση μουσουλμανικής και χριστιανικής ταυτότητας είναι ένα από του καθημερινά θέματα της ημερήσιας διάταξης στη γαλλική πολιτική σκηνή και κοινωνία. Χαρακτηριστική είναι η δήλωση του πρώην Προέδρου της Γαλλικής Δημοκρατίας Valery Giscard d'Estaing ότι «η Τουρκία δεν είναι μια ευρωπαϊκή χώρα, είναι Ασιατική, Είναι μια σεβαστή χώρα, αλλά επειδή δεν είναι Ευρωπαϊκή δε μπορεί να γίνει μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁹⁰». Η γαλλική κοινή γνώμη συγκεντρώνει ένα από τα μεγαλύτερα αρνητικά ποσοστά σχετικά με την τουρκική υποψηφιότητα.

---

⁸⁸ Η έρευνα εκπονήθηκε από το Ινστιτούτο IPSOS για λογαριασμό της εφημερίδας LE FIGARO, στις 17 και 18 Δεκεμβρίου 2004. Η έρευνα έγινε τηλεφωνικά σε αντιπροσωπευτικό της γαλλικής κοινωνίας δείγμα 939 ενήλικων ανθρώπων.

⁸⁹ Kirsty Hughes «Turkey and the EU. Four Scenarios-From Train Crash to full steam ahead», 9/2006, Friends of Europe, p. 28

⁹⁰ Κουκουδάκης στο ίδιο

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

Το ποσοστό κυμαίνεται μεταξύ 55 και 60% ενώ το ίδιο αρνητικά είναι τα ποσοστά περαιτέρω διεύρυνσης με άλλες χώρες.

Η ιστορική απόφαση των Βρυξελλών για έναρξη των διαπραγματεύσεων είχε σχολιαστεί έντονα από το γαλλικό τύπο:

Λιμπερασιόν: Η Εφημερίδα θύμισε στους αναγνώστες ότι οι ιστορικοί πατέρες της Ε.Ε. Σουμάν, Αντενάουερ και Ντε Γκασπερι δεν θα μπορούσαν να ανεχθούν ούτε κατά διάνοια την προοπτική ένταξης της Τουρκίας στην Ευρώπη. «Όμως η Ευρώπη άλλαξε χαρακτήρα ήδη από τη στιγμή που δέχθηκε στους κόλπους της το Ηνωμένο Βασίλειο» είναι η θέση διακεκριμένων δημοσιογράφων, εκτιμώντας ότι η πρόσφατη διεύρυνση είναι απλώς μια συνέχεια της ίδιας πορείας. Αντίθετα, θεωρεί ότι η ένταξη της Τουρκίας είναι κάτι «τελείως καινούργιο». «Η Τουρκία δεν είναι παγετώνας που ετοιμάζεται να λιώσει ειρηνικά μέσα στο ευρωπαϊκό ποτάμι είναι «δύσκολη, απαιτητική, εριστική» είναι μερικά από τα σχόλια της εφημερίδας. Ωστόσο τάσσεται υπέρ της τουρκικής ένταξης, με την κρίσιμη επισήμανση ότι αυτή δεν πρέπει να διαλύσει την Ευρώπη, αλλά να ενισχύσει την ανάδυση ενός σκληρού πυρήνα, που θα αποτελέσει την ευρωπαϊκή πρωτοπορία.

Φιγκαρό: Ο αρθρογράφος Αλέν Ζεράρ Σλαμά επεσήμανε ότι ο Ερντογάν έφυγε από τις Βρυξέλλες «με όλη τη λεία στην τσέπη». «Η οικογενειακή φωτογραφία της 17ης Δεκεμβρίου απέπνεε ένα έντονο συναίσθημα δυσφορίας» γράφει ο Σλαμά. «Μόνο ο Τούρκος πρωθυπουργός είχε θριαμβευτικό ύφος. Οι υπόλοιποι κοίταζαν τον φακό αφηρημένοι, σαν να μην ένιωθαν υπερήφανοι που ήταν εκεί», σχολιάζει ο δημοσιογράφος. «Διχασμένοι σε ότι αφορά τις επιθυμίες τους για τη μελλοντική Ευρώπη, μπερδεμένοι από τα μαθήματα κοσμικής εξουσίας και ανοιχτού πνεύματος που δήθεν τους έδωσε ο ηγέτης ενός ισλαμικού κόμματος, οι πολέμιοι της τουρκικής ένταξης πέρασαν στην άμυνα. Οι πιο εύστροφοι ανέπτυξαν τα επιχειρήματα των συνοριακών προβλημάτων, της

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

οικονομικής καθυστέρησης, της θέσης των γυναικών και των παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων» γράφει ο Σλαμά, επισημαίνοντας ότι «ελάχιστοι είναι εκείνοι που τόλμησαν να κατονομάσουν την αιτία αυτής της καθυστέρησης, την πίστη της πλειοψηφίας του τουρκικού λαού σε ένα αρχαϊκό Ισλάμ, που αρνείται να χωρίσει τον Θεό από τον Καίσαρα». Κατά τον Σλαμά, ο κεμαλισμός είναι μέρος του προβλήματος, γιατί, «αντί να διαχωρίζει το κράτος από τη θρησκεία, σύμφωνα με το γαλλικό μοντέλο, όπως διαρκώς επαναλαμβάνεται, ο Ατατούρκ επέβαλε τον νόμο του Καίσαρα στον Θεό, και συνέβαλε έτσι στο να γίνει το σουνιτικό Ισλάμ επίσημη θρησκεία, σε βάρος των υπολοίπων». Ο τουρκικός ισλαμισμός λοιπόν, που είναι ακριβώς το αντίστροφο του κεμαλισμού, «εκδικείται τον Καίσαρα, επιβάλλοντάς του τον νόμο του Θεού».

Από τα παραπάνω γίνεται φανερός ο καταλυτικός ρόλος του τύπου στη διαμόρφωση συνειδήσεων.

Οι βασικές αιτίες στις οποίες εντοπίζεται η κυρίαρχη αρνητική τάση στη γαλλική κοινωνία μπορούν να κωδικοποιηθούν στους εξής:

- Ένα μεγάλο ποσοστό της γαλλικής κοινής γνώμης το οποίο αγγίζει το 65%, κρίνει με καθαρά λειτουργικούς όρους την ένταξη της Τουρκίας (instrumental), και θεωρεί πως η συμμετοχή της τεράστιας σε μέγεθος και πληθυσμό χώρας, θα κοστίσει σε οικονομικό και δημοσιονομικό επίπεδο⁹¹. Ζητούμενο θεωρείται η ήπια προσαρμογή της τουρκικής οικονομίας στον κοινοτικό προϋπολογισμό, ενώ διάχυτος είναι ο φόβος απορρόφησης μεγάλου μέρους ιδιαίτερα από τις υπανάπτυκτες τουρκικές περιφέρειες⁹². Η γαλλική οικονομία, στηρίζεται μερικώς στην αγροτική της παραγωγική δυναμική. Η ενίσχυση της γαλλικής αγροτικής παραγωγής από τη Κοινή Αγροτική Πολιτική είναι δεδομένο πως θα μειωθεί έπειτα απ την είσοδο στην

---

⁹¹ Ευρωβαρόμετρο 52 έως 63

⁹² Εφ. «Ημερησία» Κοτζιάς Ν., «Οι φίλοι και οι αντίπαλοι της Τουρκίας», 9/10/2005

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

Ε.Ε. μεγάλων και ακαλλιέργητων εκτάσεων των τουρκικών επαρχιών οι οποίες αναμένεται να «καταναλώσουν» σημαντική μερίδα του κοινοτικού προϋπολογισμού. Παράλληλα η ανεπάρκεια κατάλληλων υποδομών, διοικητικών ικανοτήτων και ευθυγράμμισης των αγροτικών πολιτικών της Τουρκίας με την Κ.Α.Π., δε διασφαλίζει την άμεση και απαραίτητη δομική προσαρμογή και εναρμόνιση με τις πολιτικές της Ε.Ε.⁹³. Επιπροσθέτως ο πληθυσμός αναπτύσσεται με γοργούς ρυθμούς χωρίς ταυτόχρονα να συνδυάζεται με μια ανάλογη σε μέγεθος οικονομική ανάπτυξη. Το έλλειμμα εμπορικού ισοζυγίου έχει επιδεινωθεί με αποτέλεσμα τόσο το Α.Ε.Π. όσο και οι Άμεσες Ξένες Επενδύσεις να παραμένουν σε χαμηλό επίπεδο. Η μαζική εκροή άνεργων και ανειδίκευτων Τούρκων μεταναστών προς τη Γαλλία απειλεί να οξύνει το ήδη μεγάλο ποσοστό ανεργίας.

- Ένα σημαντικό κομμάτι της γαλλικής κοινής γνώμης εδράζει τις ανησυχίες του, στην ασυμβατότητα τουρκικής και ευρωπαϊκής ταυτότητας. Περίπου το 30% των Γάλλων θεωρούν τη Τουρκία ως κάτι το εξωγενές από το ευρωπαϊκό έδαφος⁹⁴. Το 99,8% του πληθυσμού της Τουρκίας είναι μουσουλμάνοι και η Γαλλία, έχοντας το υψηλότερο ποσοστό μουσουλμάνων στην Ένωση, δείχνει να διακατέχεται έντονα από το σύνδρομο της πολιτισμικής διαφορετικότητας. Κατατοπιστική σχετικά με αυτό το πρόβλημα είναι η άποψη του καθηγητή Πάνου Καζάκου, ο οποίος μεταξύ άλλων δηλώνει ότι «...πίσω από την υστέρηση της Τουρκίας έναντι όλων των άλλων στο ζήτημα της ένταξής της, πίσω από τις ατέρμονες και αναποτελεσματικές συζητήσεις για μειονότητες και ανθρώπινα δικαιώματα, πίσω από τους επαναλαμβανόμενους μονολόγους των διαπραγματεύσεων ανάμεσα στη

---

⁹³ Βλ. σχετικά Muna Megri (2004) "La candidature torque a l' UI a travers la presse francaise" ed.: l' Harmattan Paris

⁹⁴ Βλ. Jean Paule Burdy (dirigepar)"La Turquie est-elle europeenne?" ed. turquoise, Clamesy, 10/2004

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

Κοινότητα και τη Τουρκία, κρύβεται η διαπίστωση της διαφορετικότητας⁹⁵.» Ένα σεβαστό κομμάτι της κοινής γνώμης υποστηρίζει πως με την ένταξη της Τουρκίας θα ενισχυθεί ο ακραίος φονταμενταλισμός των μουσουλμανικών κοινοτήτων, με συνέπεια την ενδυνάμωση του πολιτικού Ισλάμ μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Επίσης καταγράφονται αρκετοί ενδοιασμοί αν και κατά πόσον η «διεύρυνση προς Ανατολάς» θα δημιουργήσει γέφυρες μεταξύ Ανατολής και Δύσης, και θα άρει τις όποιες θεωρίες σύγκρουσης των πολιτισμών.

- Ένα τρίτο κομμάτι της γαλλικής κοινής γνώμης προσεγγίζει τη τουρκική υποψηφιότητα με όρους υπερεθνικούς. Η ένταξη της Τουρκίας θα επιφέρει εξαιτίας του πληθυσμιακού της μεγέθους, ουσιαστική αλλαγή στο συσχετισμό δυνάμεων μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Πρόδηλη είναι η επίδραση στον υπάρχοντα καταμερισμό των ψήφων στο Συμβούλιο της Ένωσης. Η είσοδος μιας χώρας της οποίας ο πληθυσμός το 2025 αναμένεται να ξεπεράσει και τη Γερμανία, μόνο ανακατατάξεις μπορεί να φέρει στο θεσμικό οικοδόμημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ως εκ τούτου απαραίτητη καθίσταται η θεσμική μεταρρύθμιση της, προκειμένου να δεχτεί χωρίς παρενέργειες στους κόλπους της τη Τουρκία.

Για πολλούς, η ένταξη ισοδυναμεί με το τέλος της προσπάθειας της Ένωσης για πολιτική ολοκλήρωση, εκφυλίζοντας για πολλούς την Ε.Ε., σε μια ζώνη ελεύθερου εμπορίου⁹⁶. Η χώρα των 90 περίπου εκατομμυρίων πολιτών, όταν διεκπεραιωθούν οι διαπραγματεύσεις, θα εκπροσωπείται από 96 βουλευτές στο ευρωπαϊκό κοινοβούλιο, αντιπροσωπεύοντας το 15% του συνολικού πληθυσμού της Ένωσης, που θα την καθιστά κεντρικό παράγοντα στη διαδικασία λήψης

---

⁹⁵ Πάνος Καζάκος (2003) *Το Αβέβαιο Μέλλον της Ε.Ε. και η Τουρκία*, Παπαζήση, σελ 34

⁹⁶ Καζάκος στο ίδιο

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

αποφάσεων. Η είσοδος μιας απέραντης χώρας με Α.Ε.Π. περίπου 3.700 δολάρια –όταν ο μέσος κοινοτικός όρος φτάνει τα 27.000 δολάρια– αναμένεται να λειτουργήσει ως τροχοπέδη στην εξέλιξη της οικονομικής πολιτικής της Ένωσης⁹⁷.

Η προσχώρηση, θα έχει επίπτωση στη διαδικασία εμβάθυνσης της Ε.Ε., ελαστικοποιώντας τη συνοχή της, μειώνοντας τις δυνατότητες δημιουργίας ενός ευρωπαϊκού δήμου με όρους κρατικής οντότητας. Είναι γνωστό ότι η δυσανάλογη αύξηση του θεσμικού και πολιτικού βάρους που εξασφάλισαν τα μεγάλα κράτη-μέλη με την εισαγωγή ενός τόσο υψηλού πολιτικού κριτηρίου υποστηρίχθηκε από αυτά με το επιχείρημα της ανάγκης εξασφάλισης αποτελεσματικότητας στην Ένωση. Διατηρήθηκε έτσι η δυνατότητα τους να σχηματίζουν εύκολα αποτρέπουσες μειοψηφίες, ενώ περιορίστηκε σημαντικά η αντίστοιχη δυνατότητα των μεσαίων αλλά και των μικρών κρατών. Με τον τρόπο αυτό, τα κράτη αυτά στα οποία αυτομάτως με την ένταξη της προστίθεται και η Τουρκία- καθίστανται πλέον όχι μόνον πολιτικά αλλά και οιονεί θεσμικά μέλη, οι προνομιούχοι συνομιλητές της Ευρωπαϊκής Επιτροπής πριν από κάθε πρωτοβουλία⁹⁸. Και αυτό διότι αν δεν ληφθούν υπόψη, είναι σε θέση να συγκροτήσουν στο Συμβούλιο μια αποτρέπουσα μειοψηφία.

Το ερώτημα το οποίο προκύπτει σε σχέση με την ένταξη της Τουρκίας είναι αν θα είναι σε θέση να διαχειριστεί το πολιτικό αυτό βάρος με την απαιτούμενη θεσμική ευθύνη και ωριμότητα. Βέβαιο πρέπει να θεωρείται ότι ο σχεδιασμός της νέας «συνταγματικής» αρχιτεκτονικής της Ένωσης ως προς το κρίσιμο αυτό σημείο δεν

---

⁹⁷ Ευάγγελος Καραφωτάκης «Η σύγχρονη τουρκική οικονομία: Προβλήματα και προοπτικές» στο Βερέμης Θάνος-Ντόκος Θάνος (2002) *Η σύγχρονη Τουρκία. Κοινωνία, Οικονομία και Εξωτερική πολιτική*, Ελληνικό ίδρυμα Ευρωπαϊκής Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ), εκδ. Παπαζήση

⁹⁸ Akcakkoca et alli. στο ίδιο

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

βασίστηκε, ίσως δεν έλαβε καν υπόψη, την προοπτική της τουρκικής ένταξης.

3.4. Η τουρκική ένταξη και η διαμάχη της γαλλικής πολιτικής σκηνής

Ο πρώην πρόεδρος της Γαλλίας και επικεφαλής της επιτροπής που πρότεινε το σχέδιο του Ευρωσυντάγματος ήταν από τους πρώτους που βγήκαν ανοιχτά κατά της Τουρκίας: δήλωσε ότι η τουρκική ένταξη θα σημάνει «το τέλος της Ευρώπης» διότι η απλά Τουρκία «δεν είναι ευρωπαϊκή χώρα», έχει «διαφορετική κουλτούρα, διαφορετική προσέγγιση και διαφορετικό τρόπο ζωής». Η στάση των γαλλικών πολιτικών κομμάτων θεωρείται καθοριστική στην διαδικασία ένταξης, μιας και η συνισταμένη τους προσδιορίζει και τη συνολική στάση της Γαλλίας η οποία συνήθως έχει ευρύτερες συνέπειες τόσο στο εσωτερικό της όσο και πέρα από τα σύνορά της. Η ανάλυση της γαλλικής πολιτικής ελίτ θα διενεργηθεί σε δύο επίπεδα: Πρώτον σε σχέση με την ανάδειξη στην ηγεσία του Ν. Σαρκοζύ με ότι αυτό σηματοδοτεί στην εξέλιξη των ευρωτουρκικών σχέσεων, και σε δεύτερο επίπεδο στις θέσεις των γαλλικών κομμάτων συγκριτικά με τη κοινή γνώμη.

Κομβικό σημείο στην επίσημη πολιτική στάση της γαλλικής ηγεσίας αποτελεί η εκλογή του Νικολά Σαρκοζύ ως προέδρου της γαλλικής δημοκρατίας. Ο νέος Πρόεδρος έχει διχάσει αρκετές φορές τη κοινή γνώμη κυρίως σε θέματα μετανάστευσης. Η προεκλογική του εκστρατεία βασίστηκε σε δυο μεγάλα θέματα: Στο ευρωσύνταγμα και στην ένταξη της Τουρκίας. Σχετικά με το πρώτο οι προσδοκίες του για την υιοθέτηση μιας μίνι συνθήκης απέδωσαν καρπούς. Ο δεύτερος πυλώνας της προεκλογικής του εκστρατείας αφορούσε στο ενδεχόμενο περαιτέρω διεύρυνσης. Κεντρικό σημείο των θέσεων του αποτελεί η ενδυνάμωση των

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

σχέσεων του σκληρού πυρήνα της Ένωσης και η δημιουργία μιας Ευρώπης ομόκεντρων κύκλων⁹⁹.

Στο ζήτημα της τουρκικής ένταξης η θέση του μοιάζει προς το παρόν να είναι ξεκάθαρη: Η Τουρκία δεν ανήκει στην Ευρώπη και η προσχώρηση της χώρας αυτής ως πλήρες μέλος θα πρέπει να ξεχαστεί. Ο Σαρκοζί θεωρεί ότι η ενδεχόμενη ένταξη της Τουρκίας αγγίζει τις πιο ευαίσθητες χορδές όσων εκφράζουν ανησυχίες για το μέλλον της ΕΕ. Πρεσβεύει την άποψη πως η διαδικασία διεύρυνσης πρέπει να ανασταλεί μέχρι να προχωρήσει η θεσμική μεταρρύθμιση της Ένωσης. Η επιχειρηματολογία του Σαρκοζί και του κόμματός του περιστρέφεται κυρίως γύρω από πολιτιστικά, γεωγραφικά και ιστορικά επιχειρήματα διαλεκτικά συνδεδεμένα με την πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Με τη θέση αυτή συντάσσεται και το 40% περίπου της αρνητικής γνώμης ως προς την ενταξιακή πορεία της Τουρκίας. Η γαλλική Δεξιά λοιπόν, παρά τις όποιες εσωτερικές διαφοροποιήσεις της, έχει ενστάσεις ως προς την ένταξη προβάλλοντας τις μεγάλες θρησκευτικές και πολιτισμικές διαφορές ανάμεσα στη Τουρκία και την Ευρώπη.

Μαζί με την πρωτοφανή αλλαγή των γεωγραφικών ορίων της Ένωσης, μεταλλάσσονται οι πολιτικοί στόχοι και οι δομές των πολιτικών της Ε.Ε. . Η Τουρκία δηλώνει ο d' Estaing «..είναι μια χώρα που γειτονεύει με την Ευρώπη, μια σημαντική χώρα με πραγματική ελίτ. Αλλά δεν είναι ευρωπαϊκή χώρα...Αυτοί που περισσότερο πιέζουν για τη διεύρυνση προς τη κατεύθυνση της ένταξης είναι αντίπαλοι της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁰⁰...».

Η προοπτική μιας ειδικής σχέσης με τη Τουρκία η οποία θα περιλαμβάνει ενίσχυση κυρίως των εμπορικών, οικονομικών σχέσεων βρίσκει σύμφωνη τη πλειοψηφία των βουλευτών της Γαλλικής Δεξιάς (UMP). Η στάση

---

⁹⁹ Βλ. Turkish Daily News " Sarkozy: Turkey not part of Europe" 3/02/07 και Καθημερινή «Η εκλογή του Σαρκοζί και συνέπειές της» Θάνος Ντόκος 6/5/07

¹⁰⁰ Όπως παρατίθεται στη εφημερίδα Turkish Daily News 14/12/99

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

λοιπόν της Γαλλικής Δεξιάς καθορίζεται αφενός από την απειλή της ταυτότητας, αφετέρου από την απειλή της θεσμικής μετάλλαξης του ευρωπαϊκού οικοδομήματος.

Ο διάδοχος του Ζακ Σιράκ φαίνεται λοιπόν πως διαφοροποιεί τα δεδομένα της επίσημης πολιτικής ηγεσίας¹⁰¹. Παρόλα αυτά η στάση της γαλλικής κυβέρνησης προς τη Τουρκία υπήρξε ανέκαθεν αυστηρή. Συχνά συνέδεε την ένταξη με την επίλυση του κυπριακού προβλήματος αλλά και με το ζήτημα της γενοκτονίας των Αρμενίων το 1915, με προβλήματα δηλαδή που δεν είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με τη πορεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή την γεωγραφική και ιστορική συγγένεια των δυο οντοτήτων. Τα κόμματα της γαλλικής κεντροδεξιάς χωρίς να διαμορφώνουν μια σαφή και ενιαία γνώμη για την ενδεχόμενη ένταξη της Τουρκίας ή για τους λόγους στους οποίους στηρίζεται η τοποθέτησή τους, χαρακτηρίζονται από έντονες σκεπτικιστικές τάσεις οι οποίες εκφράζονται είτε με τη μορφή-πρόταση της «ειδικής σχέσης» είτε με τη πλήρη απόρριψη του ευρωπαϊκού σχεδίου για τη Τουρκία¹⁰².

Το Εθνικό Μέτωπο του Jean Marie Le Pen παρουσιάζει εύλογα το μεγαλύτερο ποσοστό της συνολικής αρνητικής γνώμης. Στην επιχειρηματολογία και τη φρασεολογία τόσο της επίσημης θέσης του κόμματος όσο και των υποστηρικτών του, επικρατούν εξαιρετικά πρωτογενή επιχειρήματα: η γαλλική άκρα δεξιά ανέκαθεν εξέφραζε θέσεις που υποστηρίζουν άλλοτε έμμεσα και άλλοτε ρητά τη χριστιανικότητα της Ευρώπης αλλά και τη ξενοφοβία και το ρατσισμό. Είναι τουλάχιστον ξεκάθαρο ότι για τους υποστηρικτές της γαλλικής άκρας δεξιάς η κατά 99,8% μουσουλμανική Τουρκία δεν έχει καμία θέση στη Ευρώπη, από τη στιγμή μάλιστα που μια ενδεχόμενη ένταξη στις

---

¹⁰¹ Alain Servantie (2007) στο ίδιο

¹⁰² Όπως παρατίθεται στην «Καθημερινή» «Αρνητικές αντιδράσεις στη Γαλλία» 25/12/2004,

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

ευρωπαϊκές δομές θα αυξήσει τα μεταναστευτικά κύματα προς τις κυριότερες χώρες υποδοχής μεταναστών, όπως η Γαλλία.

Στο Σοσιαλιστικό κόμμα, όπως συνέβη και με το σχέδιο συνταγματικής Συνθήκης, οι διαφορετικές απόψεις δε βρίσκουν σημείο σύγκλισης. Αν και η επίσημη θέση στηρίζει τη προοπτική ένταξης, πολλά στελέχη του κόμματος αντιτίθενται στη προοπτική ένταξης. Η συναίνεση των δυο τάσεων στη μέση λύση της «ειδικής σχέσης» δεν επιτεύχθηκε και το Σοσιαλιστικό κόμμα προχωρά στο δημόσιο διάλογο για το μέλλον της Τουρκίας χωρίς συνοχή¹⁰³.

Η γαλλική Αριστερά τάσσεται στο σύνολό της υπέρ της τουρκικής ένταξης. Ανάμεσα στους κόλπους των κομμάτων της Κεντροαριστεράς η όποιες επιφυλάξεις εστιάζονται στην ανάγκη προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών. Για την γαλλική Αριστερά η ΕΕ δεν πρέπει να καταπιέσει τον πολιτιστικό πλουραλισμό της που είναι άλλωστε μια από τις βασικές της αξίες, όπως διαφαίνεται και από τη Συνθήκη για θέσπιση Συντάγματος της Ευρώπης. Αν και αναγνωρίζονται οι σημαντικές προσπάθειες που έχει καταβάλει, εντούτοις ζητήματα προστασίας των μειονοτήτων, και αναβάθμισης της θέσης των γυναικών, εγείρουν μια σειρά από ενστάσεις. Παράλληλα υποστηρίζουν πως η Τουρκία ανήκει γεωγραφικά στην Ευρώπη, ενώ ένας μεγάλος αριθμός στελεχών του Σοσιαλιστικού κόμματος θεωρεί πως η είσοδος της Τουρκίας, αναμένεται να αναβαθμίσει τη γεωστρατηγική δυναμική της Ε.Ε. Η βαρύτητα του ρόλου της αυξάνεται εφόσον από το έδαφός της διέρχονται σημαντικές ποσότητες αερίου και φυσικού αερίου. Σημαίνον ρόλο στη διαμόρφωση της αρνητικής γνώμης παίζουν οι αρμενικές κοινότητες σε ορισμένες πόλεις της Γαλλίας. Στη Λυών, τη Μασσαλία και σε ορισμένα προάστια του Παρισιού, όπου υπάρχουν

---

¹⁰³ Παρατίθεται εφημ.Καθημερινή «Γαλλικό χαστούκι στην Άγκυρα» 13-10-06

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

πολυπληθείς και ιδιαίτερα δραστήριες αρμενικές κοινότητες παρατηρείται σκεπτικισμός ο οποίος συνδέεται με την άρνηση της Άγκυρας να αναγνωρίσει την γενοκτονία των Αρμενίων¹⁰⁴. Σε αυτούς που αντιτίθενται στην ένταξη της Τουρκίας εντάσσονται και τα lobbies των παραγωγών αγροτικών προϊόντων της χώρας. Ήδη η διεύρυνση της Ε.Ε. προς τις χώρες της ανατολικής και κεντρικής Ευρώπης, αποτέλεσε σημείο έντονων αντιδράσεων από τις ομάδες πίεσης τα συμφέροντα των οποίων ένιωσαν να απειλούνται από τα νέα δεδομένα. Η ενδεχόμενη ένταξη της Τουρκίας εντείνει τον προβληματισμό και τις αντιδράσεις τους.

Ένθερμοι υποστηρικτές της τουρκικής υποψηφιότητας είναι οι πολυάριθμες και συνεκτικές μουσουλμανικές κοινότητες της χώρας. Οι Γάλλοι μουσουλμάνοι θεωρούν πως η είσοδος της Τουρκίας θα σηματοδοτήσει αυτόματα και την ισχυροποίηση της θέσης τους μέσα στη χριστιανική Ευρώπη¹⁰⁵. Υποστηρίζουν μάλιστα πως μέσα στο εσωτερικό της χώρας συμβιούν αρμονικά οι δυο διαφορετικές πολιτιστικές και θρησκευτικές παραδόσεις, ως εκ τούτου και η Τουρκία ως χώρα θα καταφέρει να προσαρμοστεί στις αρχές και στις αξίες της Δύσης, διατηρώντας τις ιδιαιτερότητές τους.

Σε αυτό το σημείο να υπογραμμίσουμε πως Γαλλία και Τουρκία είχαν υπογράψει το 1998 ένα σχέδιο δράσης το οποίο περιείχε το πλαίσιο μελλοντικής στρατηγικής συνεργασίας καθώς και τις προοπτικές στις διμερείς τους σχέσεις¹⁰⁶. Οι γαλλικές επιχειρήσεις εμφανίζονται οι μεγαλύτεροι επενδύτες στη τουρκική αγορά, ενώ η Γαλλία καταλαμβάνει τη τέταρτη θέση σε ποσοστό τουριστών που επισκέπτονται τη Τουρκία.

---

¹⁰⁴ Εφημ. «Καθημερινή» «Η Τουρκία ανάμεσα σε Δύση και Ισλάμ» Θάνος Ντόκος, Θάνος Βερέμης, Σεραφείμ Κωνσταντινίδης» 12/10/06

¹⁰⁵ Βλ. Sami Zemni & Christopher Parker,(2003) *"European Union, Islam & the Challenges of Multiculturalism: Rethinking the Problematique"*, Centrum Voor Islam in Europa (C.I.E.)

¹⁰⁶ Στις 20/2 Γάλλοι και Τούρκοι αξιωματούχοι υπέγραψαν στο Παρίσι σχέδιο δράσης για την προώθηση των γαλλικών επενδύσεων στην Τουρκία και την ενίσχυση της συνεργασίας για επενδύσεις στον Καύκασο και τις περιοχές της Κεντρικής Ασίας.

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

Από την άλλη πλευρά οι τουρκικές επιχειρήσεις οι οποίες δραστηριοποιούνται στη Γαλλία καταλαμβάνουν σε επενδύσεις τη τέταρτη θέση¹⁰⁷.

Αυτό που μένει να αποδειχθεί στη πράξη είναι εάν ο Σαρκοζί υιοθέτησε αυτή τη θέση για τη Τουρκία συρόμενος από τη πλειοψηφία της γαλλικής κοινής γνώμης μέσα στην αναγκαιότητα των πολιτικών σκοπιμοτήτων, ή όντως η εκλογή του αποτελεί ένα σοβαρό εμπόδιο της τουρκικής υποψηφιότητας¹⁰⁸. Για πολλούς οι κυβερνήσεις είναι σε μεγάλο βαθμό δέσμιες των σκεπτικιστικών τάσεων της κοινής γνώμης. Η Τουρκία συνιστά, ιδιαίτερα στη Γαλλία, τον αποδιοπομπαίο τράγο, τον εύκολο στόχο μεταβίβασης των εσωτερικών της προβλημάτων: της αυξανόμενης ανεργίας, της μείωσης του κοινωνικού κράτους. Η θέση του για μια Μεσογειακή Ένωση στην οποία η Τουρκία προφανώς και θα κατέχει μια καθοδηγητική θέση, φαίνεται πως έχει τη παροχή ανταλλαγμάτων για την αποδοχή και τον ήπιο συμβιβασμό της «ειδικής σχέσης»¹⁰⁹.

Από την άλλη πλευρά αρκετοί μελετητές της ευρωπαϊκής σκηνής, υποστηρίζουν πως η αντιτουρκική ρητορική δεν αποτελούσε τίποτε άλλο παρά μορφή εσωτερικής κατανάλωσης¹¹⁰. Η τριμερής συνεργασία Μ. Βρετανίας -Γερμανίας -Γαλλίας για την υιοθέτηση της λειτουργικής συνθήκης ώστε να βγει από το θεσμικό αδιέξοδο η Ένωση, προϋπέθετε ένα *minimum* συναίνεσης μεταξύ Μ. Βρετανίας και Γαλλίας με σκοπό η τελευταία να μην εκτροχιάσει την ενταξιακή πορεία της Τουρκίας.

---

¹⁰⁷ Alain Servantie στο ίδιο

¹⁰⁸ Katinka Barysch, "Sarkozy, secularism and Turkey's European future", June/July 2007 - CER BULLETIN, ISSUE 54

¹⁰⁹ Kemal Kirisci "Turkey in the EU: a win-win scenario" The Bridge, 08/2007

¹¹⁰ Ντόκος Θάνος «Πέντε διευκρινίσεις για τις διαπραγματεύσεις ΕΕ-Τουρκίας» Το Βήμα, 5/10/2005

3.5. Η διαλεκτική σχέση γερμανική κοινής γνώμης και πολιτικής ηγεσίας.

Από την αρχή της συζήτησης για την ένταξη της Τουρκίας η Γερμανία εμφανίζεται ως ειλικρινής υποστηρικτής της. Για την Ομοσπονδία της Γερμανίας η Τουρκία είναι ένας από τους βασικότερους οικονομικούς και εμπορικούς εταίρους. Το ύψος των εμπορικών συναλλαγών μεταξύ των δυο χωρών διπλασιάστηκε τη τελευταία δεκαετία. Περίπου 1200 γερμανικές επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται στη Τουρκία ενώ πάνω από τρία εκατομμύρια Γερμανοί τουρίστες επισκέπτονται ετησίως τη χώρα¹¹¹. Στη Γερμανία υπάρχει μια μεγάλη τουρκική μειονότητα αποτελούμενη από 2, 5 εκατομμύρια περίπου ανθρώπους. Η κοινωνική συμβίωση Γερμανών και Τούρκων έχει δημιουργήσει τόσο θετικά όσο και αρνητικά αποτελέσματα με σαφέστατη επίδραση στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης σχετικά με την ένταξη.

Ο ηγέτης των Σοσιαλδημοκρατών Γκέρχαρντ Σρέντερ εξαρχής υποστήριξε θερμά την προοπτική ένταξης, υπό το βάρος όμως των αρνητικών δημοψηφισμάτων και από τη γενικότερη αρνητικά διαμορφούμενη ευρωπαϊκή κοινή γνώμη, απώλεσε τον αρχικό ενθουσιασμό του¹¹².

Το ποσοστό υπέρ της τουρκικής ένταξης σύμφωνα με τον υπολογισμό των ευρωβαρομέτρων κυμαίνεται από 28 έως 32% ενώ κατά της ένταξης τάσσεται περίπου το 65% της χώρας. Στη Γερμανία παρατηρείτε μια αντιφατική αλλά και προερχόμενη από διαφορετικές κατευθύνσεις σύγκλιση. Οι οπαδοί των Χριστιανοδημοκρατών σε ποσοστό 70% διάκεινται αρνητικά στη τουρκική ένταξη ενώ τους συνεπικουρούν οι

---

¹¹¹ Alain Servantie (2007) στο ίδιο

¹¹²Τζον Βίνοκιουρ, Καθημερινή, Αναδημοσίευση από την [International Herald Tribune](http://www.internationalheraldtribune.com), 31-12-2004

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

ψηφοφόροι της Αριστεράς με ποσοστό γύρω στο 52%¹¹³. Οι υποστηρικτές του FPD θέτουν ως βασικές συνιστώσες εναντίωσης τον κίνδυνο μαζικών μεταναστευτικών ροών. Η ανησυχία αυτή εκφράζει το 78% των Γερμανών έναντι του 66% του κοινοτικού μέσου όρου. Επιπλέον η μεγάλη τουρκική κοινότητα ενδέχεται να αποτελέσει πόλο έλξης για τους περισσότερους μελλοντικούς Τούρκους μετανάστες. Η παρουσία ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού σε μια ήδη βεβαρημένη από την ανεργία χώρα, σε συνδυασμό με το πρόβλημα της αρμονικής ενσωμάτωσης και ένταξης νέων μεταναστών, λειτουργούν εις βάρος της αποδοχής της Τουρκίας.

Παράλληλα ένας σημαντικός αριθμός των Γερμανών πολιτών (περίπου το 75%), θεωρεί πως οι θρησκευτικές, γεωγραφικές, πολιτιστικές διαφορές δεν επιτρέπουν τον συγκερασμό των ευρωπαϊκών δημοκρατικών αξιών με την ανελευθερία του πολιτικού Ισλάμ σε μια σειρά θεμάτων. Σημαντικό ποσοστό καταλαμβάνει η απειλή της τρομοκρατίας, από την ανάδυση Ισλαμικών κυψέλων μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Περίπου το 60% της γερμανικής κοινής γνώμης θεωρεί πως η ένταξη της Τουρκίας δύναται να επιφέρει αύξηση των κρουσμάτων βίας και διεθνούς τρομοκρατίας, λειτουργώντας είτε ως προθάλαμος φανατικών ισλαμιστών είτε εξαιτίας της διαμάχης με τους Κούρδους αυτονομιστές.

Ισχυρή είναι και η θέση πως η συστηματική παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δημιουργεί ερωτηματικά κατά πόσον η διαδικασία εξευρωπαϊσμού της Τουρκίας πρέπει να συσχετισθεί με αυτή του εκδημοκρατισμού της. Ο γερμανικός τύπος ανέδειξε με οξύτητα το ζήτημα της παραβίασης των θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως στη περίπτωση της δίωξης του συγγραφέα Ορχάν Παμούκ¹¹⁴. Σε ποσοστό

---

¹¹³ Πηγή: Η έρευνα εκπονήθηκε από το FG Wahlen / ZD, με τη μέθοδο της τηλεφωνικής δημοσκοπήσης σε δείγμα 1.303 Γερμανών ενήλικων πολιτών, από τις 7/11 έως τις 9/11 2006. Περιθώριο στατιστικού λάθους 2.7 %

¹¹⁴ Όπως παρατίθεται εφημ Ελευθεροτυπία 23-6-2006, σελ 22

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

περίπου 45% η γερμανική κοινή γνώμη εγκαλεί τη Τουρκία για την επιδείνωση της θέσης των μειονοτήτων.

Από την άλλη πλευρά η Αριστερά στέκεται αρνητικά ως προς το ζήτημα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ ταυτόχρονα η κριτική εστιάζεται στην αδυναμία της Ευρωπαϊκής Ένωσης να οικοδομήσει συνθήκες εκδημοκρατισμού σε μια χώρα όπως η Τουρκία. Για την Αριστερά όσο η Ε.Ε. θα κινείται στη λογική του νεοφιλελεύθερου δόγματος, και θα «βλέπει» τη κάθε υποψήφια χώρα ως μια νέα ανεκμετάλλευτη μεγάλη αγορά, οι δυνατότητές της να «επιβάλει» συμμόρφωση με τις αρχές και τις αξίες της περιορίζονται στο ελάχιστο.

Υποστηρικτές της Τουρκίας είναι οι ψηφοφόροι του Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος και των Πρασίνων με το ποσοστό των πρώτων να κυμαίνεται στο 50% του και των τελευταίων στο 55%¹¹⁵. Συγκεκριμένα θεωρούν πως η Τουρκία έχει προχωρήσει σε σημαντικές οικονομικές, πολιτικές, κοινωνικές μεταρρυθμίσεις χάρη στη δυναμική της ευρωπαϊκής ενοποίησης μια δυναμική η οποία δε πρέπει να χαθεί. Ο Γιόσκα Φίσερ πρώην Υπουργός Εξωτερικών της Γερμανίας υποστήριζε συνέχεια πως «μία ευρωπαϊκή Τουρκία θα είναι μία διαφορετική Τουρκία». Θεωρεί ότι «ακόμα και από τη συμφωνία της Άγκυρας η Τουρκία εμμέσως αλλά ξεκάθαρα αναγνωρίζεται ως Ευρωπαϊκή χώρα μιας και το άρθρο 126 της Συνθήκης της Ρώμης ορίζει ότι οποιαδήποτε Ευρωπαϊκή χώρα, που έχει δημοκρατικό σύστημα διακυβέρνησης, μπορεί να υποβάλει αίτηση προσχώρησης»¹¹⁶. Με άλλα λόγια η δημιουργία μιας κοινής πολιτικής και όχι πολιτισμικής ταυτότητας μεταξύ της ΕΕ και της Τουρκίας θα πρέπει να αποτελέσει το μόνο κριτήριο *Durch ihre Türkei-Politik geschützt* σε

---

¹¹⁵ Τσαπακίδης Χρ, «Γερμανική κοινή γνώμη και Τουρκία. Μακριά και Αγαπημένοι» στο Κοτσιαρός (2007), σελ. 45

¹¹⁶ Κουκουδάκης (2007) στο ίδιο

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

όρους ταυτότητας στο οποίο θα πρέπει να επικεντρωθεί όχι μόνο η ΕΕ, αλλά και η Ευρωπαϊκή Κοινή Γνώμη.

Επιπλέον οι πολυάριθμες τουρκικές κοινότητες ανά την Ευρώπη δε θα πρέπει να εγείρουν ζητήματα αρμονικής πολιτιστικής συμβίωσης. Η πλειοψηφία των Τούρκων μεταναστών, περίπου το 80%, είναι ψηφοφόροι του Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος. Επιπλέον ηγετικά στελέχη του SPD αναφέρουν πως όταν έχει δημιουργηθεί ένα περιβάλλον εργασιακής ασφάλειας, οικονομικής σταθερότητας, και κοινωνικής συνοχής αποτρέπονται οι μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών¹¹⁷. Από την άλλη καθοδηγούμενοι από τη πλειοψηφική αντίθεση της τουρκικής ένταξης ακόμα και μέσα στους κύκλους επιρροής του, το SDP τη δεδομένη χρονική στιγμή τάσσεται υπέρ μιας μοντέρνας και εκσυγχρονισμένης Τουρκίας στην ΕΕ, χωρίς όμως να αποσαφηνίζει εάν πρόκειται για πλήρη ένταξη ή για ειδική σχέση. Να σημειώσουμε πως η Δυτική Γερμανία δείχνει να παρουσιάζει εντονότερες αρνητικές τάσεις σε σχέση με την Ανατολική. Επίσης το γυναικείο φύλο εμφανίζεται περισσότερο απορριπτικό στην ιδέα της ένταξης, όπως και η πλειοψηφία της γερμανικής νεολαίας. Από την άλλη πλευρά οι υψηλότερες κοινωνικές τάξεις είναι πιο δεκτικές στη τουρκική υποψηφιότητα, γεγονός που ίσως ερμηνεύεται από την προσωπική εργασιακή και μορφωτική δυνατότητα, χωρίς έτσι να απειλούνται από το φόβο εισροής ανειδίκευτων εργατών.

Κρίσιμο χρονικό σημείο αποτέλεσε η ανάληψη της γερμανικής ηγεσίας από τους Χριστιανοδημοκράτες με επικεφαλής την Άγκελα Μέρκελ. Η Καγκελάρια της Γερμανίας και το κόμμα της είχε ως στόχο τη σύναψη ειδικής σχέσης μεταξύ Τουρκίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης, ταυτιζόμενη με τα 2/3 (75%) των Γερμανών οι οποίοι τάσσονται κατά της απονομής ιδιότητας πλήρους μέλους στη Τουρκία. Παρόλα αυτά η

---

¹¹⁷ Εφημερίδα «To Βήμα» 18-12-2007 παραπέμποντας στην Frankfurter Allgemeine Zeitung

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

ρεαλιστική για πολλούς προσαρμοστική αναγκαιότητα οδήγησε την Μέρκελ σε μια αξιοπρόσεκτη αντίφαση¹¹⁸. Από τη μία σε θεωρητικό επίπεδο η ίδια και το κόμμα της τάσσονται υπέρ των ειδικών σχέσεων Τουρκίας –ΕΕ, από την άλλη εν τοις πράγμασι ακολουθεί τη γερμανική εξωτερική πολιτική που χάραξε η κυβέρνηση Σρέντερ. Χαρακτηριστική είναι μάλιστα η επιστολή που είχε αποστείλει η Γερμανίδα Καγκελάριος προς τους ηγέτες του Ευρωπαϊκού Λαϊκού Κόμματος στην οποία ζητούσε ανοικτά να συμπεριληφθεί στο κείμενο του διαπραγματευτικού πλαισίου Τουρκίας-Ε.Ε., η προοπτική μιας εταιρικής σχέσης, αντί της πλήρους ένταξης, Πάγιο και πρωταρχικό αίτημα αποτελεί η εφαρμογή του Πρωτοκόλλου της Άγκυρας ως κίνηση σεβασμού και εφαρμογής του κοινοτικού κεκτημένου¹¹⁹.

Αυτή η μετατόπιση της στρατηγικής θέσης της Μέρκελ από μια προνομιακή σχέση της Άγκυρας με την Ευρώπη στη προοπτική της πλήρους ένταξης, ερμηνεύεται μέσα από τις συνιστώσες του κυβερνητικού συνασπισμού CDU-SPD. Ο συνασπισμός CDU-SPD εκφράζει ταυτόχρονα τις δύο αντιμαχόμενες αντιλήψεις για το μέλλον της Τουρκίας: τη θέση για την καθιέρωση μιας ειδικής προνομιακής σχέσης της Τουρκίας αντί της πλήρους ένταξης της Καγκελαρίου Άνγκελας Μέρκελ και τη θέση για κατοχύρωση της προοπτικής της πλήρους ένταξης του υπουργού εξωτερικών Φράνγκ Βάλτερ Στράϊνμάρκ. Η συνισταμένη θέση της γερμανικής κυβέρνησης, είναι ότι το τρένο της Τουρκίας δεν πρέπει να ανακοπεί, οι διαδικασίες μπορούν να διαρκέσουν περισσότερο, σε καμία όμως περίπτωση δεν πρέπει να παγώσουν¹²⁰.

Η ανάληψη της προεδρίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης από τη Γερμανία το α' εξάμηνο του 2007 σηματοδότησε την έναρξη ενός κύκλου

---

¹¹⁸ Κοτζιάς (2005) στο ίδιο

¹¹⁹ Fatma Yilmaz " German Elections and the possible effects on Turkey's EU Membership" Turkish weekly opinion, 12/09/07

¹²⁰ Alain Servantie (2007) στο ίδιο

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

ζυμώσεων για το μέλλον της Τουρκικής ένταξης, συσχετιζόμενης με την «ικανότητα ολοκλήρωσης» (integration capacity) της Ένωσης, στο πλαίσιο της μελλοντικής διεύρυνσης και των τάσεων που αναπτύσσονται στις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις ως προς την κατάληξη της ευρωπαϊκής πορείας της Τουρκίας. Ο κύκλος αυτός αναμένεται να ολοκληρωθεί το 2009, όταν η Γαλλία θα αναλάβει την Προεδρία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και θα πραγματοποιηθούν οι επόμενες ευρωεκλογές.

Γίνεται φανερό πως η κρίση των σχέσεων Ισλάμ-Δύσης που αποκρυσταλλώνεται μετά τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, τις επιθέσεις στο Λονδίνο, τις ταραχές στα περίχωρα του Παρισιού και σε άλλες γαλλικές πόλεις προβλημάτισε ιδιαίτερα τους πολίτες των χωρών της Ένωσης σχετικά με τη δυνατότητα ένταξης μας χώρας που θρησκευτικά ταιριάζει στο προφίλ των «ακραίων ισλαμιστών», περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη υποψήφια προς ένταξη χώρα¹²¹. Από την άλλη πλευρά η Τουρκία αποτελεί μια πρόκληση στο κατά πόσον μπορεί να συνομιλήσει ο ευρωπαϊκός πολιτισμός και διαφωτισμός με το ήπιο Ισλάμ¹²². Παρόλα αυτά δε πρέπει να υποτιμηθεί το γεγονός πως η Τουρκία παραμένει με τις αγκυλώσεις της, η πιο δημοκρατική ισλαμική χώρα στο κόσμο.

Η Γερμανία και η Γαλλία αποτελούν τις δύο πιο σημαντικές κινητήριες δυνάμεις της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης. Κατά συνέπεια οι κυβερνήσεις τους είτε λόγω πολιτικής εσωτερικής σκοπιμότητας είτε λόγω δημοκρατικής ευαισθησίας θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τη κοινή γνώμη. Η επίμονη άρνηση της Τουρκίας να εφαρμόσει το Πρωτόκολλο της Τελωνειακής, ανοίγοντας τα λιμάνια και τα αεροδρόμιά της σε κυπριακά πλοία και αεροσκάφη, αναδεικνύεται στο κατεξοχήν

---

¹²¹ The Economist, «Σε δοκιμασία οι σχέσεις Τουρκίας - Δύσης», όπως παρατίθεται στη εφ «Η Καθημερινή», 1η Οκτωβρίου 2006

¹²² Βερέμης. Ντόκος, Κωνσταντινίδης «Η Τουρκία ανάμεσα στη Δύση και το Ισλάμ» (2007) στο ίδιο

εμπόδιο της ευρωπαϊκής πορείας της, προς μεγίστη ικανοποίηση όλων εκείνων των ευρωπαϊκών ηγεσιών, που για λόγους εσωτερικών πολιτικών ισορροπιών δεν μπορούν να δεχθούν την προοπτική ενσωματώσεως της μουσουλμανικής αυτής χώρας στο ευρωπαϊκό σύστημα

3.6. Το στήριγμα της Ενταξιακής Προοπτικής της Τουρκίας από το Ηνωμένο Βασίλειο

Η Μεγάλη Βρετανία σε επίπεδο κυβέρνησης εμφανίζεται από τους πλέον ένθερμους υποστηρικτές της τουρκικής ένταξης, προσβλέποντας κυρίως στη στρατηγική αξία μιας τέτοιας συμμαχίας. Η ενδεχόμενη ένταξη της Τουρκίας εκτιμάται ότι θα επηρεάσει τόσο το διεθνή ρόλο της Ε.Ε., όσο και το γεωστρατηγικό ρόλο της Τουρκίας στην ευρύτερη γεωγραφική περιοχή. Η πάγια θέση της κυβέρνησης των Εργατικών είναι πως η «Τουρκία εφόσον συνεχίσει τις μεταρρυθμίσεις πρέπει να γίνει μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης»¹²³. Υποστηρίζει ότι η ένταξη της Τουρκίας, μιας χώρας μέλους του ΝΑΤΟ με ιδιαίτερη επιρροή στα Βαλκάνια, τη Μέση Ανατολή, και τον Καύκασο, θα έχει θετικές συνέπειες για την ίδια την Ε.Ε.. Η Τουρκία μπορεί να αποτελέσει δίοδο ασφαλούς μεταφοράς πετρελαίου και φυσικού αερίου στην Ένωση, ενισχύοντας τις προμήθειές της σε μια ενεργειακά δύσκολη εποχή. Η εν λόγω χώρα αποτελεί σταυροδρόμι μεταξύ Ε.Ε., Κασπίας, Μέσης Ανατολής, και της Ρωσίας.

Η ανάπτυξη οικονομικής συνεργασίας μεταξύ των προαναφερθεισών περιοχών μέσω της δημιουργίας επιχειρησιακών προγραμμάτων και της ανταλλαγής τεχνογνωσίας, μπορεί να ενισχύσει όχι μόνο τις εύθραυστες οικονομίες των συγκεκριμένων χωρών, αλλά και να αποτελέσει τη βάση για την ανάπτυξη της ασφάλειας στη περιοχή¹²⁴.

---

¹²³ Βλ. σχετικά» Guardian unlimited» “Turkey’s future lies in the EU, says Blair”, 30/09/2005

¹²⁴ Ζενεριάν ΕΛ., «Η υποστήριξη του Ηνωμένου Βασιλείου στην Ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας» στο Κοτσιαρός (2007), σελ. 52

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

Κατά αυτό τον τρόπο ο εξευρωπαϊσμός της Τουρκίας μπορεί να ενισχύσει τον εξωτερικό ρόλο της Ένωσης ως αξιόπιστης περιφερειακής δύναμης.

Επιπλέον, η επίσημη βρετανική ηγεσία υποστηρίζει πως η τουρκική ένταξη θα προωθήσει το τουρκικό-ισλαμικό μοντέλο διακυβέρνησης. Τα κύρια χαρακτηριστικά του αποκαλούμενου και ως «τουρκικού Ισλάμ»¹²⁵ είναι η φιλελεύθερη ερμηνεία θρησκευτικών πεποιθήσεων και ο σαφής διαχωρισμός της πολιτικής από τη θρησκεία. Η υιοθέτηση του τουρκικού Ισλάμ από όσο το δυνατόν περισσότερες μουσουλμανικές χώρες θα προωθήσει τη συνεργασία των χωρών αυτών με την Ένωση με αποτέλεσμα πολλαπλά οφέλη για όλες τις πλευρές. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο κ. Θ. Ντόκος, «σε μια εποχή που η Ευρώπη και η Δύση γενικότερα βρίσκονται σε μια αντιπαράθεση με τον ισλαμικό κόσμο, η απόφαση για ένταξη μιας χώρας με σχεδόν αμιγή μουσουλμανικό πληθυσμό, θα ήταν ένα ξεκάθαρο μήνυμα προς τον ισλαμικό κόσμο ότι δεν υπάρχουν διαφορές, διακρίσεις, προκαταλήψεις»¹²⁶.

Η υποστήριξη βέβαια δεν παρέχεται άκριτα. Απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη του προαναφερθέντος στόχου είναι ο εξευρωπαϊσμός της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, δηλαδή η ορθολογικοποίηση και η εναρμόνισή της με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου. Τα δύο μεγάλα πολιτικά κόμματα οι Εργατικοί και οι Φιλελεύθεροι με μικρές αποκλίσεις οι τελευταίοι τάσσονται σε συντριπτικό βαθμό υπέρ της προσχώρησης εξαιτίας της στρατηγικής αξίας της ένταξης¹²⁷. Τη στρατηγική αυτή αξία δείχνουν να κατανοούν και να συμμερίζονται οι πολίτες της χώρας οι οποίοι συντάσσονται κατά 40%

---

¹²⁵ Βλ. σχ. Sedat Laciner, "Turkish Islam and Turkey's EU Membership", The Journal of Turkish Weekly, 15t/6/2005

¹²⁶ Βερέμης, Ντόκος, Κωνσταντινίδης, στο ίδιο

¹²⁷ Ο γραμματέας Εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας δήλωσε πως «η Ε.Ε. πρέπει να υιοθετήσει μια ξεκάθαρη θέση υπέρ της πλήρους ένταξης της Τουρκίας», βλ. <http://www.euractiv.com/en/enlargement/eu-turkey-relations/article-129678>, 25/10/2007

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

περίπου με τη προοπτική ένταξης στις ευρωπαϊκές οικονομικές και πολιτικές δομές.

Οι πολίτες αναγνωρίζουν σε ποσοστό 35% τις σημαντικές προσπάθειες που έχει καταβάλει η Τουρκία στη προσπάθεια διαρθρωτικών αλλαγών. Γενικότερα η βρετανική κοινή γνώμη, ως αντανάκλαση των διαθέσεων των εκάστοτε πολιτικών ηγεσιών, στέκεται επιφυλακτικά απέναντι στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στη περαιτέρω θεσμική εμβάθυνσή της. Η καχυποψία της εδράζεται σε καθαρά λειτουργικά επιχειρήματα: αφενός είναι σκεπτικιστική ως προς τα οφέλη τα οποία απολαμβάνει από τη συμμετοχή της στο ευρωπαϊκό γίγνεσθαι, αφετέρου μοιάζει απρόθυμη να μεταβιβάσει ευρείες αρμοδιότητες σε υπερεθνικό επίπεδο.

Στα ευρωβαρόμετρα του 2000 μέχρι το 2006 ο αριθμός των Βρετανών που θεωρούν συμφέρουσα την ιδιότητα μέλους της Ε.Ε., είναι σχετικά μικρός. Παρόλα αυτά όταν αντιλαμβάνονται την ένταξη της Τουρκίας ως τροχοπέδη στη προώθηση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης δημιουργείτε η εξής αντίφαση: την ίδια στιγμή που τα ποσοστά υποστήριξης της Τουρκίας είναι τα δεύτερα ψηλότερα στη Ένωση μετά τη Πολωνία, η υποστήριξη για τη διεύρυνση του 2004 βρίσκεται σε χαμηλότερο επίπεδο από αυτό των -15 τότε- χωρών (31% έναντι 50%). Ως εκ τούτου οι θετικές τάσεις της κοινής γνώμης βασίζονται και σε άλλους άξονες. Εκτός από την προαναφερθείσα ενίσχυση του γεωπολιτικού ρόλου της Ένωσης, οι Βρετανοί πολίτες σε ποσοστό 35% αντιλαμβάνονται τη Τουρκία ως γεωγραφικά εβρισκόμενη στη Δύση.

Για τους Βρετανούς η ένταξη της Τουρκίας στη σημερινή ΕΕ θα σήμαινε αυτόματα και το τέλος του ομοσπονδιακού οράματος¹²⁸. Η ανυπαρξία μεγάλης τουρκικής μειονότητας στη Μ. Βρετανία που θα

---

¹²⁸ Jimenez-Torreblanca στο ίδιο σελ. 19

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

αποτελεί πόλο έλξης για τους μετανάστες, καθησυχάζει μερικώς τη κοινή γνώμη από αυτή την απειλή.

Εντούτοις αναδύεται μια νεοσύστατη συμπαγής τάση αντίθεσης προς την ενταξιακή προοπτική. Το βασικό επιχείρημα εστιάζεται στο πολιτιστικό και θρησκευτικό χάσμα το οποίο κυριαρχεί σε ποσοστό 35% ανάμεσα σε όσους εναντιώνονται στην ένταξη. Μετά τις επιθέσεις στο μετρό του Λονδίνου το αίσθημα της ισλαμοφοβίας έχει κυριεύσει τους πολίτες, οι οποίοι συνειρμικά ή όχι συνδέουν τη διαδικασία της τουρκικής υποψηφιότητας με υπόθαλψη νέων τρομοκρατικών απειλών. Η Τουρκία χαρακτηρίζεται ως δούρειος ίππος του ισλαμικού εξτρεμισμού ενώ διαγραφόμενη ένταξη της Βοσνίας ή πιο μακροπρόθεσμα βέβαια της Αλβανίας αποδεικνύει πως η ΕΕ δεν είναι ούτως ή αλλιώς μια «χριστιανική λέξη» και ότι η σύγκρουση των πολιτισμών, «δεν προκύπτει από την έλλειψη ανοχής των χριστιανών απέναντι στους μουσουλμάνους, αλλά ακριβώς από το αντίστροφο».

Η στήριξη της Τουρκίας από τη βρετανική κοινή γνώμη είναι και μετά τη πρώτη διεύρυνση του 2004 σε υψηλά επίπεδα. Συγκεκριμένα, για το έτος 2005 (στοιχεία που αποτελούν και τα μοναδικά που διατίθενται από την Eurostat) η υποστήριξη των Βρετανών πολιτών βρίσκεται κοντά στο 30%, παρά ταύτα όμως είναι μικρότερη από την αντίστοιχη της ΕΕ-25. Η αυξημένη υποστήριξη της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης μπορεί να εξηγηθεί από την πρόσφατη διεύρυνση και τα πιθανά αισθήματα αλληλεγγύης των νέων κρατών μελών για τις επόμενες υποψηφιότητες. Το δεύτερο εξάμηνο του 2005 όμως, η υποστήριξη του Ηνωμένου Βασιλείου εμφανίζεται ενισχυμένη κατά 7 μονάδες, φτάνοντας το 38%, ενώ η αντίστοιχη υποστήριξη της ΕΕ-25 μειώνεται στο 31%. Η αυξημένη υποστήριξη στο δεύτερο εξάμηνο του 2005 μπορεί να εξηγηθεί από την ανάληψη της Προεδρίας της ΕΕ από το Ηνωμένο Βασίλειο.

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

Από το 2000 έως το 2006, εντοπίζουμε μια σειρά γεγονότων που είναι πιθανό να επηρεάζουν την αντίληψη των Βρετανών πολιτών σχετικά με την ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας. Γεγονότα όπως ο θάνατος δυο Βρετανών φιλάθλων στην Τουρκία στο πλαίσιο ποδοσφαιρικού αγώνα τον Απρίλιο του 2000, πιθανώς εξηγεί μια χαμηλή σχετικά υποστήριξη κατά το δεύτερο εξάμηνο του ίδιου έτους. Επίσης, η δράση της Τουρκικής μαφίας στο Λονδίνο το 2002, η οποία θεωρείται υπεύθυνη για την διακίνηση του 70% της ηρωίνης στην Βρετανία, η απόρριψη του αιτήματος για βοήθεια των ΗΠΑ στο Ιράκ το Μάρτιο του 2003, οι τρομοκρατικές ενέργειες στην Κωνσταντινούπολη το Νοέμβριο του 2003, που σύμφωνα με δημοσίευμα του BBC προκαλούν μεγάλη συμπάθεια για τους Τούρκους πολίτες, αλλά και η ένταξη των Χωρών Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης στην ΕΕ το 2004, επηρέασαν την συμπεριφορά των Βρετανών πολιτών¹²⁹. Στη Βρετανία οι πολιτικές ελίτ μοιάζουν να χειραγωγούν την κοινή γνώμη και όχι να κατευθύνονται από αυτή. Οι δημοσκοπήσεις συχνά δεν αποτυπώνουν ρεύματα και δεν καταγράφουν τάσεις αλλά δημιουργούν γεγονότα και επιβάλλουν τάσεις που αξιοποιούν μέσα στη πολιτική ατζέντα.

3.7. Η ιδιαιτερότητα της ελληνικής κοινής γνώμης

Η μελέτη της ελληνικής κοινής γνώμης αλλά και της ελληνικής πολιτικής σκηνής αποτελεί μια ξεχωριστή, ιδιάζουσα περίπτωση εξαιτίας του πολυτάραχου παρελθόντος των δύο χωρών. Το Συμβούλιο του Ελσίνκι αποτελεί ένα κομβικό σημείο μεταστροφής της ποιότητας των σχέσεων, μιας και η ελληνική άρση του βέτο έδωσε το έναυσμα για την ευρωπαϊκή προοπτική της γείτονος.

---

¹²⁹ Ζενεριάν ΕΛ., «Η υποστήριξη του Ηνωμένου Βασιλείου στην Ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας» στο Κοτσιαρός (2007), σελ. 52

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

Στην ελληνική πολιτική πραγματικότητα η μεγάλη πλειοψηφία της κοινής γνώμης αντιτίθεται στη τουρκική ένταξη, κυμαινομένη γύρω στο 70%, ενώ από την άλλη πλευρά τα δυο μεγαλύτερα πολιτικά κόμματα τόσο η Νέα Δημοκρατία όσο και το ΠΑΣΟΚ υποστηρίζουν την πλήρη ένταξη της Τουρκίας¹³⁰. Ο Συνασπισμός της Ριζοσπαστικής Αριστεράς είναι επίσης οπαδός της ένταξης, ενώ από την άλλη το ΚΚΕ εναντιώνεται στην τουρκική ένταξη εξαιτίας της γενικότερης αντίθεσής του στις πολιτικές επιλογές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι λόγοι αντίθεσης του στη τουρκική υποψηφιότητα, δεν σχετίζονται με καμία από τις τρεις θεωρητικές προβληματικές που είχαμε θέσει. Εξάλλου το ΚΚΕ ήταν αντίθετο και στη κυπριακή ένταξη στην Ένωση έχοντας ως άξονα σκέψης πως η συμμετοχή στην Κοινότητα οξύνει παρά επιλύει τα προβλήματα¹³¹.

Οι επίσημες απόψεις των πολιτικών κομμάτων δεν συνεπάγονται την αυτόματη και κάθετη επιβολή στα στελέχη τους. Παρόλα αυτά η ειδοποιός διαφορά μεταξύ των θέσεων των κυριάρχων πολιτικών κομμάτων της Ελλάδας και των υπολοίπων εξεταζόμενων χωρών, είναι πως συνδέονται άρρηκτα με τους βασικούς στρατηγικούς στόχους της Ελλάδας σε σχέση με τη Τουρκία σε βραχυχρόνια και μακροχρόνια βάση¹³²:

- Την εξουδετέρωση ή ελαχιστοποίηση της απειλής που η χώρα αυτή αντιπροσωπεύει για την Ελλάδα και τη Κύπρο.
- Τον αποτελεσματικό έλεγχο της Τουρκίας στο ρόλο της ως αναδυόμενης «περιφερειακής δύναμης»

---

¹³⁰ Βλ. Μαυρής Γιάννης «Δύσπιστη προς τη Τουρκία η κοινή γνώμη», Εφ. Καθημερινή 11/06/06

¹³¹ Βλ. σχ. “Κομμουνιστική Επιθεώρηση” Οι θέσεις του Κ.Κ.Ε. για την ένταξη της Κύπρου στην Ε.Ε. . Ιανουάριος 2004

¹³² Βλ. Θεοδωρόπουλος Β., «Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις μετά το Ελσίνκι» στο Βερέμης, Ντόκος, (2002) σελ 623-629 και Μολυβιάτης Π., “Ευρώπη και Ελληνοτουρκικές σχέσεις: με τα βλέμματα στραμμένα στο μέλλον”, Η Καθημερινή — The Economist, 29/04/2005

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

- Την εγκαθίδρυση ενός «προτύπου συνεργασίας» και σταθερών φιλικών σχέσεων στη βάση των αρχών του διεθνούς δικαίου, συνθηκών.

Συγκεκριμένα:

- Ως προς το Αιγαίο: Προσδιορισμός των συνόρων και του καθεστώτος στο Αιγαίο με τον πιο ακριβή και αδιαμφισβήτητο τρόπο για να μη μπορεί η Τουρκία να επικαλείται νομιμοποιητική βάση στις διεκδικήσεις της για τη δημιουργία προβλημάτων.
- Ως προς τη Κύπρο: Επανένωση της νήσου στο πλαίσιο μιας διζωνικής, δικοινοτικής ομοσπονδίας, στόχος δηλαδή είναι η επίλυση του κυπριακού υπό την ασφαλή ομπρέλα της Ένωσης.

Η επίσημη πολιτική ηγεσία συνδέει τη διαδικασία εξευρωπαϊσμού της Τουρκίας με αυτή του εκδημοκρατισμού του πολιτικού της συστήματος¹³³. Κάτι τέτοιο αποσκοπεί στην ορθολογικοποίηση των διμερών σχέσεων μέσα από το ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο στο οποίο λειτουργούν μηχανισμοί για τον έλεγχο και τη πειθαρχία τόσο της εξωτερικής όσο και της εσωτερικής συμπεριφοράς μιας χώρας. Σε δεύτερο επίπεδο η εγκαθίδρυση ενός ευρωπαϊκού τύπου δημοκρατικού συστήματος καθιστά εξαιρετικά δυσχερή τη προσφυγή στην εξωτερική βία.

Εξάλλου η Τουρκία συμμετέχει ήδη σε πλήθος ευρωπαϊκών δομών, όπως στο Συμβούλιο της Ευρώπης, συμβάλλοντας στην οικοδόμηση της ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής, έχοντας μια συσσωρευμένη εμπειρία. Αν και δεν συνδέονται ευθέως με καμία από τις τρεις προβληματικές που έχουμε οριοθετήσει ως μεθοδολογικά εργαλεία ανάλυσης, εντούτοις ο εκδημοκρατισμός του τουρκικού πολιτικού συστήματος δείχνει να προσεγγίζεται μέσα από τη θεωρία κόστους και οφέλους (instrumental), σε επίπεδο διμερών σχέσεων Ελλάδας και Τουρκίας.

---

¹³³ Παπαγιαννάκης Μ., “Αελογισμένη Συναίνεση στην Ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας”, Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ – The Economist, 29/04/2005

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

Από την άλλη πλευρά υπάρχουν μια σειρά αντεπιχειρημάτων πάνω σε αυτά ακριβώς τα ζητήματα τα οποία προβάλλουν όσοι αντιτίθενται στη κοινή γνώμη.

- Πολλοί είναι αυτοί που αμφισβητούν την ικανότητα της Ένωσης να επιβάλλει δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις σε μια χώρα με τις ιδιαιτερότητες της Τουρκίας. Αμφισβητούν το γεγονός πως η ένταξη στην Ε.Ε. μπορεί να λειτουργήσει μηχανιστικά και αιτιοκρατικά στην πολιτική εξομάλυνση μιας χώρας. Η αποτελεσματικότητα της θεσμικής δυναμικής δεν επαρκεί για να ανατρέψει τις καθεστηκυίες δομές του τουρκικού πολιτικού συστήματος¹³⁴.
- Για τον παραπάνω λόγο η επίλυση του κυπριακού δεν πρέπει απαραίτητα να συνδεθεί με τη διαδικασία εξευρωπαϊσμού της Τουρκίας¹³⁵.
- Η συστέγαση των δυο χωρών σε μια σειρά από οργανισμούς όπως στο ΝΑΤΟ και το Συμβούλιο της Ευρώπης δεν έχει αποτρέψει την ανάπτυξη μιας σειράς γεγονότων όπως τη κρίση στη Σμύρνη το 1953, την εισβολή στη Κύπρο, τη κρίση των Ιμίων, τη δημιουργία γκρίζων ζωνών, τη συνεχή αμφισβήτηση του Εθνικού Εναερίου χώρου¹³⁶. Το πιο πρόσφατο παράδειγμα συνδέεται με την άρνηση της Τουρκίας για εφαρμογή του Κοινοτικού Κεκτημένου, και τη μη αναγνώριση της Κυπριακής Δημοκρατίας.

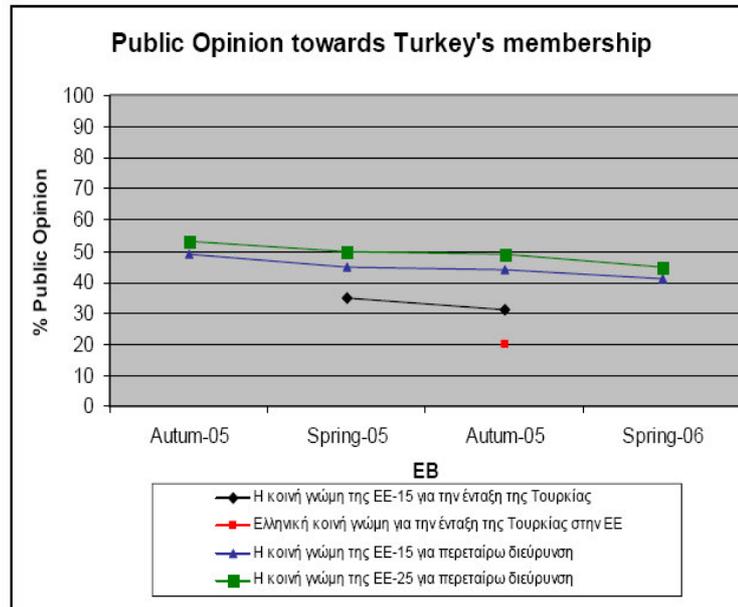
---

¹³⁴ Σαροής Ν., πρόλογος στο *Η Τουρκία στον 21ο αιώνα* Γιαλλουρίδης, (2004)

¹³⁵ Λυγερός Στ. «Καθημερινή», 2/6/06

¹³⁶ Είναι χαρακτηριστικό πως τόσο στο ΝΑΤΟ, όσο και στον Ο.Η.Ε. παρατηρήθηκε μια ουδέτερη αντιμετώπιση της κρίσης των Ιμίων, μέσα από μια λογική των ίσων αποστάσεων. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αντιμετώπισε επιφυλακτικά το ζήτημα, μολονότι η Ελλάδα είναι πλήρες μέλος της.

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

πηγή: Ευρωβαρόμετρα 2005, 2006

Η υποστήριξη της τουρκικής υποψηφιότητας από την ελληνική κοινή γνώμη, αυξομειωνόταν ανάλογα με τα εποχιακά περιστατικά που καθόριζαν τις σχέσεις των δύο χωρών.

Περίοδος 1999-2001

Το Συμβούλιο του Ελσίνκι έδωσε μια σαφή δυναμική υποστήριξης της προοπτικής ένταξης. Η Διπλωματία των Σεισμών βοήθησε στη πρόοδο των ελληνοτουρκικών σχέσεων με θετικές επιπτώσεις στο ποσοστό αποδοχής της τουρκικής υποψηφιότητας από την ελληνική κοινή γνώμη. Από την άλλη πλευρά έλαβε χώρα η υπόθεση Οτσαλάν η οποία όξυνε για μια ακόμη φορά το κλίμα. Το ποσοστό υπέρ της τουρκικής υποψηφιότητας σε αυτή τη περίοδο κυμαίνεται από 30 σε 40%¹³⁷.

¹³⁷ Βλ. Fuat Keyman and Ziya Oni, (March 2003) *Democratization and Challenges to the Turkish State in the Presence of a Powerful EU Anchor: The Post- Helsinki Era*, Koc University,

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

Περίοδος 2002-2004

Το Συμβούλιο της Κοπεγχάγης αποφασίζει να εντάξει δέκα νέα κράτη, γεγονός από μόνο του απαγορευτικό για την άμεση προσχώρηση νέων μελών. Η συζήτηση γύρω από το σχέδιο Ανάν και η διενέργεια δημοψηφισμάτων, φυσικό ήταν να δημιουργήσει άλλη μια περίοδο έντασης. Το ποσοστό υποστήριξης παρουσιάζει σημάδια πτώσης και κυμαίνεται μεταξύ 20 και 25%¹³⁸.

Περίοδος 2005-2007

Οι προκλήσεις της τουρκικής πλευράς προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αλλά και η άρνηση της Τουρκίας να αναγνωρίσει τη Δημοκρατία της Κύπρου, αντιβαίνουν στο κοινοτικό κεκτημένο. Την ίδια περίοδο το Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας και η τουρκική Βουλή επιβεβαιώνει τη κήρυξη “casus belli” σε περίπτωση που η Ελλάδα αποφασίσει να αυξήσει τα χωρικά της ύδατα σε 12 ναυτικά μίλια. Τη περίοδο αυτή τα ποσοστά της κοινής γνώμης παραμένουν χαμηλά γύρω στο 20 με 24%.

Ποσοστό ψηφοφόρων υπέρ/ κατά της τουρκικής ένταξης¹³⁹

ΚΟΜΜΑΤΑ	ΝΑΙ	ΟΧΙ
Ν.Δ.	30-35%	65-70%
Π.Α.Σ.Ο.Κ.	35-40%	60-65%
Κ.Κ.Ε.	20-25%	65-70%
ΣΥ.ΡΙ.Ζ.Α.	65-70%	30-35%
Λ.Α.Ο.Σ.	2-5%	95-98%

¹³⁸ Ευρωβαρόμετρο 63 «Public Opinion in the European Union”

¹³⁹ Όπως παρατίθεται από Εφ. «Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία» 26/11/06

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

Ένα σημαντικό κομμάτι της κοινής γνώμης αλλά και στελέχη των δυο μεγαλύτερων πολιτικών σχηματισμών ασπάζεται τη προοπτική της ειδικής σχέσης με τη Τουρκία¹⁴⁰. Αν και ποτέ στο παρελθόν κάποια υποψήφια χώρα δεν έχει εκπέσει σε ειδικό καθεστώς εντούτοις οι προαναφερθείσες ιδιαιτερότητες, αλλά και η φαινομενική αδυναμία άμεσης ένταξης, έχει επικαιροποιήσει αυτή τη δυνατότητα. Σε αυτό προστίθεται η απουσία εντός Ε.Ε. μιας αποκρυσταλλωμένης συνεκτικής σχέσης για τη Τουρκία.

Η λογική της προνομιακής σχέσης φαίνεται πως βασίζεται σε δύο επίπεδα:

- A. Την τελωνειακή ένωση και συμμετοχή της Τουρκίας στην ευρύτερη ενιαία εσωτερική αγορά (κάτι που λαμβάνει χώρα ήδη με τις χώρες του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου)
- B. Την επιλεκτική συμμετοχή της Τουρκίας στην κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφάλειας και άμυνας

Η Ευρωπαϊκή Ένωση θα έχει «κλειδώσει» τη συμμετοχή της Τουρκίας σε δυο σημαντικές πολιτικές, αξιοποιώντας τόσο την μεγάλη αγορά όσο και τον γεωστρατηγικό ρόλο της χώρας. Από την άλλη πλευρά έχει αποκλειστεί η θεσμική παρουσία της Τουρκίας στους στα όργανα της Ένωσης, σε μια σειρά από πολιτικές αλλά και στον προϋπολογισμό της.

Η διαμόρφωση βέβαια μιας εταιρικής σχέσης εξαρτάται όχι μόνο από τις διαθέσεις της Ε.Ε., αλλά και από την ίδια την ανθεκτικότητα της πολιτικής ηγεσίας της Τουρκίας, των κοινωνικών και οικονομικών δυνάμεων να προχωρήσουν στις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις¹⁴¹. Μια σχέση που δείχνει να μη συμφέρει την Τουρκία, ενώ η Ένωση με όρους κόστους και οφέλους σε πραγματιστικό επίπεδο φαίνεται πως ευνοείται. Ένα

---

¹⁴⁰ Ιορδανίδης Κ., «Ελλάς και ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας» www.agoraideon.gr 5/2006

¹⁴¹ Κουλουμπής Θ., Ομιλία στο Μέγαρο Καρατζα 5/10/2006, «Ελλάδα-Τουρκία στην Ε.Ε.»

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

τέτοιο καθεστώς δεν ευνοεί καθόλου την Ελλάδα εφόσον η Τουρκία δε θα υπακούει σε ένα σύστημα αρχών και μηχανισμών πειθάρχησης της Ε.Ε.. Η αλλαγή που στην προκειμένη περίπτωση ταυτίζεται με τον εξευρωπαϊσμό απαιτεί μία σειρά αλλαγών (δομικών, διοικητικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών) αναμένεται να σταματήσει. Η Τουρκία δε θα έχει καμία υποχρέωση εναντίων της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θα έχει τα πλεονεκτήματα ως «οιονεί» μέλος της, χωρίς όμως να υπέχει τις αναλογικές δεσμεύσεις κάθε κράτους μέλους.

Κωδικοποιημένα:

- Οι έλληνες πολίτες δεν πιστεύουν ότι η Τουρκία ανήκει μερικώς στην Ευρώπη τόσο λόγω της γεωγραφικής της θέσης (ΕΛΛ:57% - ΕΕ25: 35%)¹⁴² όσο και της ιστορίας της (ΕΛΛ:84% - ΕΕ25: 45%).
- Αν και οι τούρκοι πολίτες στη μεγάλη πλειονότητά τους (61%) υποστηρίζουν ότι η είσοδος της χώρας τους στην Ε.Ε. θα ενίσχυε την ασφάλεια στην περιοχή, οι έλληνες ερωτηθέντες εμφανίζονται να έχουν αντίθετη άποψη, καθώς διαφωνούν με αυτή την υπόθεση σε ποσοστό 68% (ΕΛΛ: 55% - ΕΕ25: 48%). Σημειώνεται ότι το ελληνικό αρνητικό ποσοστό είναι το δεύτερο υψηλότερο του συνολικού δείγματος μετά από αυτό της Αυστρίας (72%).
- Οι έλληνες πολίτες, συγκεντρώνοντας το υψηλότερο αρνητικό ποσοστό του δείγματος (74%), δεν πιστεύουν ότι η είσοδος της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση θα προαγάγει την αμοιβαία κατανόηση των ευρωπαϊκών και των μουσουλμανικών αξιών (ΕΕ25: 47%).
- 7 στους 10 Έλληνες (ΕΛΛ: 73% - ΕΕ25: 55%) πιστεύουν ότι οι πολιτισμικές διαφορές μεταξύ της Τουρκίας και των κρατών-μελών της Ε.Ε. είναι ιδιαίτερα σημαντικές για να επιτραπεί η είσοδος της

---

¹⁴² Στις παρενθέσεις λαμβάνει χώρα σύγκριση των ποσοστών αποδοχής συγκεκριμένων αντιλήψεων, όπως απορρέουν από τα Ευρωβαρόμετρα 52-63

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

Τουρκίας στην Ε.Ε. Αξιοσημείωτο είναι ότι την ίδια άποψη συµμερίζονται και στην τουρκοκυπριακή κοινότητα (64%), όπως επίσης ότι το αντίστοιχο ποσοστό του τουρκικού δείγµατος εμφανίζεται σχετικά υψηλό (46%).

Από τη µία πλευρά, είναι γεγονός ότι η ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας συνεισέφερε στην θετική πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων από το 1999 και µετά, αλλά από την άλλη, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται µόνο στο πλαίσιο των ευρωτουρκικών. Η ΕΕ πρέπει να χρησιµεύει ως ένα βοηθητικό πλαίσιο, στο οποίο η Ελλάδα και η Τουρκία θα δεσµεύονται να λύσουν τις διαφορές τους, αποκλειστικά στο πλαίσιο συµμόρφωσης της Τουρκίας µε το ευρωπαϊκό κεκτηµένο. Πρώτον, γιατί όσο η ΕΕ παραµένει ένας κυρίως οργανισµός οικονοµικής συνεργασίας, ανεπαρκής για να εκπληρώσει τους πολιτικούς της σκοπούς, δεν είναι σε θέση ούτε να µεταµορφώσει την Τουρκία, ούτε να την υποχρεώσει να αλλάξει τη στάση της απέναντι στην Ελλάδα και την Κύπρο, και δεύτερον γιατί η Τουρκία είναι ήδη προκατειληµµένη εναντίον της ΕΕ και θα κάνει ό,τι είναι δυνατόν για να εκπληρώσει τα κριτήρια χωρίς «υποχωρήσεις» έναντι της Ελλάδας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η κεµαλική παράδοση στις σχέσεις µε την Ευρώπη και τη διαδικασία εκδηµοκρατισµού: Από τον Κεµάλ στην Κοπεγχάγη

Η κατάρρευση της Οθωµανικής Αυτοκρατορίας, οφειλόταν σε µεγάλο βαθµό στον πολυεθνικό χαρακτήρα της και στις θρησκευτικές συγκρούσεις και διαφοροποιήσεις, κάτι που οδήγησε τις πολιτικές ελίτ στην εγκαθίδρυση ενός “κοσµικού κράτους µε οµογενοποιηµένο εθνικισµό” ως άξονα διατήρησης της συνοχής του. Αρχικά αυτό ήταν κατανοητό στο πλαίσιο του νεοσύστατου κράτους, προοδευτικά όµως λειτούργησε

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

ανασταλτικά στην θεμελίωση μιας γνήσιας δημοκρατίας στο πολιτικό σύστημα.

Ο. υποψίες της καθεστηκυίας τάξης απέρρεαν από οποιοδήποτε εσωτερικό κίνημα αμφισβήτησης των κεμαλικών αρχών, είτε αυτό προερχόταν αντιπολιτευτικά μέσω των κοινοβουλευτικών διαδικασιών, είτε εξωκοινοβουλευτικά με τη συμμετοχή ευρύτερων κοινωνικών ομάδων. Παράλληλα στη τουρκική πολιτική σκηνή παραδοσιακά διαχέεται ο φόβος της “κρυφής ατζέντας”, που κρύβεται πίσω από διακηρύξεις περί εκδημοκρατισμού¹⁴³.

Εφ’ όσον ο στόχος ήταν η εγκαθίδρυση ενός ομογενοποιημένου και κοσμικού έθνους κράτους που προέκυψε από τις στάχτες της πολυεθνικής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η κρατική ελίτ εκμεταλλεύτηκε κάθε ευκαιρία προκειμένου να δημιουργήσει φιλικές σχέσεις με τους παλιούς εχθρούς της.

Ο στρατηγικός προσανατολισμός αυτής της κίνησης απέβλεπε στην αποφυγή ανάμειξης των μεγάλων δυνάμεων στα εσωτερικά της δρώμενα, ούτως ώστε να βαδίζει απερίσπαστη στην πραγματοποίηση των στόχων που είχε θέσει¹⁴⁴, χωρίς το ενδεχόμενο εξωτερικής παρέμβασης.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η κεμαλική πολιτική και στρατιωτική ελίτ ήταν ανέκαθεν φιλοευρωπαϊκά προσανατολισμένη. Ο εκδυτικισμός (westernization) ήταν και παραμένει ένας βασικός πυλώνας του κεμαλισμού. Οι μεταρρυθμίσεις του Ατατούρκ στον τρόπο ντυσίματος, την υιοθέτηση του λατινικού αλφαβήτου και του

---

¹⁴³ Βλ. Simon V. Mayall, *“Turkey: Thwarted Ambition”*, McNair Paper 56, Institute for National Strategic Studies, National Defense University, Washington DC Σημ: τον ίδιο φόβο παρατηρούμε ακόμη και σήμερα από μέρους του τουρκικού κατεστημένου για μια “κρυφή ισλαμική agenda” πίσω από τις προσπάθειες εκδημοκρατισμού της κυβέρνησης Ερντογάν

¹⁴⁴Βλ. Tarik Oguzlu, (Autumn 2002) *“The Clash of Security Identities: The Question of Turkey's Membership in the European Union”*, International Journal, Vol. 54, No. 3,

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

γρηγοριανού ημερολογίου καθώς και η δημιουργία ενός αστικού, ποινικού και εμπορικού νομικού κώδικα, καθώς και ενός συντάγματος βασισμένου στα ευρωπαϊκά πρότυπα, επιβεβαιώνουν την άποψη αυτή¹⁴⁵. Οι ψυχροπολεμικές συνθήκες έδωσαν τη δυνατότητα στο κεμαλικό κατεστημένο να παζαρέψει με τους Ευρωπαίους την εξωτερική του πολιτική, λαμβάνοντας ως αντάλλαγμα εγγυήσεις για την ευρωπαϊκότητά της¹⁴⁶, θέτοντας σε δεύτερη μοίρα τον εκδημοκρατισμό της χώρας, το επίπεδο και η ποιότητας του οποίου υπολείπονταν σε μεγάλο βαθμό των ευρωπαϊκών standards. Επιπρόσθετα η ΕΟΚ με περισσότερο διακυβερνητικά χαρακτηριστικά δεν είχε στις άμεσες προτεραιότητές τη προώθηση της δημοκρατίας και τη προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹⁴⁷ στις όμορες χώρες.

Η σύγχρονη ιστορία της Τουρκικής Δημοκρατίας είναι η ιστορία μιας πορείας εκσυγχρονισμού. Σε αυτή την πορεία ο εκσυγχρονισμός και ο εκδυτικισμός ταυτίζονται. Όπως ενδεικτικά δήλωσε ο Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ, «η Τουρκική Δημοκρατία έπρεπε να φτάσει στο επίπεδο του σύγχρονου πολιτισμού, που δεν ήταν τίποτε άλλο παρά ευρωπαϊκός πολιτισμός».

Η νέα τουρκική πραγματικότητα δεν ήταν αποτέλεσμα μιας εξελικτικής διαδικασίας, αντίθετα είχε επιβληθεί εκ των άνω, από "κοινωνικούς μηχανικούς" που είχαν πάρει την κρατική εξουσία στα χέρια τους.

Στο Κεμαλικό εκσυγχρονιστικό σχέδιο, εκσυγχρονισμός και εκδυτικισμός αποτελούσαν εν πολλοίς συνώνυμους όρους και, ασφαλώς, η δημιουργία στενών σχέσεων με την Ευρώπη αποτελούσε αντιστοίχως εύλογη προϋπόθεση για τον εκδυτικισμό. Η Τουρκία αποτέλεσε ένα από

---

¹⁴⁵ Βλ. Nathalie Tocci, (September 2001) "21st Century Kemalism: Redefining Turkey – EU Relations in the „Post- Helsinki Era“, CEPS Working Document No 170,

¹⁴⁶ Βλ. Ihsan Dagi, (September 2001) "Human Rights and Democratisation: Turkish Politics in the European Context", Southeast European and Black Sea Studies, Vol. 1, No. 3,

¹⁴⁷ Ziya Oni στο ίδιο (2003)σελ 35

τα κράτη που προσπάθησαν να αναμειχθούν ενεργά στη διαδικασία της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, από τα πρώτα βήματά της, όντας συνδεδεμένο μέλος το 1963. Το βάθος της σχέσης που αναπτύχθηκε μεταξύ Τουρκίας και Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά την περίοδο 1963-1999, όταν η πρώτη κατέστη υποψήφια προς ένταξη χώρα, δε θα πρέπει να υποτιμάται.

Για να είμαστε σε θέση να εξηγήσουμε τις διακυμάνσεις των ευρωτουρκικών σχέσεων, είναι σημαντικό να εκτιμήσουμε τη σημασία που δίνουν οι φορείς λήψεως αποφάσεων στην Τουρκία στην εκπλήρωση των κριτηρίων και προαπαιτούμενων ένταξης, η οποία δεν εξαρτάται μόνο από τις προτεραιότητες της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, αλλά και από εσωτερικούς παράγοντες, που σχετίζονται με την ισχύ και την επιρροή των φορέων λήψεως αποφάσεων.

4.1. Οι διεργασίες στο εσωτερικό της Τουρκίας: Ευρωσκεπτικιστές και Φιλοευρωπαίοι

Η υποψηφιότητα της Τουρκίας για πλήρη ένταξη στην ΕΕ αποτελούσε πάντοτε ένα θέμα μείζονος σημασίας τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στις συζητήσεις για το μέλλον της ΕΕ. Μετά την υπογραφή της Τελωνειακής Ένωσης το 1995, οι ευρωτουρκικές σχέσεις πέρασαν από σημαντικές διακυμάνσεις μέχρι τη Σύνοδο Κορυφής των Βρυξελλών το 2004, όταν η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με γνωμοδότησή της στο Συμβούλιο Υπουργών εισηγήθηκε ότι η Τουρκία «επαρκώς πληροί» τα κριτήρια της Κοπεγχάγης και η 3η Οκτωβρίου 2005 ορίστηκε ως επίσημη ημερομηνία έναρξης των διαπραγματεύσεων. Από τότε όμως, οι ευρωτουρκικές σχέσεις βιώνουν μια νέα περίοδο κρίσης¹⁴⁸.

---

¹⁴⁸ Βλ. R. Quinn Meham, (2004) 'From the ashes of virtue, a promise of light: the transformation of political Islam in Turkey', *Third World Quarterly*, Vol. 25, No. 2, , σελ. 348.

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

Αν και υπάρχουν πολλοί που θεωρούν ότι η ευρωπαϊκή ένταξη αποτελεί την ολοκλήρωση του εξευρωπαϊσμού της Τουρκίας, υπάρχουν αρκετοί που αντιτίθενται σε αυτή την προοπτική.

Οι απαιτήσεις της Ε.Ε. σχετικά με τις πολιτικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις ως προϋπόθεση για την ένταξη της Τουρκίας, έχουν ενεργοποιήσει μια σημαντική συζήτηση το εσωτερικό της χώρας. Ορισμένοι θεωρούν τους όρους της ΕΕ ως μια σπουδαία ευκαιρία για τον εξευρωπαϊσμό, τη προαγωγή της δημοκρατίας, τη προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το «άνοιγμα» της Τουρκικής κοινωνίας και πολιτικής, ενώ άλλοι προσομοιάζουν την ένταξη με απρόκλητη και επικίνδυνη επέμβαση, η οποία υπονομεύει τη σταθερότητα και τη επιβίωση του κράτους ¹⁴⁹.

Οι μεταρρυθμίσεις που βοηθούν στον εκδημοκρατισμό, η σύγκλιση της περιφέρειας προς το αναπτυγμένο κέντρο και η αναδυόμενη αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο, συνιστούν σημαντικά βήματα για την εξέλιξη της χώρας¹⁵⁰. Παρά τις ορισμένες οπισθοδρομήσεις, η χώρα παρουσιάζει πρόοδο σε ορισμένα πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα. Εντούτοις, η αλλαγή είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο. Ο εκσυγχρονισμός και εξευρωπαϊσμός του τουρκικού πολιτικού συστήματος υπαγορεύει τη θεσμική βελτίωση, γεφυρώνοντας το χάσμα μεταξύ του κέντρου και της περιφέρειας, την οικονομική ανάπτυξη. Αλλά ακόμα και η σημαντική πρόοδος στους τομείς αυτούς, δεν αρκεί για να επιλύσει όλα τα προβλήματα. Υπάρχει ακόμα ένα πολύ κρίσιμο σημείο, που αποτελεί και το δυσκολότερο του ζητήματος: Η ανάγκη για αλλαγή στη νοοτροπία.

Η σοβαρή αντίφαση μεταξύ των ιδεών και των κατεστημένων συμφερόντων είναι δύσκολο να υπερκεραστεί σε μια κοινωνία που

---

¹⁴⁹ Μαζιώτης στο ίδιο σελ 2

¹⁵⁰ Βλ. Emek, U. (December 2004) *Understanding structural reforms in Turkey at the Turkey and the EU enlargement: Processes of Incorporation*, Griffiths, R. and Özdemir, D. (ed.), Istanbul University Press, Istanbul

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

εξουσιάζεται από μια πατριαρχική νοοτροπία και μια συντριπτικά συγκεντρωτική πολιτική δομή¹⁵¹. Η επίτευξη μιας ριζικής επαναθεμελίωσης δεν μπορεί να βασιστεί απλά και μόνο στις μεταρρυθμιστικές διεργασίες της ευρωπαϊκής ένταξης. Απαιτούνται δομικές αλλαγές απόρροια συνεχών και σταθερών πιέσεων μέσα από μια αμφίδρομη διαδικασία κοινωνίας και πολιτικών ελίτ. Οι αναγκαίες κοινωνικές διεργασίες είναι αναγκαίες ώστε να αναδείξουν τις εγγενείς αντιφάσεις του κεμαλικού κράτους και να διασφαλίσουν μια αυθεντική και εις βάθος αλλαγή. Ακόμα και σήμερα, το βασικό «διλληματικό» εμπόδιο στην ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας, παραμένει ο πατεριναλιστικός χαρακτήρας του πολιτικού συστήματος και ο κυρίαρχος ρόλος του στρατεύματος ως εγγυητή του συστήματος αυτού¹⁵².

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο είναι σημαντικό να συγκρίνουμε τους ευρωσκεπτικιστικούς και τους φιλοευρωπαϊκούς κύκλους στην σχετικά με την διαλεκτική σύνδεση του εκδημοκρατισμού της χώρας με την ενταξιακή της πορεία στην ΕΕ. Υπάρχουν μερικά θεμελιώδη σημεία γύρω από τα οποία αυτοί οι δύο κύκλοι συγκλίνουν παρά τις διαφορές τους.

Κατ' αρχάς, και οι δύο υποστηρίζουν την άποψη ότι η διαδικασία του εκδημοκρατισμού έχει συνδεθεί σε πολύ μεγάλο βαθμό με τη διαδικασία του εξευρωπαϊσμού. Δεύτερον¹⁵³ και οι δύο υποστηρίζουν ότι ο εκδημοκρατισμός είναι το πιο κατάλληλο σχέδιο δράσης για το κράτος ώστε να είναι σε θέση να αντιμετωπίσει τις πολύπλευρες απειλές ασφάλειας της μεταψυχροπολεμικής εποχής. Συμφωνούν ότι μια δημοκρατικότερη δομή κράτους και κοινωνίας θα ήταν πιο

---

¹⁵¹ Βλ. Καραγιαννάκου Β., Το Πολιτικό Ισλάμ στη Τουρκία: Η περίπτωση του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP) στο www.ekem.gr. 3/09/07

¹⁵² Γιαλλουρίδης (2004), στο ίδιο.

¹⁵³ Barry Buzan and Thomas Diez, (Spring 1999) "The European Union and Turkey", Survival, vol 41 no 1, , p. 34

αποτελεσματική για την επίτευξη ειρήνης, ευημερίας και αρμονικής συμβίωσης στο εσωτερικό¹⁵⁴. Η λογική τους είναι ότι εάν δεν σταθεροποιηθεί η εσωτερική ομαλότητα, μέσα σε ένα δημοκρατικό πολιτικό σύστημα, οι κυβερνήσεις δεν θα είναι σε θέση να εκμεταλλευτούν τις ευκαιρίες της μετα-ψυχροπολεμικής εποχής στο εξωτερικό πεδίο και σχεδόν πάντα θα αναλώνονται σε συνεχείς ενδότερες συζητήσεις σχετικά με την ταυτότητα της Τουρκίας. Τρίτον, και οι δύο συμμερίζονται ένα κοινό δίλημμα: πώς θα βρεθεί μια ισορροπία μεταξύ της αυξανόμενης επιθυμίας της Τουρκίας να αποκτήσει την ιδιότητα μέλους της ΕΕ και της αυξανόμενης απροθυμίας της ΕΕ να της χορηγήσει αυτή την ιδιότητα σύντομα. Ανησυχούν ότι η ασάφεια γύρω από τις αληθινές προθέσεις των μελών της ΕΕ απέναντι στην Τουρκία μπορεί να παραλύσει τις διαδικασίες εκδημοκρατισμού και εξευρωπαϊσμού στην χώρα τους¹⁵⁵. Η βασική αιτία έγκειται στην κοινή ανησυχία για τις ενδεχόμενες συνέπειες που θα προκύψουν, εάν η Τουρκία δεν εισέλθει στην Ευρωπαϊκή οικογένεια, ακόμα κι αν έχει πραγματοποιήσει όλες τις ριζικές μεταρρυθμίσεις στην προσπάθεια μετατροπής της σε μια φιλελεύθερη-πλουραλιστική δημοκρατία, στη διαδικασία συμμόρφωσης με τα κριτήρια ένταξης¹⁵⁶.

Σημαντικό τμήμα των μελετητών υποστηρίζει ότι αφού η ΕΕ είναι τόσο απρόθυμη στο να υποδείξει έστω ένα μελλοντικό χρονικό ορίζονται για την απονομή της ιδιότητας του κράτους μέλους, η διαδικασία

---

¹⁵⁴ Wolfango Piccoli, (2003) *“European Integration in Turkish Identity Narratives: The Primacy of Security”*, paper prepared for the 7th CGES Graduate Student Conference, Georgetown University, , Tarik Oguzlu, (2002) *“The Clash of Security Identities: The Question of Turkey's Membership in the European Union”*, International Journal, Vol. 54, No. 3,

¹⁵⁵ Dietrich Jung, (2001) *“Turkey and Europe Ongoing Hypocrisy, Copenhagen Peace Research Institute”*, Working Paper 35,

¹⁵⁶ Ian Manners, (2002) *“Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?”*, Journal of Common Market Studies, Vol. 40, No. 2, , George Christou, (2002) *“The European Union and Cyprus: The Power of Attraction as a Solution to the Cyprus Dispute”*, Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe, Issue 2,

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

εκδημοκρατισμού ίσως οδηγήσει στην αποδυνάμωση της χώρας, προλειαίνοντας για την αύξηση των κουρδικών και των ισλαμικών αξιώσεων¹⁵⁷. Πρεσβεύουν την άποψη πως οι σημαντικότερες αποφάσεις συνόδων κορυφής της ΕΕ, αναφορικά με το ευρωπαϊκό μέλλον της Τουρκίας (Λουξεμβούργο το 1997, Ελσίνκι 1999 και Κοπεγχάγη το 2002), δεν αρκούν ώστε διασφαλίσουν ποιοτικά τον εκδημοκρατισμό της χώρας¹⁵⁸.

Το εθνικιστικό κόμμα ΜΗΡ του Ντεβλέτ Μπαχτσελί, ανεδείχθη ως κυρίαρχο στοιχείο του ισχυρού ευρωσκεπτικιστικού συνασπισμού¹⁵⁹. Το κόμμα αυτό ήταν εκείνο που αντιτάχθηκε περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο, στις νομοθετικές μεταρρυθμίσεις που ήταν απαραίτητες για την εκπλήρωση των κριτηρίων της Κοπεγχάγης. Ιδιαίτερα έντονη ήταν η αντίδραση του στις νομοθετικές μεταρρυθμίσεις της 3ης Αυγούστου 2002, που προέβλεπαν την κατάργηση της θανατικής ποινής. Πράγματι, μπορεί κάποιος αμέσως να ανιχνεύσει μια στενή συνάφεια μεταξύ των βασικών θέσεων του ΜΗΡ και μερίδας του στρατιωτικού κατεστημένου στα θεμελιώδη εθνικά ζητήματα που συνδέονται με την ΕΕ¹⁶⁰. Κατ' αρχάς, το ΜΗΡ δεν αντιτάσσεται στην Ευρώπη, αλλά υπογραμμίζει τη σημασία διατήρησης της εθνικής κυριαρχίας και της εθνικής ταυτότητας.

Για έναν εξωτερικό παρατηρητή, είναι ενδιαφέρουσα η στάση των κομμάτων που βρίσκονται αριστερά του κέντρου¹⁶¹. Είναι αξιοσημείωτο ότι η αριστερά στην Τουρκία έχει υιοθετήσει μια ιδιαίτερα αρνητική στάση

---

¹⁵⁷ Gokhan Yucel, (2002) *"Turkish National Security Doctrine and Democratization in the New Security Environment"*, paper prepared for presentation at the conference, " Challenge and Change for the Military Institution: The Military Profession and Military Leadership in the 21st Century", Royal Military College, Kingston- Ontario, Canada

¹⁵⁸ Βλ. Fuat Keyman and Ziya Oni, (2003), στο ίδιο σελ 4

¹⁵⁹ Ziya Oni, (2003) *Globalization, Democratization and the Far Right: Turkey's Nationalist Action Party in Critical Perspective*, Koc University, p.49

¹⁶⁰ Βλ. Hakan Yavuz, (2002), "The Politics of Fear: The Rise of the Nationalist Action Party (MHP) in Turkey", *The Middle East Journal*, vol. 56, no. 2

¹⁶¹ αν και η διάκριση αριστεράς δεξιάς είναι διαφορετική στην Τουρκία από αυτή που έχουμε συνηθίσει στην Ευρώπη.

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

προς την Ευρωπαϊκή Ένωση, αν και προέρχεται από διαφορετικές αφετηρίες, σε σχέση με τους εθνικιστές. Για ποικίλους ιστορικούς λόγους που απαιτούν ξεχωριστή επεξεργασία, τα κόμματα της κεντροαριστεράς στην Τουρκία δεν εμφανίζονται να επηρεάζονται ιδιαίτερα από τις συζητήσεις σχετικά με την πολυπολιτισμικότητα, το φιλελεύθερο διεθνισμό και την πολιτική του τρίτου δρόμου, που φαίνονται να κυριαρχούν στα ευρωπαϊκά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα σήμερα. Σαφώς, η απροθυμία της αριστεράς στην Τουρκία να μετασχηματιστεί και να καθιερωθεί ως σημαντικός παράγοντας του φιλοευρωπαϊκού συνασπισμού, επηρεάζει αρνητικά το ρυθμό προόδου της ενταξιακής πορείας της Τουρκίας.

Αντίθετα με τους ευρωσκεπτικιστές, οι ευρωποστηρικτές υποστηρίζουν ότι ο εκδημοκρατισμός της Τουρκίας δεν πρέπει να εξαρτάται απόλυτα από την ποιότητα της σχέσης της με την Ευρωπαϊκή Ένωση και ότι όσο προχωρά ο εκδημοκρατισμός στην Τουρκία τόσο πιθανότερο θα είναι η ΕΕ να αναγνωρίσει την Τουρκία ως μέλος. Η διαδικασία εκδημοκρατισμού δεν πρέπει να είναι τελείως παράλληλη με τη διαδικασία εξευρωπαϊσμού. Είναι προς όφελος του τουρκικού λαού η διαδικασία εκδημοκρατισμού να προχωρήσει γρηγορότερα¹⁶².

Αυτοί οι κύκλοι επίσης συμπίπτουν στην άποψη ότι ο εκδημοκρατισμός της Τουρκίας πρέπει να αφορά όχι μόνο τις εσωτερικές της υποθέσεις, αλλά και τη στρατηγική της εξωτερικής της πολιτικής. Η υιοθέτηση μιας αδιάλλακτης, επίμονης, και ασυμβίβαστης άρνησης στα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, ειδικά σε εκείνα που σχετίζονται με τις σχέσεις Τουρκίας-ΕΕ¹⁶³, κάθε άλλο παρά θα επιταχύνουν την ένταξη.

Όσον αφορά το χαρακτήρα των σχέσεων ΕΕ-Τουρκίας, η Τουρκία πρέπει επιδείξει τις ειλικρινείς προθέσεις της, ώστε να αποκτήσει την

---

¹⁶² Ziya Oni, (2003) στο ίδιο

¹⁶³ Αυτή τη θέση υποστηρίζουν κυρίως οι αρθρογράφοι της εφημερίδας Radikal.

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

ιδιότητα του κράτους μέλους. Οι υποψίες γύρω από τις μελλοντικές προθέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης ότι μπορεί να αποτελέσει απειλή για την ασφάλεια της Τουρκίας δεν ταιριάζει σε μια χώρα, η οποία προσπαθεί συνεχώς να φτάσει στις Βρυξέλλες.

Αυτοί οι κύκλοι φαίνεται να γνωρίζουν ότι η σχέση μεταξύ της ΕΕ και της Τουρκίας δεν είναι συμμετρική, σταθερή και ισορροπημένη¹⁶⁴. Ο Μπιράντ τόνιζε παραστατικά: «Κανένας δεν μπορεί να πει το τίμημα είναι υψηλό, ρίξτε τον πήχη κάπως, γιατί τότε θα πάρει την απάντηση να ζητήσουν ένταξη σε άλλη λέσχη. Εξάλλου οι όροι δεν είναι και τόσο αδύνατο να υιοθετηθούν αφού το έχουν κάνει όλες οι δημοκρατικές χώρες. Γιατί να φοβόμαστε από αυτά; Μερικοί από τους όρους μπορούν να ικανοποιηθούν αμέσως ενώ άλλοι σε ένα ή δύο χρόνια. Αν και η γενιά μας μάλλον δε θα δει την Τουρκία στην ΕΕ οι μελλοντικές γενιές θα είναι ευγνώμονες σε αυτούς που βάλανε τη χώρα στην ΕΕ. Η αντίδραση της Τουρκίας θα δείξει αν θέλει να είναι μόνη και εσωστρεφής χώρα ή αναδυόμενο άστρο του 21^{ου} αιώνα¹⁶⁵».

Οι φιλοευρωπαϊκοί κύκλοι υποστηρίζουν η ένταξη της Τουρκίας θα ήταν προς όφελος και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Γι' αυτούς, η φύση της τρέχουσας ενταξιακής διαδικασίας, με την «παρενέργεια» του εκδημοκρατισμού της, δεν είναι σημάδι απροθυμίας της ΕΕ να αναγνωρίσει την Τουρκία, αλλά αντίθετα αποφασιστικότητας της πρώτης να προετοιμάσει την Τουρκία για τη μελλοντική ιδιότητα του μέλους. Με άλλα λόγια, η ΕΕ ενεργεί ορθολογικά όταν ζητά επίμονα από την Τουρκία να προχωρήσει τις διαδικασίες εκδημοκρατισμού εντός του πολιτικού της συστήματος.

Η ένταξη της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση θα μπορούσε να αποτελέσει εφιαλτήριο μιας νέας σχέσης της Ευρώπης με τις

---

¹⁶⁴ Chris Rumford, (2000) "From Luxembourg to Helsinki: Turkey, the politics of EU enlargement and prospects for accession", Contemporary Politics, Vol. 6, No. 4,

¹⁶⁵ Mehmet Ali Birand, *EU announces the road map today*, Turkish Daily News, 8/11/01.

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

μουσουλμανικές χώρες του πλανήτη. Η αποδοχή μιας χώρας που θρησκευτικά ανήκει στο Ισλάμ, ακόμη και αν αυτό εκφράζεται με πιο φιλελεύθερο και ανεκτικό - για πολλούς - τρόπο στη γείτονα χώρα, θα είχε πολλαπλά οφέλη. Από τη μία πλευρά, η Ένωση θα στείλει ένα ξεκάθαρο μήνυμα προς όλο τον Ισλαμικό κόσμο ότι είναι ένας οργανισμός ικανός να δεχτεί και να αγκαλιάσει λαούς διαφορετικούς εθνοτήτων και ότι κύριο μέλημα αυτού του οργανισμού είναι η οικονομική ευημερία, η κοινωνική αλληλεγγύη, η προώθηση κοινών τους συμφερόντων ανεξάρτητα από το θρήσκευμα των πολιτών που τις απαρτίζουν. Από την άλλη πλευρά οι διαδικασίες ένταξης της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελούν μια ανοιχτή πρόσκληση ότι μια ισλαμική χώρα μπορεί να συμμετάσχει, εφόσον η ίδια το θελήσει και προσαρμοστεί στο συνεχώς εξελισσόμενο ευρωπαϊκό κεκτημένο, σε μια κοινότητα κρατών και λαών όπου λειτουργεί η δημοκρατία και ο σεβασμός στα ανθρώπινα δικαιώματα¹⁶⁶. Η τουρκική ένταξη θα μετατοπίσει τα σύνορα της Ένωσης προς τα νοτιοανατολικά (τη Μέση Ανατολή, τον Καύκασο και τη Μαύρη Θάλασσα), με αποτέλεσμα να αυξηθεί το ενδιαφέρον της Ένωσης για αυτές τις περιοχές που παρουσιάζουν ιδιαιτερότητες. (Νέα σύνορα: Αζερμπαϊτζάν, Συρία, Ιράν). Η διαχείριση των νέων μεγάλων εξωτερικών συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα αποτελέσει σημαντική πολιτική πρόκληση.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Θ. Ντόκος, «σε μια εποχή που η Ευρώπη και η Δύση γενικότερα βρίσκονται σε μια αντιπαράθεση με τον ισλαμικό κόσμο, η απόφαση για ένταξη μιας χώρας με σχεδόν αμιγή μουσουλμανικό πληθυσμό, θα ήταν ένα ξεκάθαρο μήνυμα προς τον ισλαμικό κόσμο ότι δεν υπάρχουν διαφορές, διακρίσεις, προκαταλήψεις¹⁶⁷.»

---

¹⁶⁶ Νίκος Μπίστης, Πρόκληση για τον ισλαμικό κόσμο, Ημερησία, 09/10/2005

¹⁶⁷ Εφημ «Η Καθημερινή», στο ίδιο

4.2. Ο αναδυόμενος ρόλος της Κοινωνίας των Πολιτών

Ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα της πρόσφατης τουρκικής πολιτικής σκηνής αφορά στο ρόλο της κοινωνίας των πολιτών και των μη κυβερνητικών οργανισμών. Ίσως περισσότερο από κάθε άλλο θεσμό, η ουσιαστική πίεση για τις σχετικές με την ΕΕ δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις προήλθε από τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και ειδικότερα από τους αντιπροσώπους της επιχειρησιακής κοινότητας. Πράγματι, το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η TUSIAD-η πανίσχυρη οργάνωση των μεγάλων επιχειρηματιών και βιομηχάνων της Τουρκίας.

Η TUSIAD συχνά λειτουργεί ως η πολιτική οργάνωση της εκσυγχρονιστικής πρωτοπορίας, που συνηθίζει να αποδοκιμάζει άμεσα τις αντιδράσεις που εκφράστηκαν από συντηρητικούς και στρατιωτικούς κύκλους για τις αναφορές που γίνονται στο Κυπριακό και τις ελληνοτουρκικές διαφορές¹⁶⁸. Στην πραγματικότητα το αίτημά τους για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων καθώς επίσης και για τον διοικητικό εκσυγχρονισμό, προηγήθηκε της Συνόδου Κορυφής του Ελσίνκι. Η οργάνωση δημοσίευσε μια ιδιαίτερα αμφισβητούμενη από το κατεστημένο έκθεση (1997), περιγράφοντας μια σειρά αναγκαίων και καθοριστικών πολιτικών μεταρρυθμίσεων.

Εκτός από τις δραστηριότητές της στην εσωτερική πολιτική σκηνή, η TUSIAD- διαδραμάτισε έναν ενεργό ρόλο άσκησης πίεσης (lobbying) στις Βρυξέλλες και, εν μέρει, συνέβαλε στην ευνοϊκή έκβαση της Συνόδου Κορυφής του Ελσίνκι¹⁶⁹. Η έκθεση σχετικά με τον εκδημοκρατισμό που δημοσιεύθηκε από την ένωση των Τούρκων βιομηχάνων, , προκάλεσε τη δυσαρέσκεια και την κριτική από τα στρατιωτικά και τα υπόλοιπα συντηρητικά τμήματα του κατεστημένου. Η οργάνωση έκανε αισθητή την

---

¹⁶⁸ Ziya Oni and Umut Turem, *Business* (2001) σελ. 54

¹⁶⁹ Ziya Oni and Umut Turem, (2002) σελ 39

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

παρουσία της και κατά τη διάρκεια του 2002, τονίζοντας την επείγουσα ανάγκη να σημειωθεί πρόοδος σε ιδιαίτερα κρίσιμα ζητήματα, όπως στην ανοχή στη πολιτιστική διαφορετικότητα και στην επίτευξη μιας αμοιβαίας και αποδεκτής λύσης του κυπριακού προβλήματος.

Εκτεταμένες εκστρατείες έλαβαν χώρα στα Μ.Μ.Ε. με σκοπό να επηρεάσουν τη πολιτική ελίτ και την κοινή γνώμη, εφιστώντας την προσοχή στα οικονομικά οφέλη της ένταξης επιδιώκοντας με αυτό το τρόπο να εμφυσήσει την αναγκαιότητα των πολιτικών μεταρρυθμίσεων, ως απαραίτητο βήμα για την κεφαλαιοποίηση των οικονομικών οφελών της Ένωσης¹⁷⁰. Η βελτίωση της ενταξιακής πορείας θα οδηγήσει σε επιτάχυνση των ιδιωτικοποιήσεων, τον περιορισμό των κρατικών μονοπωλίων, την εγκαθίδρυση ανοικτής αγοράς¹⁷¹. Παρόλα αυτά δεν πρέπει να υποτιμάται το γεγονός ότι μεγάλο μέρος της επιχειρηματικής κοινότητας αγκάλιασε τις δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις για ίδιον κυρίως όφελός.

Οι πιέσεις που προέρχονται από την κοινωνία πολιτών δεν περιορίστηκαν μόνο στην TUSIAD. Άλλες οργανώσεις, πρώτιστα εκείνες που συνδέονταν με τον ιδιωτικό τομέα, όπως το Ίδρυμα Οικονομικής Ανάπτυξης (IKV), και το φιλελεύθερο think-tank TESEV (Τουρκικό Οικονομικό και Κοινωνικό Ίδρυμα Μελετών), ανέδειξαν την σημασία των οικονομικών και πολιτικών μεταρρυθμίσεων¹⁷². Πράγματι, το ΙΚV επιδιώκει εδώ και τρεις δεκαετίες να προωθήσει στενότερες σχέσεις με την ΕΕ. Η καταλυτική συμβολή του ΙΚV υπήρξε η δημιουργία μιας πρωτοφανούς και ευρείας βάσης κινητοποίησης 175 οργανισμών της κοινωνίας των πολιτών, γνωστή ως «Movement for Europe 2002» υπέρ της ευρωπαϊκής προοπτικής της Τουρκίας.

---

¹⁷⁰ Πως θα γίνει το Γιουσουρούμ Αγορά; Επενδυτής 8/7/01,.

¹⁷¹ Στο ίδιο.

¹⁷² Ziya Oni, (2003) p.67

4.3. Οι θέσεις των πολιτικών κομμάτων

Τα πολιτικά κόμματα στην Τουρκία κατά τη διάρκεια της περιόδου 2000-2006 επέδειξαν μια ασαφή δέσμευση για την ιδιότητα μέλους της ΕΕ, αλλά οι ημερήσιες διατάξεις τους συνέχισαν να χαρακτηρίζονται από μια βαριά εθνικιστική προπαγάνδα¹⁷³. Το πρώτο κόμμα που έδειξε δείγματα μιας πραγματικά φιλο-ευρωπαϊκή πολιτική ήταν το κεντροδεξιό ANAP του Μεσούτ Γιλμάζ¹⁷⁴. Ο Γιλμάζ σε μία μεταστροφή της τουρκικής πολιτικής απηύθυνε λόγο στις 4 Αυγούστου 2001 στο συνέδριο του κόμματος του για την ανάγκη απαλλαγής από την υπάρχουσα, δεσμευτική για την ενταξιακή πορεία, ερμηνεία του όρου «εθνική ασφάλεια» στην Τουρκία και για τα πολιτιστικά δικαιώματα των Κούρδων,¹⁷⁵.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα, η προστασία των μειονοτήτων και οι μεταρρυθμίσεις στο σύνταγμα της χώρας και στο δικαστικό σύστημα απασχολούσαν το πολιτικό κατεστημένο, σκόνταφταν όμως στην αντίθεση της στρατιωτικής εξουσίας που κατέχει συνταγματικά κατοχυρωμένο ρόλο στην πολιτική ζωή της χώρας¹⁷⁶. Σε δηλώσεις του στην εφημερίδα 'Γενί Μπινίλ' ο Γιλμάζ άφηνε σαφώς να εννοηθεί, ότι η Άγκυρα ήταν έτοιμη να παραχωρήσει επιπλέον πολιτισμικά δικαιώματα στους πολίτες κουρδικής καταγωγής, τονίζοντας ωστόσο ότι αυτό δεν συνεπαγόταν και την αναγνώριση των 12 εκατ.Κούρδων¹⁷⁷.

---

¹⁷³ Aydin, Senem and E. Fuat Keyman, (2004) "European Integration and the Transformation of Turkish Democracy", *EU-Turkey Working Papers*, No.2 (σελ. 1-47)

¹⁷⁴ Βλ. Erkan Erdoglu, (June 2002) "*Turkey and Europe: Undivided but not United*", *Middle East Review of International Affairs*, Vol 6 No 2

¹⁷⁵ Gokhan Yucel, 2002 "New Dilemmas of Turkish National Security Politics: Old and New Security Concerns and national Development in the Post 1980 Era", paper prepared for the 4th Kokkalis Graduate Student Workshop at JFK School of Government, Harvard University,

¹⁷⁶ Κοχαιμίδου Ε., *Το χαρτί Γιλμάζ*, Ελευθεροτυπία, 16/7/01

¹⁷⁷ Καθημερινή 15/11/01, *Συναίνεση Γιλμάζ για κουρδικό ραδιόφωνο, TV.*

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

Το ΥΤΡ του Ισμαήλ Τζεμ έδειξε επίσης ένα φιλοευρωπαϊκό πρόσωπο αλλά η σύντομη θητεία στη Βουλή δεν επιτρέπει την εξαγωγή περισσότερων και λεπτομερέστερων συμπερασμάτων παρά τη ξεκάθαρη φιλοευρωπαϊκή στάση του αρχηγού του.

Παράδοξως, το ΑΚΡ, παρά τις ισλαμικές ρίζες του, προέκυψε ως το πολιτικό κόμμα που εμφανίστηκε να επιδεικνύει την ισχυρότερη δέσμευση προς την απόκτηση της ιδιότητας του μέλους της ΕΕ που δεν ήταν ορατή στην περίπτωση οποιουδήποτε άλλου πολιτικού κόμματος στα δεξιά ή τα αριστερά του πολιτικού φάσματος. Το ΑΚΡ, αξιώνοντας τη καθιέρωση του ως μετριοπαθούς, κέντρο-δεξιού κόμματος σε αντιδιαστολή με τα προκάτοχα του ισλαμικά κόμματα, του Κόμματος της Ευημερίας και του Κόμματος της Αρετής αποδείχθηκε ιδιαίτερα επίμονο στην προσπάθεια του για ώθηση της ενταξιακής προοπτικής της Τουρκίας στους δύο μήνες πριν από τη Σύνοδο Κορυφής της Κοπεγχάγης το Δεκέμβριο 2002 αλλά και μετά προωθώντας αποφασιστικά σημαντικά πακέτα νομοθετικών μεταρρυθμίσεων¹⁷⁸

Σε ένα άρθρο που δημοσιεύθηκε το 1999, οι Buzan και Diez είχαν υποστηρίξει ότι η απόκτηση της ιδιότητας του μέλους της ΕΕ θα ήταν καταστρεπτική για την Τουρκία επειδή ακριβώς υπονόμει την ουσιαστική ισλαμική ταυτότητά της¹⁷⁹. Πέντε έτη μετά από τη δημοσίευση αυτού του άρθρου, ήταν αρκετά παράδοξο που ένα πολιτικό κόμμα με ισλαμικές καταβολές εμφανίστηκε ως ο κύριος υποστηρικτής προς την απόκτηση της ιδιότητας του μέλους της ΕΕ. Το κίνητρο γι αυτό περιέλαβε όχι μόνο τα υλικά οφέλη που συνδέονται με την ένταξη ως πλήρες

---

¹⁷⁸ Fuat Keyman and Ziya Oni(2003), σελ 77

¹⁷⁹ Barry Buzan and Thomas Diez, (1999) *“The European Union and Turkey”*, Survival, vol 41 no 1, Spring

μέλους, αλλά και την επέκταση των θρησκευτικών ελευθεριών τους, σε σύγκριση με το αυταρχικό κεμαλικό κράτος¹⁸⁰

Σύμφωνα με ανάλυση του περιοδικού Newsweek, οι δημοσκοπήσεις στη γείτονα δείχνουν ότι η δημοτικότητα της ευρωπαϊκής ιδέας έχει χάσει σημαντική μερίδα της τουρκικής κοινής γνώμης, αντικατοπτρίζοντας μία «κούραση» του τουρκικού λαού στις απαιτήσεις των Βρυξελλών, που μεταφράζεται σε διστακτικότητα και σκεπτικισμό για το κατά πόσο τελικά η πολυπόθητη ένταξη στην Ένωση είναι το ζητούμενο για την οικονομική ανάπτυξη και την ευημερία της χώρας.

Παρόλο που το στρατιωτικό κατεστημένο είχε πάντοτε την πρωτοκαθεδρία στη χάραξη της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής, προτεύοντα ρόλο στη διαδικασία εκπλήρωσης των πολιτικών κριτηρίων παίζει το Υπουργείο Εξωτερικών, η κυβέρνηση μέσω της Γραμματείας του Πρωθυπουργού για τα ευρωπαϊκά θέματα και ο ίδιος ο πρωθυπουργός, καθώς και η Γενική Γραμματεία για την ΕΕ . Είναι δύσκολο να εντοπίσουμε τη σειρά σπουδαιότητας αυτών των φορέων, αλλά γενικά μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι το ειδικό βάρος για θέματα που άπτονται της ευρωπαϊκής πορείας έχει μεταφερθεί από το στρατό στους πολιτικούς φορείς¹⁸¹ .

Παρόλα αυτά, δεν μπορούμε να αποκλείσουμε ανάμειξη του στρατού σε κρίσιμες καταστάσεις, όπως το Κυπριακό και το Κουρδικό, αλλά να εικάσουμε την πιθανή μείωση της ισχύος του παράλληλα με την πρόοδο της διαδικασίας εκδημοκρατισμού. Αυτό το οποίο θα πρέπει επίσης να σημειωθεί, είναι πως, ενώ η ΕΕ αποδίδει πολύ μεγάλη σημασία στην εκκοσμίκευση της εξουσίας στην Τουρκία, εντούτοις δεν προσφέρει την παραμικρή καθοδήγηση ως προς την καθιέρωση και επιβολή της. Ως εκ

---

¹⁸⁰ Birol Akgun, (2002) *"Twins or enemies: Comparing Nationalist and Islamist tradition"s in Turkish Politics*, Middle East Review of International Affairs, Vol 6 No 1

¹⁸¹ Ali Carkoglu, (2003) *"Who wants full membership? Characteristics of Turkish Public support for Eu membership"*, Turkish Studies, Vol 4 No 1

τούτου, το ζήτημα αυτό αναμένεται να αποτελέσει μια μόνιμη πηγή δημόσιου διάλογου τα επόμενα χρόνια, τόσο στην Τουρκία όσο και στην Ευρώπη.

4.2 Οι τάσεις της τουρκικής κοινής γνώμης

Ποια είναι όμως η άποψη της τουρκικής κοινής γνώμης αναφορικά με την ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας; Σε μια μεγάλη και αντιπροσωπευτική έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το πανεπιστήμιο του Bilgi σε συνεργασία με το περιοδικό Tempo¹⁸² προέκυψαν τα παρακάτω συμπεράσματα.

Η στάση των ψηφοφόρων απέναντι στην υποψηφιότητα της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση:

- Το 77,1% των ψηφοφόρων του AKP υποστηρίζουν την υποψηφιότητα της Τουρκίας στην Ε.Ε. .
- Το 75,1% των ψηφοφόρων του CHP υποστηρίζουν επίσης την ευρωπαϊκή πορεία της Τουρκίας.
- Το 55% των ψηφοφόρων του εθνικιστικού MHP τάσσεται κατά της υποψηφιότητας της Τουρκίας, ενώ το 40% των εν δυνάμει των ψηφοφόρων του υποστηρίζει την υποψηφιότητα.
- Ενδιαφέρον είναι το αποτέλεσμα της έρευνας για τις προτιμήσεις των ερωτηθέντων-ψηφοφόρων του κεντροδεξιού κόμματος του Ορθού Δρόμου (DYP). Το 27,9% θα τασσόταν υπέρ της ένταξης, εάν λάμβανε χώρα δημοψήφισμα στη Τουρκία, ενώ το 53% θα στήριζε το «όχι».

---

¹⁸² Η έρευνα πραγματοποιήθηκε μεταξύ 18 και 28 Φεβρουαρίου 2006 σε 15 νομούς της Τουρκίας, ενώ οι ερωτηθέντες ήταν συνολικά 2.000 άτομα ηλικίας 18 και άνω.

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

- Το 22,3% των ψηφοφόρων του CHP και το 22% του MHP, θέτουν σα προτεραιότητα την εθνική κυριαρχία έναντι της Ε.Ε. (national integrity vs EU membership)

Ενδεικτικό της αμηχανίας και αλλά και της σύγχυσης της τουρκικής κοινής γνώμης απέναντι στην ευρωπαϊκή πρόκληση της χώρας αποτελεί το σχετικά «ειρωνικό» αποτέλεσμα της δημοσκόπησης για την ενταξιακή διαδικασία. Συγκεκριμένα, Ε.Ε. η οποία απεργάζεται το διαμελισμό της Τουρκίας (50,3%) στοχεύει στη διάβρωση των παραδοσιακών αξιών (45,3%) και συνιστά κατά κάποιο τρόπο, τη νέα «Συνθήκη των Σεβρών»¹⁸³ (33,5%), είναι ένα «πολύ καλό πράγμα» (58%), στο οποίο η Τουρκία θα πρέπει να συμμετάσχει. Ενδεικτικό των αντιφάσεων της κοινής γνώμης είναι το γεγονός πως σε περίπτωση δημοψηφίσματος στη χώρα για την ένταξη ή όχι της χώρας, το 63,1% σύμφωνα με την έρευνα θα ψήφιζε υπέρ της ένταξης, καθώς, μεταξύ άλλων, θα συντελούνταν καλύτερευση της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (20%).

Παράλληλα ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα όρια που θέτει ο τουρκικός λαός απέναντι στην ευρωπαϊκή ένταξη. Το 40% περίπου θεωρεί πως η μουσουλμανική θρησκεία κινδυνεύει και θα πρέπει να προστατευθεί, ενώ χαρακτηριστικό είναι πως μόλις το 6% των ερωτηθέντων αντιμετωπίζει το «κυπριακό» ως πρόβλημα για τη συνέχιση των διαπραγματεύσεων.

- Η πλειοψηφία του τουρκικού κοινού υποστηρίζει την απόκτηση της ιδιότητας του μέλους της ΕΕ. Αυτό το υψηλό επίπεδο υποστήριξης είναι σημαντικό λαμβάνοντας υπόψη τη διάχυτη ανασφάλεια και αβεβαιότητα όσον αφορά την τελική ένταξη

---

¹⁸³ Βλ. Yazıcı, S. "The impact of the EU on the liberalization and democratization process in Turkey" at the *Turkey and the EU enlargement: Processes of incorporation*, Griffiths, R. and Özdemir, D. (ed.2004), Istanbul University Press, Istanbul December

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

της Τουρκίας στην ΕΕ¹⁸⁴. Ως εκ τούτου η επιταγή για εκσυγχρονισμό της Τουρκίας οφείλεται τόσο στην εξωτερική πίεση της Διεθνούς Κοινότητας όσο και στην αναδυόμενη εσωτερική αναγκαιότητα των ίδιων των στρωμάτων της τουρκικής κοινωνίας¹⁸⁵. Ένα σημαντικό ποσοστό της κοινής γνώμης θεωρεί ότι η προσχώρηση της Τουρκίας στην Ε.Ε. θα βελτιώσει τη καθημερινότητά τους. Οι άμεσα ορατές θετικές εκφάνσεις αναμένεται να λάβουν χώρα: στην οικονομική ανάπτυξη, την ελεύθερη κυκλοφορία των Τούρκων πολιτών στην Ευρώπη, τη θεσμική εξυγίανση του δημοκρατικού πολιτεύματος, και των διοικητικών δομών, τη μείωση της διαφθοράς.

- Η κοινή γνώμη αποδέχεται τη διαδικασία πολιτικής ολοκλήρωσης-οικονομικής ενοποίησης, διατηρώντας όμως ισχυρές επιφυλάξεις σε θέματα που αφορούν την άμυνα και τις εθνικές/θρησκευτικές αξίες. Το ποσοστό εκείνων που συνδέουν την απόκτηση της ιδιότητα του μέλους της Ε.Ε. με την άνοδο του θρησκευτικού φονταμελισμού είναι σχετικά χαμηλό
- Το συντριπτικό ποσοστό της τουρκικής κοινής γνώμης δηλώνει καθόλου η λίγο ικανοποιημένο από τη λειτουργία της δημοκρατίας στην Τουρκία.
- Σε μεγάλο επίσης βαθμό η τουρκική κοινή γνώμη δεν έχει πρωτογενή γνώση για τις απαιτήσεις των κριτηρίων της Κοπεγχάγης, ενώ η στάση του απέναντι στις μεταρρυθμίσεις

---

¹⁸⁴ Εφ. «Η Αυγή», άρθρο που αναδημοσιεύτηκε από τη Le Monde, Ντερβίς Κεμάλ, Τουρκία και Ευρώπη: η ώρα της αλήθειας, 1/12/02

¹⁸⁵ Fotiou Eleni (2007) "How the political elites in Turkey perceive the political criteria required for full membership in the European Union" p. 22

A dissertation submitted to the Social Sciences Institute of Istanbul Bilgi University in partial fulfillment of the requirements for the Degree of International Relations Master's Programme

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

που πρέπει να υλοποιηθούν διαφοροποιείται από αστάθμητους παράγοντες της οικονομικής και πολιτικής πραγματικότητας.

- Πρέπει παρόλα αυτά να υπογραμμίσουμε πως το ζήτημα της τουρκικής ένταξης δεν αποτελεί πρωτεύον θέμα στην ημερήσια ατζέντα τόσο σε επίπεδο κοινής γνώμης, όσο και σε επίπεδο πολιτικής ελίτ. Σύμφωνα με την εφημερίδα *Radical* : «η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει ανύπαρκτη σχεδόν διάσταση στο μέσο Τούρκο πολίτη», ενώ χαρακτηριστικό είναι πως στις πρόσφατες εκλογές (22 Ιουλίου 2007) ούτε ένας πολιτικός αρχηγός –ούτε καν ο καθοδηγητής της ευρωπαϊκής πορείας Erdogan- δεν επικαλέστηκε την Ευρωπαϊκή Ένωση, είτε ως πρόκληση είτε ως απειλή.

Επίλογος

Παρατηρώντας τη πορεία της ευρωπαϊκής ενοποίησης καταλήγουμε σε ένα βασικό συμπέρασμα: Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι μια μεταρρυθμιστική δύναμη που στηρίζεται σε αναλλοίωτες αρχές και αξίες. Μια μεταρρυθμιστική δύναμη που λειτουργεί στη βάση σύγκλισης και σύνθεσης απόψεων και ιδεών. Παρόλα αυτά η διαδικασία ένταξης της Τουρκίας δε συνιστά από μόνη της εγγύηση για τον εσωτερικό εκδημοκρατισμό της χώρας και αυτό γιατί παρουσιάζει τρεις –μεταξύ άλλων- δομικές διαφορές από τα υπόλοιπα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης:

- Είναι μια χώρα που διατηρεί έντονη στρατιωτική φυσιογνωμία η οποία αποτυπώνεται στην εσωτερική και εξωτερική της πολιτική.
- Διαθέτει ιθύνουσα τάξη ιεραρχημένη και πολύ συμπαγή, που ασκεί καθοδηγητικό σχεδόν ρόλο στην πολιτική ηγεσία της χώρας.
- Στο εσωτερικό της Τουρκίας συνεχίζουν να λειτουργούν περισσότερο του ενός κέντρα εξουσίας, καθώς το κεμαλικό κατεστημένο ή αλλιώς «βαθύ κράτος» εξακολουθεί να έχει μια διαφορετική θεώρηση του εύρους και του ρυθμού υλοποίησης των μεταρρυθμίσεων.

Θα ήταν συνεπώς παράλογο ή και αφελές να αναμένουμε τη ριζική αλλαγή και ταχεία προσαρμογή της Τουρκίας στα ευρωπαϊκώς ισχύοντα, πριν από την αλλοίωση των βασικών αξόνων της πολιτικής συμπεριφοράς στο εσωτερικό και διεθνές πεδίο.

Η προσχώρηση ενός κράτους επηρεάζεται από τους εσωτερικούς παράγοντες του υποψήφιου μέλους και παράλληλα επηρεάζει τον χαρακτήρα της Ένωσης. Σε πρώτο επίπεδο η ένταξη μιας χώρας στις δομές της Ε.Ε., προϋποθέτει σταδιακή εκχώρηση κυριαρχικών δικαιωμάτων σε ένα υπερεθνικό μόρφωμα, γεγονός το οποίο σηματοδοτεί

την άμβλυση των αιχμών μιας εθνικής θεώρησης των προβλημάτων. Η διαδικασία εκχώρησης των κυριαρχικών δικαιωμάτων είναι εξαιρετικά επίπονη απόφαση, όπως τεκμαίρεται και από την απροθυμία κάποιων χωρών-Μεγάλη Βρετανία και Δανία- να ενταχθούν στη ζώνη του ευρώ, παρά το γεγονός ότι πληρούν τα κριτήρια. Συνεπώς η ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας έχει εγείρει ενστάσεις τόσο από τη τουρκική ελίτ, η οποία αισθάνεται αβεβαιότητα και ανασφάλεια ως προς τη διατήρηση της κυριαρχίας της όσο και από το στράτευμα υπό την πολιτική ομηρία και κηδεμονία του οποίου βρίσκεται η Τουρκική Δημοκρατία.

Σε δεύτερο επίπεδο, η μαζική εισροή νέων κρατών στην Ε.Ε. που σχεδόν διπλασίασε τον αριθμό των μελών της τα τελευταία χρόνια, έχει επιφέρει μια ριζική αλλοίωση της φυσιγνωμίας και των προτεραιοτήτων της. Η μετάλλαξη της φυσιγνωμίας της εκφράζεται στο θεσμικό κυρίως επίπεδο της Ένωσης, ενώ η είσοδος νέων κρατών παραγκώνισε την προτεραιότητα της πολιτικής ολοκλήρωσης της.

Ο γεωγραφικός και πληθυσμιακός παράγοντας της Τουρκίας σε συνδυασμό με τις μεγάλες οικονομικές περιφερειακές ανισότητες και τα πολιτιστικά στερεότυπα, δημιουργούν ένα δύσκολο δρόμο θεσμικής προσαρμογής, με συνεχόμενες παλινδρομήσεις, ο οποίος αναμένεται να – αν δεν υπάρξουν οι αναγκαίες θεσμικές μεταρρυθμίσεις- να επηρεάσει το μετασχηματισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε μια Πολιτική Κοινότητα. Για πολλούς μελετητές μια Ευρώπη μεταβαλλόμενης γεωμετρίας αποτελεί την απαραίτητη προϋπόθεση για ομαλή ένταξη της Τουρκίας, μέσα από ένα σχήμα με χώρες καθοδηγητές οι οποίες θα προωθούν προχωρημένες πολιτικές ολοκλήρωσης. Τόσο οι δηλώσεις Ευρωπαίων και Τούρκων πολιτικών και αξιωματούχων, όσο και η κοινή γνώμη στην ευρωπαϊκή και την τουρκική πλευρά συνηγορούν σε κάποιο βαθμό, προς την ενδεχόμενη

τελική «μη πλήρη ένταξη» της Τουρκίας και την υιοθέτηση μιας ειδικής σχέσης της Ένωσης με τη γειτονική μας χώρα¹⁸⁶.

Η τουρκική πλευρά δείχνει ότι δεν είναι διατεθειμένη να κάνει υποχωρήσεις, ενώ αντίστοιχα η Ένωση δεν προτίθεται από την πλευρά της να κάνει εξαιρέσεις. Επιπλέον οι δημοσκοπήσεις στη γείτονα δείχνουν ότι η δημοτικότητα της ευρωπαϊκής ιδέας έχει χάσει την υποστήριξη σημαντικής μερίδας της τουρκικής κοινής γνώμης, αντικατοπτρίζοντας την «κούραση» του τουρκικού λαού στις «επιταγές» των Βρυξελλών, που μεταφράζεται σε διστακτικότητα και σκεπτικισμό για το κατά πόσο τελικά η πολυπόθητη ένταξη στην Ένωση είναι το απαιτούμενο για την οικονομική ανάπτυξη και την ευημερία της χώρας.

Η ειδική σχέση που πιθανολογείται να δημιουργηθεί μεταξύ Ευρωπαϊκής Ένωσης και Τουρκίας σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό, μεταξύ άλλων, με τα διλήμματα που θα αντιμετωπίσει η Ένωση τα επόμενα χρόνια, με το «εάν θα προχωρήσουμε στην Ευρώπη δύο ταχυτήτων, δηλαδή μια μεγάλη Ευρώπη που θα περιλαμβάνει πιθανά και την Τουρκία αλλά ο σκληρός πυρήνας, ενδεχομένως η Ευρωζώνη, θα είναι αυτό που τώρα ξέρουμε ως Ευρωπαϊκή Ένωση».

Ταυτόχρονα, σημασία στις μελλοντικές ευρωτουρκικές σχέσεις έχει και ο τρόπος που θα διατυπωθεί ο λόγος της ενδεχόμενης μη ένταξης της Τουρκίας. Ο κ. Θ.Ντόκος τοποθετείται στο σχετικό ερώτημα τονίζοντας ότι εάν διαμορφωθεί προς τα έξω η εικόνα «ότι ο βασικός λόγος απόρριψης της πλήρους ένταξης και η διαμόρφωση μιας ειδικής σχέσης οφείλεται κυρίως στο κριτήριο της θρησκείας, τότε προφανώς αυτό δε θα βοηθήσει τις σχέσεις μεταξύ Ευρώπης και μουσουλμανικού κόσμου. Αν όμως είναι ξεκάθαρο ότι η απόρριψη βασίζεται στην αδυναμία της Τουρκίας να εκπληρώσει τις προϋποθέσεις οι οποίες θα ήταν ίδιες είτε η

---

¹⁸⁶ Βλ. Airado, Marco - Kemal Derviş et al. (2004). "Stabilising Stabilisation", *EU-Turkey Working Papers*, Nr. 7 Belgium: Centre for European Policy Studies, www.ceps.be σελ. 1-31

χώρα ήταν μουσουλμανική είτε χριστιανική, είτε οτιδήποτε άλλο, τότε η όλη ζημιά θα είναι πολύ περιορισμένη».

Η αναντιστοιχία των πολιτικών ελίτ και της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης είναι ίσως από μόνο του το διακύβευμα της τουρκικής ένταξης. Το ενδεχόμενο ανταπόκρισης των πολιτικών ηγεσιών σε αυτό το ανησυχητικό για την τουρκική υποψηφιότητα ποσοστό είναι αρκετά έντονο και όπως χαρακτηριστικά απαντά στο σχετικό ερώτημα ο κ. Θ. Βερέμης, «αν υπάρχει ένα ισχυρό λαϊκό αίσθημα εναντίον της εντάξεως της Τουρκίας, βεβαίως οι πολιτικοί θα ανταποκριθούν, δεν έχουν αυτοκτονικές διαθέσεις». Μάλιστα έλαβαν χώρα φαινόμενα ψηφοθηρίας κατά τη διάρκεια προεκλογικών περιόδων, αφού σύμφωνα με τον κ. Κ. Στεφάνου, «ανάλογα με τις εκλογικές αναμετρήσεις, το πόσο μικρές θα είναι οι αποστάσεις μεταξύ κομμάτων στην πρόθεση ψήφου, το ζήτημα της Τουρκίας χρησιμοποιήθηκε «δημαγωγικά» στις εκλογές της Γαλλίας και της Γερμανίας από το ένα ή το άλλο κόμμα ή και τα δύο σε μια προσπάθεια να κερδίσουν ή τουλάχιστον να μη χάσουν ψήφους».

Παρόλα αυτά το δίλημμα υπέρ ή κατά της ένταξης είναι επίπλαστο αν όχι ανύπαρκτο. Κανείς δε θα μπορούσε να φανταστεί κάποιες δεκαετίες πριν, τη συνύπαρξη της Γαλλίας με τη Γερμανία, ενώ η γαλλική κοινή γνώμη αλλά και πολιτική ηγεσία θα ήταν εντελώς αρνητική με τη προοπτική της βρετανικής ένταξης. Με τον ίδιο τρόπο η ένταξη μιας εντελώς διαφορετικής Τουρκίας έπειτα από δέκα-δεκαπέντε χρόνια (όχι όμως και απαραίτητα βελτιωμένης), σε μια μάλλον διαφορετική Ευρωπαϊκή Ένωση, καθιστά επικίνδυνη και επισφαλή την οποιαδήποτε πρόβλεψη για το μέλλον της ενταξιακής πορείας.

Η Τουρκία εκφράζει μια διαφορετική κουλτούρα, ένα ιδιαίτερο τρόπο κοινωνικής οργάνωσης, ένα διαφορετικό τρόπο ζωής. Παρόλα αυτά κανένας «θεσμικός χάρτης» της Ένωσης/Κοινότητας από την ίδρυση της, δε προβλέπει την αυστηρή ομοιογένεια. Ο Jean Monnet ένας εκ των

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

πρωτεργατών του ευρωπαϊκού οικοδομήματος είχε πει κάποτε: «Δε συνασπίζουμε τα έθνη. Ενώνουμε τους ανθρώπους». Επιπλέον το σύνθημα «Ενότητα στη ποικιλομορφία» (Unity in diversity), είναι η θεμέλια λίθος της ενοποιητικής λογικής σε πολιτικό και συνταγματικό επίπεδο αν αναλογιστούμε πως αποτέλεσε το ρητό του σχεδίου Συνταγματικής Συνθήκης.

Συμπερασματικά λοιπόν η πορεία της Τουρκίας προς την ΕΕ δεν θα πρέπει να εμποδίζεται από την ασυμφωνία της πολιτισμικής της ταυτότητας με αυτή των χωρών μελών της ΕΕ, αλλά από την εκπλήρωση ή μη των κριτηρίων της Κοπεγχάγης, τα οποία εμμέσως πλην σαφώς θέτουν ως προϋπόθεση τη δημιουργία μιας κοινής πολιτικής ταυτότητας, έχοντας ως κριτήριο τον πλήρη εκδημοκρατισμό των υποψήφιων χωρών. Ταυτόχρονα, η θεσμική και οικονομική ικανότητα της Ε.Ε. στη παρούσα φάση, θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπ' όψιν ώστε να δεχτεί στις τάξεις της μια χώρα σαν την Τουρκία, χωρίς να έχει προχωρήσει στις αναγκαίες θεσμικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις. Την ίδια στιγμή, γίνεται εμφανές πως θα πρέπει να προχωρήσει ο ευρύτερος δημόσιος διάλογος σε επίπεδο Ε.Ε. για την προοπτική ένταξης της Τουρκίας με κύριο στόχο την ενημέρωση των Ευρωπαίων Πολιτών γύρω από το θέμα. Κάτι τέτοιο θα συμβάλει και στην τόνωση του ενδιαφέροντος των πολιτών για θέματα Ευρωπαϊκής πολιτικής και ταυτόχρονα θα τους επιτρέψει να έχουν μια πιο ορθολογική κρίση, εάν τελικά το όλο εγχείρημα της ένταξης της Τουρκίας στην Ε.Ε. τεθεί στη διάθεση της λαϊκής ετυμηγορίας μέσω δημοψηφισμάτων

Η διαλεκτική σχέση Τουρκίας – Ευρώπης αν και έχει χαρακτηριστεί ως ιστορική επιλογή του Μ. Κεμάλ, έχει τις ρίζες της πιο παλιά. Στα μέσα του 19^{ου} αιώνα η Οθωμανική Αυτοκρατορία εφάρμοσε μια σειρά μεταρρυθμίσεων και αναδιαρθρώσεων, των γνωστών Tanzimat. Αυτές οι μεταρρυθμίσεις ακολούθησαν τα ευρωπαϊκά πρότυπα ιδιοκτησίας,

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

εκπαίδευσης και επιβολής φόρων αποσκοπώντας στη προσέγγιση της τουρκικής οικονομίας στο επίπεδο της Δύσης. Στη Συνδιάσκεψη των Παρισίων του 1856 που έλαβε χώρα μετά το πόλεμο της Κριμαίας, η Οθωμανική Αυτοκρατορία χαρακτηριζόταν «τμήμα του ευρωπαϊκού κονσέρτου». Η tanzimat όμως δεν έφτασε μακριά. Το 1870, η αυτοκρατορία απεκαλείτο «ο ασθενής της Ευρώπης», φράση που αποδίδεται στο τσάρο Νικόλαο Α΄ της Ρωσίας. Οι Τούρκοι ανέφεραν αυτή την αρνητική για αυτούς έκφραση με μία δόση περηφάνιας. Αρρωστοί ή όχι ήταν πάντως Ευρωπαίοι.

Η Τουρκία είναι μια εξαιρετικά πολύπλοκη χώρα, με πολλές φυσιογνωμίες-ταυτότητες, σε αναζήτηση ρόλου και σε ημιμόνιμη εσωτερική κρίση σχεδόν από την ίδρυση του τουρκικού κράτους, αλλά και παλαιότερα κατά τη διάρκεια των δυο τελευταίων αιώνων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Μια αντιφατική κοινωνία με επιβλητικό το ισλαμικό-κεμαλικό καθεστώς, όπου η δημοκρατία, τα ανθρώπινα δικαιώματα, οι αρχές του διεθνούς δικαίου, η ιστορία και ο πολιτισμός αναζητούν μια θέση. Μια μακρά και δύσβατη διαδρομή την περιμένει χωρίς προφανές τέλος.

Εξάλλου, παραφράζοντας τον Ορχάν Παμούκ, «το μέλλον της τουρκικής ένταξης μοιάζει με τη δομή της τουρκικής γλώσσας. Το ρήμα είναι στο τέλος της πρότασης, οπότε πρέπει να περιμένουμε μέχρι τη τελευταία στιγμή για να δούμε τι θα συμβεί».

Βιβλιογραφία

Πρωτογενείς Πηγές

- “Λευκή Βίβλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Επικοινωνία” ΣΧΕΔΙΟ ΔΡΑΣΗΣ (SEC) 2005 985 τελικό, 20 Ιουλίου 2005
- Decision No 1/95 of the EC-TURKEY ASSOCIATION COUNCIL of the 22 December 1995 on implementing the final phase of the Customs Union (96/142/EC)
- The Commission’s Report and Recommendation on Turkey’s application Presentation to the European Parliament, Brussels 6, October 2003
- Ανακοίνωση της Επιτροπής με τίτλο "Ευρωπαϊκή στρατηγική για την Τουρκία - Πρώτες λειτουργικές προτάσεις της Επιτροπής" - COM(1998) 124 και Δελτίο 3-1998,
- ΣΧΕΔΙΟ Δ: COM (2005) 494 τελικό, 13 Οκτωβρίου 2005
- Τουρκική Πρωθυπουργία, Γενική Γραμματεία Εξωτερικού Εμπορίου, Γενική Διεύθυνση Ευρωπαϊκής Ένωσης, *Anayasa Birliği ve Türkiye (Ε.Ε. και Τουρκία)*, (Τουρκία, 2002)

Ελληνική

- Nugent Neil, *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Αθήνα, Σαββάλας 2003
- Βερέμης Θ., *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών Σχέσεων 1453-1998*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 1998
- Βερέμης Θ., Ντόκος Θ., (επιμ), *Η σύγχρονη Τουρκία. Κοινωνία, Οικονομία και Εξωτερική Πολιτική*, Αθήνα, ΕΛΙΑΜΕΠ, Παπαζήσης 2002
- Γιαλλουρίδης Χ., *Η Τουρκία στον 21^ο αιώνα. Ο μακρύς δρόμος προς την Ανατολή*, Αθήνα, Σιδέρης 2004
- Ζέπος Κώστας Δ. (επιμέλεια), *Το Μέλλον της Ευρώπης και η Τουρκία*. ΕΚΕΜ, Αθήνα -Κομοτηνή Σάκκουλα, 2002,
- Καζακος Π., Λιαργκόβας Π., Μαριάς Ν., Μπότσιου Κ., Πολυχρονάκη Κ., *Η Ελλάδα και το Ευρωπαϊκό Μέλλον της Τουρκίας*, Αθήνα, Βιβλιοθήκη Διεθνών και Ευρωπαϊκών Μελετών, Σιδέρης, 2001

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

- Κομμουνιστική Επιθεώρηση. *Οι θέσεις του Κ.Κ.Ε. για την ένταξη της Κύπρου στην Ε.Ε.* Ιανουάριος 2004
- Κοτσιαρός Αθ.,(επιμ) *Ευρωπαϊκή Κοινή Γνώμη και Τουρκία» Διαπραγματεύση ενάντια στη θέληση των πολιτών;* Αθήνα, Εργαστήρι Ευρωπαϊκής και Οικονομικής Ενοποίησης, Μάρτιος 2007,
- Μάζης Ι.Θ. *Μυστικά ισλαμικά τάγματα και πολιτικο-οικονομικό Ισλάμ στη σύγχρονη Τουρκία,* Προσκήνιο, Αθήνα, 2000
- Μεταξάς Α-Ι.Δ., *Πολιτική Επικοινωνία,* Αθήνα, Σάκκουλας, 1976
- Νότης Β., «Η οικονομική ανάπτυξη της Τουρκίας και η Ενωμένη Ευρώπη» στο Βερέμης Θ (επιμ), *Η Τουρκία σήμερα,* ΕΛΙΑΜΕΠ, Παπαζήσης, Αθήνα, 1995
- Πάνος Καζάκος., *Το Αβέβαιο Μέλλον της Ε.Ε. και η Τουρκία* Αθήνα, Παπαζήσης 2003,
- Παππάς Τ., *Ποια Αριστερά-Ποια Δεξιά,* Πόλις 2006
- Πεσμαζόγλου Στ., *Ευρώπη-Τουρκία. Αντανακλάσεις και διαθλάσεις. Η στρατηγική των κειμένων,* Αθήνα. Θεμέλιο, 1993
- Πεσμαζόγλου Στ., *Ευρώπη-Τουρκία: Ιδεολογία και Ρητορεία,* τ.2. Αθήνα, Θεμέλιο 1993
- Σαμπάν Πατρίκ, *Η κατασκευή της κοινής γνώμης,* μτφρ. Σταματίνα Μανδηλαρά, Αθήνα, Πατάκης 2004,
- Σαρρής Ν., *Η Άλλη Πλευρά,* 2 τόμοι, Γραμμή, Αθήνα, 1983
- Στεφάνου Κ., *Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση,* τόμος Α', Γενικά και Θεσμικά Χαρακτηριστικά μετά τη Νίκαια, Αθήνα-Κομοτηνή, Σάκκουλας 2002
- Τσάκωνας Π.Ι. (επιμ): *Σύγχρονη Ελληνική Εξωτερική Πολιτική. Μια συνολική προσέγγιση,* Αθήνα, Σιδέρης, 2003 τόμος Α
- Φραγκονικολόπουλος Χ., Κανελλόπουλος Α.: *Παρόν και μέλλον της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής: δομές και τρόποι άσκησης.* Αθήνα, Σιδέρης, 1995
- Χρυσοχού Δ., *Θεωρία της Ευρωπαϊκής ενοποίησης,* Αθήνα, Παπαζήσης, 2003

Τύπος-Επιστημονικά Περιοδικά

- Εφ. «Η Καθημερινή», *Συναίνεση Γιλμάζ για κουρδικό ραδιόφωνο, TV*, 15/11/01
- Εφ. «Ελευθεροτυπία», Κοχαιμίδου Ε., *Το χαρτί Γιλμάζ*, 16/7/01
- Εφ. «Επενδυτής» *Πως θα γίνει το Γιουσουρούμ Αγορά*; 8/7/01
- Εφ. «Η Αυγή», άρθρο που αναδημοσιεύτηκε από τη Le Monde, Ντερβίς Κεμάλ, Τουρκία και Ευρώπη: η ώρα της αλήθειας, 1/12/02
- Εφ. «Η Καθημερινή» Θάνος Ντόκος «Η εκλογή του Σαρκοζύ και οι συνέπειές της» 6/5/07
- Εφ. «Η Καθημερινή» Μαυρης Γιάννης «Δύσπιστη προς την Τουρκία η κοινή γνώμη», 11/06/06
- Εφ. «Η Καθημερινή», Λυγερός Στ. 2/6/06
- Εφ. «Ημερησία», Νίκος Μπίστης, Πρόκληση για τον ισλαμικό κόσμο, 09/10/2005
- Εφ. «Ημερησία» Κοτζιάς Ν., «Οι φίλοι και οι αντίπαλοι της Τουρκίας», 9/10/2005
- Εφ. «Καθημερινή» Τζον Βίνοκιουρ, αναδημοσίευση από την [International Herald Tribune](#), 31/12/2004
- Εφ. «Το Βήμα», Ντόκος Θάνος «Πέντε διευκρινίσεις για τις διαπραγματεύσεις ΕΕ-Τουρκίας» 5/10/2005
- Εφημ «Ελευθεροτυπία» 23/6/2006
- Εφημ «Η Καθημερινή» 12/5/2006
- Εφημ «Το Βήμα» 18-12-2007 παραπέμποντας στην Frankfurter Allgemeine Zeitung
- Εφημ. «Η Καθημερινή» «Γαλλικό χαστούκι στην Άγκυρα» 13/10/06
- Εφημ. «Η Καθημερινή» «Η Τουρκία ανάμεσα σε Δύση και Ισλάμ» Θάνος Ντόκος, Θάνος Βερέμης, Σεραφείμ Κωνσταντινίδης» 12/10/06
- Εφημ. «Η Καθημερινή», αναδημοσίευση από «The Economist», «Σε δοκιμασία οι σχέσεις Τουρκίας – Δύσης», 1/10/2006
- Εφημ. «Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία» 26/11/06

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

- Κουλουμπής Θ., “Ομιλία στο Μέγαρο Καρατζα, Αθήνα, 5/10/2006, “Ελλάδα-Τουρκία στην Ε.Ε”
- Περ. “The Economist” – Ειδικές Εκδόσεις, Εφ. «Η Καθημερινή» Μολυβιάτης Π., «Ευρώπη και Ελληνοτουρκικές σχέσεις: με τα βλέμματα στραμμένα στο μέλλον», , 29/04/2005
- Περ. “The Economist”, Καπόπουλος Κ., «Άνθρωπος και Χώρος στον 21^ο αιώνα» Τεύχος 42, Αύγουστος 2007.
- Περ. “The Economist”–Ειδικές Εκδόσεις Εφ. «Η Καθημερινή» Παπαγιαννάκης Μ., «Λελογισμένη Συναίνεση στην Ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας»–, 29/04/2005
- Περ. “Διαρκής Μεταρρύθμιση Ροζάκης Χ., “Οι προοπτικές της Τουρκίας σε μια Μελλοντική Ευρώπη”, , Ηλεκτρονική έκδοση, 1/07/2007
- Περ. «Διεθνείς Εξελίξεις», Μαζιώτης Δημήτρης «Προκλήσεις και εγγενή διλήμματα από την ενταξιακή πορεία της Τουρκίας», τεύχος 6, εκδόσεις Ελληνικό Κέντρο Ευρωπαϊκών Μελετών.

Ξενογλώσση

- Airado, Marco - Kemal Derviş et al. “Stabilising Stabilisation”, *EU-Turkey Working Papers*, Nr. 7, Belgium: Centre for European Policy Studies, www.ceps.be September 2004,
- Alain Servantie “European Public Opinion on Turkey” *The Bridge* 8/2007.
- Ali Carkoglu, “Who wants full membership? Characteristics of Turkish Public support for Eu membership”, *Turkish Studies*, Vol 4 No 1, 2003
- Ali Carkoglu, *Turkey’s November 2002 Elections: A New Beginning?*, *Middle East Review of International Affairs*, Vol 6 No 4, December 2002
- Amanda Akcakoca, “Fraser Cameron and Eberhard Rhein “Turkey-Ready for the EU?”, EPC, Issue Paper No 16,.2004
- Antonia M. Ruiz Jimenez and Jose I. Torreblanca “ European Public Opinion and Turkey’s accession. Making Sense of Arguments For and Against”, 2007
- Asuman Goksel, “Europeanisation of the Turkish Administrative System: Enlargement as a tool of Europeanisation”, paper prepared for the first YEN Research Meeting ,Siena November 2-3 2001

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

- Aydin, Senem and E. Fuat Keyman. "European Integration and the Transformation of Turkish Democracy", *EU-Turkey Working Papers*, No.2 August 2004.
- Aydin, Senem and E. Fuat Keyman. "European Integration and the Transformation of Turkish Democracy", *EU-Turkey Working Papers*, No.2 August 2004
- B.Karakartal, "Turkey: The Army as Guardians of the Political Order, στο Clapham and Philip (eds), *The Political Dilemmas of Military regimes*, Croom Helm Press, 2000
- Barry Buzan and Thomas Diez, "The European Union and Turkey", *Survival*, vol 41 no 1, Spring 1999
- Baykal, Sanem, (2004), "Avrupa Birliği'nin Geleceği: Meşruiyet Sorunu, Anayasallaşma Süreci ve Bütünleşmenin Nihai Hedefi Üzerine", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2004,
- Beentham D., C. Lord, *Legitimacy and the European Union*, New York, Logman, 1998
- Birol Akgun, "Twins or enemies: Comparing Nationalist and Islamist traditions in Turkish Politics", *Middle East Review of International Affairs*, Vol 6 No 1 March 2002
- Chris Rumford, "From Luxembourg to Helsinki: Turkey, the politics of EU enlargement and prospects for accession", *Contemporary Politics*, Vol. 6, No. 4, 2000
- Christopher Brewin, "A Changing Turkey: Europe's Dilemma", in *Journal of Southern Europe and the Balkans*, Vol.5, Number 2, August 2003,
- Chrysochoou, D.N., 2001, "Towards a civic conception of the European polity", ESRC, "One Europe or Several?" Programme Working Paper No 33/01, Economic, Social and Research Council, London
- Dietrich Jung, "Turkey and Europe: Ongoing Hypocrisy", *Copenhagen Peace Research Institute*, Working Paper 35, September 2001

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

- Emek, U. "Understanding structural reforms in Turkey" at the *Turkey and the EU enlargement: Processes of Incorporation*, Griffiths, R. and Özdemir, D. (ed.), Istanbul University Press, Istanbul: December 2004
- Emerson, Michael – Nathalie Tocci. "Turkey as a Bridgehead and Spearhead. Integrating EU and Turkish Foreign Policy", *EU-Turkey Working Papers*, No.1 August 2004
- Emine Kart, "Turkey needs to peddle harder on EU bicycle", *Turkish Daily News*, 11/09/2005
- Erkan Erdoglu, "Turkey and Europe: Undivided but not United", *Middle East Review of International Affairs*, Vol 6 No 2, June 2002
- European public's views on Turkey's accession". www.euractiv.com , 9/5/2007
- Fatan Yilmaz " German Elections and the possible effects on Turkey's EU Membership" *Turkish weekly opinion*, 12/09/07
- Fotiou Eleni "How the political elites in Turkey perceive the political criteria required for full membership in the European Union", A dissertation submitted to the Social Sciences Institute of Istanbul Bilgi University in partial fulfillment of the requirements for the Degree of International Relations Master's Programme, 2007
- Fuat Keyman and Ziya Oni, "Democratization and Challenges to the Turkish State in the Presence of a Powerful EU Anchor: The Post- Helsinki Era", Koc University, March 2003
- Fuat Keyman and Ziya Oni, "Helsinki, Copenhagen and Beyond: Challenges to the New Europe and the Turkish State", Koc University, June 2003
- Fuat Keyman and Ziya Oni, *Democratization and Challenges to the Turkish State in the Presence of a Powerful EU Anchor: The Post- Helsinki Era*, Koc University, March 2003
- Fuat Keyman and Ziya Oni, *Helsinki, Copenhagen and Beyond: Challenges to the New Europe and the Turkish State*, Koc University, June 2003

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

- George Christou, "The European Union and Cyprus: The Power of Attraction as a Solution to the Cyprus Dispute", *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, Issue 2, 2002
- Gokhan Yucel, "New Dilemmas of Turkish National Security Politics: Old and New Security Concerns and national Development in the Post 1980 Era", paper prepared for the 4th Kokkalis Graduate Student Workshop at JFK School of Government, Harvard University, 8 February 2002.
- Gokhan Yucel, "Turkish National Security Doctrine and Democratization in the New Security Environment", paper prepared for presentation at the conference, "Challenge and Change for the Military Institution: The Military Profession and Military Leadership in the 21st Century", Royal Military College, Kingston- Ontario, Canada ,26 October 2002
- Goldhamer H., "Public Opinion and Personality", *The American Journal of Sociology*, Vol 55, No 4, January 1950, www.links.jstor.org
- Guardian unlimited» "Turkey's future lies in the EU, says Blair", 30/09/2005
- Hakan Yavuz, "The Politics of Fear: The Rise of the Nationalist Action Party (MHP) in Turkey", *The Middle East Journal*, vol. 56, no. 2 Spring 2002
- Ian Manners, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies*, Vol. 40, No. 2, 2002,
- Ihsan Dagi, "Human Rights and Democratisation: Turkish Politics in the European Context", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 1, No. 3, September 2001
- Ismail Cem, "Turkish Foreign Policy: Opening New Horizons for Turkey at the beginning of a New Millennium", *Turkish Policy Quarterly*, Vol 1, No 1, Spring 2002
- Jacoby, Tim. "For the People, Of the People and By the Military: The Regime Structure of Modern Turkey", *Political Studies*, Vol. 51 (University of Manchester), 2003
- Jacoby, Tim. "For the People, Of the People and By the Military: The Regime Structure of Modern Turkey", *Political Studies*, Vol. 51 (University of Manchester), 2003

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

- Javier Solana, *Turkey's EU future*, New York Times, 9 December 2002
- Jean Paule Burdy (dirigepar) "La Turquie est-elle europeenne?" ed. turquoise, Clamesy, 10/2004
- Johan P. Olsen, "The Many faces of Europeanization", ARENA Working Papers No 48 WP ½
  - Karl Cordell (ed.), "Ethnicity and Democratisation in the New Europe", Routledge, London, 1999
  - Katinka Barysch, "Sarkozy, secularism and Turkey's European future", - CER BULLETIN, ISSUE 54, June/July 2007
  - Kemal Derviş et al. "The European Transformation of Modern Turkey", Εκδόσεις: Doğan Kitapçılık A.Ş., December 2004
  - Kemal Derviş et al. "The European Transformation of Modern Turkey", Εκδόσεις: Doğan Kitapçılık A.Ş. December 2004
  - Kemal Kirisci "Turkey in the EU: a win-win scenario" The Bridge, 08/2007
  - Kirsty Hughes "Turkey and the EU. Four Scenarios-From Train Crash to full steam ahead", Friends of Europe, 9/2006,
  - Kornhauser A., "Public opinion and social class", The American journal of Sociology, Vol LV, July 1975
  - LE FIGARO, στις 17 και 18 Δεκεμβρίου 2004
  - LE FIGARO, στις 24 και 25 Σεπτεμβρίου 2004
  - Le Monde 10/2/2005
  - Mansfield, E.D.-Snyder, J., "Democratization and war", στο "Foreign Affairs", vol.74, No 3, May-July 1995, p.68-98
  - Meham R. Quinn, "From the ashes of virtue, a promise of light: the transformation of political Islam in Turkey", *Third World Quarterly*, Vol. 25, No. 2, 2004
  - Mehmet Ali Birand, "If the food is bad, Turkey will leave the table", Turkish daily news, 10/09/2005
  - Mehmet Ali Birand, "EU announces the road map today", Turkish Daily News, 8/11/01.

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

- Mehmet Ozcan, USAK/ISRO Head of Center for European Studies, [“Is There Possibility for EU-Turkey Relations to be Suspended?”](#), The Journal of Turkish politics 17/05/2007
- Moravcsik A., Vachudova M.A., “National Interest, state power and the EU enlargement” Working paper, No 97, Center for European Studies, Harvard University, 2003
- Muna Megri “La candidature torque a l’ UI a travers la presse francaise” ed.: l’ Harmattan Paris 2004
- Nathalie Tocci, “21st Century Kemalism: Redefining Turkey – EU Relations in the Post- Helsinki Era”, CEPS Working Document No 170, September 2001
- Oskam, Arie et al. “Turkey in the European Union: Consequences for Agriculture, Food, Rural Areas and Structural Policy”. CEPS. *Turkey in Europe Monitor*, Issue 14 February 2005
- Oya Memisoglu, “EU-Turkey relations and the new political context” June 8, Ankara, 2007
- Republic of Turkey, *Analysis of the V Harmonization Package adopted by the Turkish Grand National Assembly on 23 January 2003*
- Republic of Turkey, *Analysis of the VI Harmonization Package adopted by the Turkish Grand National Assembly on 19 June 2003*
- Sami Zemni & Christopher Parker, “European Union, Islam & the Challenges of Multiculturalism: Rethinking the Problematique”, Centrum Voor Islam in Europa (C.I.E.), 2002
- Sedat Laciner, “Turkish Islam and Turkey's EU Membership”, The Journal of Turkish Weekly, July 15th 2005
- Semih Idiz, “The AKP’s Foreign Policy: Learning it the Hard Way”, Turkish Policy Quarterly, Vol 2, No 1, Spring 2003
- Simon V. Mayall, Turkey: “Thwarted Ambition”, McNair Paper 56, Institute for National Strategic Studies, National Defense University, Washington DC, 2004
- Soner Cagaptay, “The November 2002 Elections and Turkey’s New Political Era”, Middle East Review of International Affairs, Vol 6 No 4, December 2002

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

- Soner Cagaptay, *“The November 2002 Elections and Turkey’s New Political Era”*, Middle East Review of International Affairs, Vol 6 No 4 December 2002
- Stephanos Pasmazoglu, *“Turkey and Europe, Reflections and Refractions: Towards a Contrapuntal Approach”*, in South European Society and Politics, Vol. 2, No. 1, Summer 1997
- Tanja A. Borzel and Thomas Risse, *“When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change”*, Robert Schuman Centre for Advances Studies, EUI Working papers No 2000/56
- Tanja A. Borzel and Thomas Risse, *“When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change”*, Robert Schuman Centre for Advances Studies, EUI Working papers No 2000/56
- Tarik Oguzlu, *“The Clash of Security Identities: The Question of Turkey’s Membership in the European Union”*, International Journal, Vol. 54, No. 3, Autumn 2002
- Tarik Oguzlu, *“The Clash of Security Identities: The Question of Turkey’s Membership in the European Union”*, International Journal, Vol. 54, No. 3, Autumn 2002
- The Economist *“The battle for Turkey’s soul”*, 5/5-11/5, p.31
- Turkish Daily News *“Sarkozy: Turkey not part of Europe”* 3/02/07
- Turkish Daily News 14/12/99
- Volkan Vural, *“The Copenhagen Summit: The Lithmus test for Turkish Candidancy”*, Turkish Policy Quarterly, Vol 1, No 3, Fall 2002
- W.Hale”, *Turkish Politics and the Military*, Routledge Press,1994
- Wolfango Piccoli, *“European Integration in Turkish Identity Narratives: The Primacy of Security”*, paper prepared for the 7th CGES Graduate Student Conference, Georgetown University, 21 March 2003,
- Yazıcı, S. *“The impact of the EU on the liberalization and democratization process in Turkey”* at the *Turkey and the EU enlargement: Processes of incorporation*, Griffiths, R. and Özdemir, D. (ed.), Istanbul University Press, Istanbul December 2004

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

- Zeki Kutuk “Turkey and the European Union: The simple complexity”, Turkish Studies, 06/2006, Vol 7, No 2
- Ziya Oni and Umut Turem, “Business, Globalization and Democracy: A Comparative Analysis of Turkish Business Associations”, Turkish Studies, vol.2, no.2, 2001
- Ziya Oni and Umut Turem, “Entrepreneurs, Democracy and Citizenship in Turkey”, Comparative Politics, vol. 34, no.4, 2002
- Ziya Oni, “Domestic Politics, International Norms, and Challenges to the State: Turkey – EU Relations in the Post- Helsinki Era”, Turkish Studies, Vol. 4, No. 1, 2003
- Ziya Oni, *Globalization, Democratization and the Far Right: Turkey’s Nationalist Action Party in Critical Perspective*, Koc University, 2003

Sites

- <http://europa.eu.int/comm/publicopinion>
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Αντιπροσωπεία Τουρκίας:
<http://www.deltur.cec.eu.int>
- Ιορδανίδης Κ., “Ελλάς και ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας” στο www.agoraideon.gr 5/2006
- Καραγιαννάκου Β., “Το Πολιτικό Ισλάμ στη Τουρκία: Η περίπτωση του Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης” (ΑΚΡ) στο www.ekem.gr. 3/09/07
- Κουκουδάκης Γιώργος “Το Ζήτημα της ταυτότητας στις Ευρωτουρκικές σχέσεις” στο www.ekem.gr, 16/1/2007
- Τουρκική Πρωθυπουργία, Γενική Γραμματεία Εξωτερικού Εμπορίου:
<http://www.foreigntrade.gov.tr/engmenu.htm>
- Τουρκική Πρωθυπουργία, Γενική Γραμματεία Ευρωπαϊκής Ένωσης:
<http://www.abgs.gov.tr>
- Τουρκική Πρωθυπουργία, Γενική Γραμματεία Οικονομικών:
<http://www.hazine.gov.tr/indexe.htm>
- Τουρκική Πρωθυπουργία, Γενική Γραμματεία Τελωνείων:
http://www.gumruk.gov.tr/Turkish_Customs_English/toctum.htm

«Ο δρόμος της Τουρκίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση»

- Τουρκική Πρωθυπουργία, Εθνική Στατιστική Υπηρεσία:
<http://www.die.gov.tr/ENGLISH/index.html>
- Τουρκική Πρωθυπουργία:
http://www.basbakanlik.gov.tr/sourcedesign/TURK.asp?cont=&pid=&web_id=basbakanlik&sayfa_id
- Υπουργείο Εξωτερικών της Τουρκίας: www.mfa.gov.tr
- Υπουργείο Οικονομίας της Τουρκίας: <http://www.maliye.gov.tr/>